

03-58

ჩ. სტყუარაძის

ივერია

1882

№ XI, ნოემბერი.

თბილისი.

ექვთიმე ხუციანის სტამბა.

1882

შინაარსი:

I საწყალი ბივა, ჰოქმა, ი. ზაქარძის	5
II ისტორიული სურათები, (ქართველი ქალი) (შემდეგი). შდ. დამ. ჭანაშვილისა.	17
III სიხე შიგნიდამ გატეხილი, რამანი (შემდეგი).	43
IV მგზავრის უენიშენები საინგილოსა და ქიზიუზედ შაქროსა	68
V ძართული თეატრი	88
VI შინაური მიმოხილვა. ბ-ნ მვისნერის პროექტი უესანებ ღვინის აღებ-მიცემობის, ღვინის კეთებისა და არაყის ხდისა ამიერ-კავკასიაში—განკარგელება ამის თაობაზედ მთავარ-მართებლისა—სამეურნო საზოგადოება და მისი მოქმედება ამ პროექტის უესანებ—ცალკე კამმისია—აზრი წარმოქმნილი კამმისიაში—ცალკე აზრი თ. გ. ზ. ანდრონიკაშვილისა—დასკვნა კამმისიისა—დასკვნა სამეურნო საზოგადოების საერთო კრებისა—ცალკე აზრი თ. ი. შალიკაშვილისა, ბ-ნთ იოსელიანისა და ელიოზოვისა—განხილვა ამ ცალკე აზრებისა და ბაასი მათ გამო სამეურნო საზოგადოების კრებაში.	97
VII ზანცხადებანი.	116

ივერია

საკვლითი და სალიტერატურო
ქუჩა.

6016

წელიწადი მეექვსე.

№ XI.

თბილისი.

ქუჩაზე სელაძის სტამბა, ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე.

1882

Дозволено цензурою. Тифлись, 1 Ноября 1882 г.

საწყალი გიზა

(ამბავი უმაწვილებისთვის)

I

ერთს ტუის ჰინასა,
გორის ძინასა,
სოფელი არის გაშენებული,
წინ უძევს ველი,
დასათესელი
და კენახებით დამშენებული.
ანკარა წყალი,
ჩქარ მორბენალი,
კენახებით შორის მიმოჩქრიალებს;
ცქვიტი მერცხალი,
ფრენაში ძალი
მის ტალღებს, ატრასა ცცემს და დასტრიალებს.
მტრედთა ღუღუნი,
გვრიტთა კრუტუნი,
ისმის ძალაღის ხეებიდამა;
მწერისა ძახილი,
გულ-ამოსკვნილი,
მოდის აქა-იქ უანებიდამა.

ვიშ მალაღური!
 დაუბდეთ ყური,
 დაბურულს ტყეში როგორა გალობს,
 და ჯაფანადა,
 ჭურდი-ბაცადა,
 ხან კატებზე კნაყის და ხან ჭრიალობს.
 ამ სოფელშია,
 მკათათვეშია,
 მოხდა ამბავი დიდ სამწუხარო,
 და ეს ამბავი,
 გულ-მოსაკლავი,
 მინდა გაიმბო შეიღო თამარო.

II

სოფლის ბოლოზედ,
 ტრიალს მინდოდაზედ,
 შრომისა შეიღნი მკიდნენ ჟანასა,
 გულთ ხარობდენ,
 არ მოსწრობოდენ,
 გულს მოსაკლავს ამისთანგისა!
 ჭაშმის გრიალი,
 ნამგლის ტრიალი,
 ჟანას არსეკდა, ამრიალებდა,
 მშიშარა მწუერსა,
 ზურისა მტერსა,
 გულს უხეთქავდა, აწიოკებდა.

მაგრამ ტორღლა,
 მუშტისა ტორღლა,
 მოძვლებს თავზედა დასტრიალებდა,
 ხან მთა და ბარში,
 ხან მადლა ტაში,
 შტვენდა, გალობდა, დატყრიალებდა...
 მკიან და მკიან,
 წინ-წინ გარბიან,
 მკმნეული მნის შეკვრას ვერ ანწრობს.
 უნის პატრონი,
 სოილის პატრონი,
 თავს ადგას მუშებს, ღვინოს სთავაზობს.
 სვე გაიტანეს
 და დაისვენეს,
 მოძვალთ ნამკლები დაატრიალეს;
 მუხის ძირშია,
 იმის ჩრდილშია,
 ტუბილად სიმღერა ჩაატრიალეს.

ს ი მ ლ ე რ ა .

1

«გაკლესოთ ძებო ნამკალი»,
 დღეს გნახავთ, გინც მამაცია;
 ხედავთ უხვი მოსაკალი.
 ჩვენთვის ღმერთისა მოუცია.
 თანა ვიყოთ და თან ვიმღეროთ,
 მკეუნის ბურჯად ჩვენ გვთვლიან;

წელს რომ საღისი შევიჯვროთ
მადლობას შემოგვითვლიან.

2

დღე და ღამე ოფელში ვცურავთ,
საქმეს ვსწავლით ღვთის საამოს;
სჩანს ბუდმა წილად გვარგუნა
ჩვენ ვიშრომით და სხვაში სჭამოს...
ახა, ძმანო, ერთიღ დავერათ,
მუძნეულა მოგვეც მსანი;
გავათავოთ და შეუგვრათ
ბატონს კარგი ჰურის ჯგაჩი.

III

დიდ ძუხანს ძილში
მდგარს უანის პირში,
ამ სოხელის ბავშვნიც მოგვლოვილიყენენ,
ხანა მღერობდენ,
ხან თამაშობდენ,
ხან ჩიტებს სდევენენ, ბუდეს უშლიდენ.
მერე მღერითა,
გზა-გზა შტვენითა,
საბანათა გაქტნენ წყალზედ;
არ წაიყვანეს,
მარტო დასტოვეს,
პატარა გიგა ტრიალს მინდორზედ.
დიდ ხანს ტირილდა

ტოლთ მიჭყვიროდა,
 მაგკამ მის ხეყენა არვინ ისმინა.
 რა დარსა მარტო,
 მოსტესა ხის რტო,
 ჩიტს გამოუდგა და მოაწესინა.
 მას დიდ ხანს სდინა,
 ვერ მოეწია,
 დაილალა და ჩაჯდა უნაში,
 იქიდან სტყურებდა,
 როგორცა ჭფურუნდა,
 ცქვიტი მუცტსალი ლაყვარდსა ცაში.
 მის ცქვიტაშია
 და ალუკსშია
 უნაში ტუბილად მას ჩაეკინა,
 უნამ შრიალით,
 ჩიტმა ცქვილით,
 ჩვენს მონადირეს ყოთსკეს ჩანხანს.

IV

მზემ გადიწვიკა,
 სიომ დაჭბეკა,
 დაბინდა, მისწყდა ჭოპმის გრიალი;
 მინდვრის ჩიტებმა,
 დალაღულებმა,
 შესწყვიტეს ფრენა, შტეკენა, ტკრციალი.
 მიწყუნარდა არე,

იქმნა მღუძარე,
 მთა და ბარშია აჩუინ ხმაურობს
 მსოფლიდა უანა,
 ნიაგისგანა,
 ზღვის ტალღებიკით ღელავს, შრიალობს.
 ამ დროსა ბავშვსა,
 ბედითა შავსა,
 გამოეღვიძა ღრმა მილისაგან,
 იწყო ტირილი,
 გულ-ამოსკვნილი,
 შეშინებულმა სიბნელისაგან.
 თან დადიობდა
 და თან ჭეუიროდა:
 «მიშველე, კვებობი, კამე ღუდასა
 არ წამიყვანეს,
 მარტო დამაგდეს,
 ამხანაგებმა, მინდოროზედასა»
 იმედ მიხდილი,
 მუხლ მოკვეთილი,
 დაეცა,—უანა ზედ გადაფინა;
 ტირილით დაღლილს,
 ძალა გამოცლილს,
 შატარა გიგას მსწრაფად ჩაუძინა.

V

მთვარე დიადი,
 ვითა ხშიადი,
 მთების იქიდაძ ამოეუდა;
 იწუო კაშკაში,
 მთასა და ბარში,
 განათდა კელი და ღაღა ღუდა,
 გიგოას კი სძინავს,
 მძიმედა ფშვინავს,
 ბადრო მთვარე მას არასხარებდა,
 სანდისხან მწკაკად,
 გულ-მოსაკლავად,
 «კამე დედა!» დაიკვნესებდა,
 სულ დათვი, მკელი,
 მშხამელი გკელი,
 მას სდამარშობა ელანდებოდა,
 და მათის შიშით,
 ტირილით, ვიშით,
 საწყალი გიგა ძილში სტებოდა,
 მაგრამ მშველელი,
 ნუგემ-მცემელი,
 არაინ იყო უხლა ბავშვისა,
 და მხოლოდ მთვარე,
 სხივ-მომთუნარე,
 «იყო მონაძე იმის ტანჯვისა,
 უანაც აყრილი,

თავ-თავ დასრული,
 მძინარე გიგას გადაჭყენოდა;
 გუგონებოდა
 ვცოდებოდა.
 რომ იმას ღამე არ შესწვივნოდა.

VI

მთვარე გაშვავებს,
 წყალი ღამზღამებს,
 დუმილი სუთუებს მთლად მინდორსკდა;
 მხოლოდ ისმოდა,
 ვითა ტირილდა,
 საწყალი გიგას ბედ-გორულს დედა
 დედა საწყალი,
 დედა გამშრალი,
 თან შეიღს ეძებდა და თან ტირილდა.
 ასე მოსთქვამდა,
 მსმენელს გულს სწყავდა,
 იმის ცოდვითა ქვტ ქვ იწოდდა
 «ვაიმე შეილო
 ზაწიავ, ტკბილო
 ვაი შენს დედას! შენს დამკარგავსას
 ვინ იცის გცვივა,
 ცრემლები გცვივა,
 ვინ შეგინებლავს ბედ-გორულს, ბედ-შვსას...»
 მამაც ამ დროსა,

სოფლის ბოლოსა,
 გიგას ეძებდა ჭედ-მოკლევილი;
 მოკლე ყანები,
 ტყე და ჭალები,
 მაგრამ მაინც კერ იპოვნა შვილი.
 ძებნით დაღლილი,
 იმედ-მისდილი,
 საწყალი მამა დაბრუნდა შინა;
 ამის მნასკემა,
 დედამ ბედ-შავმა.
 რძივე ხელი თავს წაიშინა...

VII

გათენდა დილა,
 კვლავად იხილა
 თვალმა ბუნება გაღვიძებული;
 მიმქრალდა შთაგრე,
 წუნარად მოარე,
 დილის სინათლით შეშინებული.
 ნაცვლად ცისკარმა,
 შირ-მოცინარმა,
 აღმოსავლეთით იწყო ღაუღაჟი;
 ნეტა ვის გულსა,
 სკვდით მოცულსა,
 არა გაჭკურნავს ეს გარეყრავი!

შესეთ ბუნებუდა,
 დანამუღბუდა,
 რა ტკბილის ხმითა გაღობს ბუღბული;
 იმის მღერასა,
 გულის მგერასა,
 უერს უბდებს მწუკისი სულ-განაბული.
 აგერ სერბუდა,
 მწვანე კელზუდა,
 გამაიშალა ბლავილით ცხვანრი;
 მათ თუხის ხმაზუდა,
 ფოთლის შრიალზუდა,
 დაფთხა კურდღელი გულ-მაშიშარი.
 ამ დროს უანაში,
 ხან ტყე-ჭალაში,
 გიგოს დედ-მამა მიმოვიდოდენ,
 შეილს დაეძებდენ,
 ვერ პოულობდენ
 და ამით ჭკვირით ისრუბოდენ...

VIII

დღისა მხათობმა,
 ჭკუენისა მთობობმა,
 დაჭუეკა ოქროს ფეკად უანები;
 იმის სხივებზუდა,
 კით ნაში კელზუდა,

დალაპლაპობდენ ბასრი ნამეტლები.

მუშაკთ სიმღერა,

ნამეტლების უღერა,

გელად გაისმა მთასა და გელში,

მეურემეს მნითა,

ტუბილ სიმღერითა,

შიაქეს ურემი თავის სოფელში...

მუშებმა მკის დროს,

ზედ შუა-დღის დროს,

აზოგეს ბაკში მიტყალებული.

ეს იყო გიგა,

ვაი რა რძგა

ქქონდა მას სახე დასიკებული!

თვითონ გლეხებმა,

მის მეზობლებმა,

საწყალი გიგა ძლივსადა იტნეს.

ბაკში მამკვდარი,

უდროდ დამტყნარი,

სოფელში იმავე წამს წასკენეს.

დედ-მამის ტკემა,

თავ-პირში ტემა,

არ ინახდა, — იყო საზარო,

მათი წუხილი,

ტულის დუდილი,

არც ენით ითქმის შვილთ თამარო.

გიგა დამარხეს,

ზედ ქვა დაადეს,

და იმ ქვაზედა ასე სწერია:
 «განსორდა მსობლებს,
 აწ აქ მდებარებს
 ბეელისგან მკვლარი გიგოს მტკვრია.»

ი. ბაქრაძე.

1882 წ.

ისტორიული სურათები.

(შემდეგი *).

ქეთევან დედოფლის შემდეგ დედა-გატებს უფრო დიდი გავლენა ჰქონდათ მამა-გატებს, ვიდრე წინათ. ახლა ისინი უფრო ძლიერ ერევანს პოლიტიკურს საქმეებში და დიდი გავლენაც აქვთ ხალხის ცხოვრებაზე. ამისათვის საჭირო დროს შეეჩებო იუვანენ მძევლად მათს ცოლებს. ასე მოიქცა მაგალითებზე კასეთის მეფე თეიმურაზ პირველი, შვილი ქეთევან დედოფლისა. ლუარსაბ მეფის სიკვდილის შემდეგ იმან მოიწადინა ქართლ-კახეთის შეერთება. ამ განზრახვის თანახმანი იუვენ გავლენის მექონნი თავად-აზნაურნიცა; მაგრამ თეიმურაზი ბატონაშვილებს ვერ ენდო. ვინც იმათ შორის უფრო გავლენანი და გამომხენილი კაცი იყო, იმათი ცოლები თავისთან მძევლად მიიყვანა; მაგრამ ბატონაშვილებმა მანც უღალატეს იმას, რადგან სპარსეთს არ ჰსურდა ქართლ-კახეთის შეერთება და გაძლიერება, ამისთვის იმან (სპარსეთმა) დასვა ქართლის სამეფო ტახტზე როსტომ მუსრან-ბატონი. ისინი მაშინვე იმას მიემხრნენ. თეიმურაზს ეს ეწეინა და მოიწადინა მათ ცოლებსათვის, რომელნიც მძევლად ჰყვანდა, ცხვირ-პირის დაჭრა; მაგრამ ამის წინააღმდეგი გაუხდა მას ცოლი ხვარაშან დედო-

*) «ივერია» № 10 1882 წ.

ფალი. ეს იყო ლუარსაბ მეფის დანი. იმან ნება არ მისცა ქმარს დედათათვის ამ გვარი შეურაცხყოფა მიუყენებინა.

ზარათაშვილები თუმცა წინააღმდეგნი გაუხდნენ თეიმურაზს ქართლ-კახეთის შეერთებაზე, ქართლის თავადობამ მანძიკის სელი არ აიღო თავის განზრახვაზე. 1634 წელს როსტომ მეფე მოვიდა თბილისს და დაიწყო სამეფოს გამგეობა. მაგრამ ამავე წელს იმას უღალატეს: შაჰი ქრისტოფორი, იოთამ ამილახვარმა, ნოდარ ციციშვილმა, გიორგი გოჩაშვილმა და კვდომოს ქათალიაშვილმა ესენი იყვნენ თეიმურაზის მომხრენი. რადგან როსტომი მაჭმაღის მორწმუნე იყო, თავადობას დასწავს არ უნდოდა მისი მეფობა. იმათ ჭურჭლათ თეიმურაზის მეფობა და ესეც ამის მოწადინე იყო. ასტყდა მათ შორის ბრძოლა, მაგრამ როსტომმა ისინი დაამარცხა და მოიპყრდნენ შავრეთის ციხეში. ნოდარ ციციშვილს რომ გაუჭირდა საქმე, «ჩათრეულს ჩაყოლილთა ამჯობინა.» მაგრამ ვინ უნდა ყოფილიყო მათ შორის შუამავალი, რომ მეფე და მოღალატეებნი შეერბებინა? ციციშვილმა აღიწივს ამ საქმისათვის თავისი დედა. იმან გაგზავნა ის მეფესთან სასვეწრელად. «როსტომი, მეფემ დიდი პატივით დასდვა და სასვეწარი დაუჭერს: გაცლის გზა სთხოვა, ვითარცა ნათესავი იყო მეფისა და მეფე დედათა შიგან სიკეთეზედ ნაქები იყო და საქართველოში ძველადგანვე წესად იყო, რომ ვისაც გაჭკირებია — შესახვეწრად ან დედასა და ან ჯვარდს გაუგზავნიდეს, მეფენი და თავადნი პატივს დასდებდნენ, — მეფემაც გაათავა ძველად წესი და უყნებლობის საიგიცარი მისცა, რომ საცა უნდა წავიდეს თავისი მსლებლებითა და ქონებით, ჩემს სამეფოში კი ნუღარ დადგებოდა»¹⁾. ეს ამბავი მოხდა 1638 წელს.

¹⁾ იხ. ქართ. ცხოვ. ნაწ. მე-II, გვ. 520

ამის შემდეგ (1642 წელს) აუტყდათ ბრძოლა ახლად
 ორივე მეფეთ—თეიმურაზისა და როსტომს. პირველს ან უნ-
 დოდა მეორის მეუობა ქართლში. დიდ ხანს იბრძოლეს. ბო-
 ლახ თეიმურაზი დამარცხდა. ის მოამწყვდიეს ქიზიუს სოფ-
 მადარბში და ენებათ მისი დაჭერა. გაუჭირდა თეიმურაზს საჭ-
 მე; მაგრამ აქაც ქალი აღმოუჩნდა მას მშველელად. რადგან მი-
 სი ცოლი ხვარაზმან დედოფალი როსტომ მეფის ბიძა-შვილი
 იყო, მივიდა მასთან, შეესვენა—ქმარი მისი მშვიდობიანად გა-
 ნეტყვებინა. როსტომმა ხათრი ან გაუტყა და აღასრულა ნე-
 ბა მისი: «მისცა ცხენები და ჯოჯონი, უძღვნა მრავალი, წა-
 რუძღვანა ქათალიგოზი ურდუბეგაშვილი ქრისტეფორე და გა-
 ისტუმრა იმერეთში იმავე დამეს, ხოლო თვითონ დაიპყრა კა-
 ხეთი»¹⁾. ამ სახით შეერთდა როსტომის მეფობით ქართლ-
 კახეთი.

მაგრამ ამის შემდეგ ქართლის მეფეს ან დაჭვლებია ტახ-
 ტის მტოქა. 1656 წ. მეფე თეიმურაზი წავიდა რუსეთს, მი-
 ვიდა მოსკოვს, სასოჯა რუსეთს შემწეობა, მაგრამ, რომ ვერას
 განდა, დასტოვა იქ თავის შვილის-შვილი ნიკოლოზი. რომელ-
 საც შემდეგში თუშებმა ერეკლე დაარქვეს. და მოვიდა ისევ იმე-
 რეთს (1659 წელს), შედგა ბერად და 1663 წელს გარდაიცვალა.
 აი ეს ერეკლე დაიბარა რუსეთიდან თეიმურაზის ასულმა იმე-
 რეთის დედოფალმადრაქვანმა და მოიწადინა კახეთის ქართლისა-
 გან განცალკევება. იმას განსწავლა ქვინდა: თუ კახეთში არა, იმე-
 რეთში მინც არის გავამეფებ ირავლისაო. ის მოვიდა კახეთ-
 ში 1662 წელს, როცა ჯერ მისი შავა თეიმურაზი ცოცხალი
 იყო და მოინდომა მამა-პაპის ტახტზე აღსკვლა; მაგრამ კახ-

¹⁾ იხ ქართლ. ცხოვ ნაწ. მე II, გვ. 46 და 49.

ტანგმა ნება არ მისცა. მოუხდათ ბრძოლა. ერეკლე დამარცხდა გაიჭრა და შევიდა გაღმა-მხარს თორღუას ციხეში. ვასტანგი მას არ მოეშვა: მივიდა ღეგარს შემოადგა ციხეს. იმას უთუოდ დაიჭერდა ვასტანგი, თუ რომ დედა არ მიშველებოდა. ის დაურბილებლად გამოვიდა ციხიდან, მივიდა წინაშე ვასტანგის და უთხრა მსხედ: «რო რიგი არის, რომ მეფემ მეფის შვილი დაატყვევოს და გააძაჭმადიანოს. კესევეები ხელი აიღო ჩვენს გადარჩეულებზე და მისცე ჩემს შვილს გზა და განუტეო.» ქართველთა ჩვეულებისამებრ მეფემ ხათრი ვერ გაუტეხა დედებუფს ქალს, «მისცა გზა ერეკლეს და გაისტუმრა ფარულად»¹⁾.

საზოგადოდ უნდა ვსთქვათ, რომ დედათა შუამდგომლობას ისეთი სიძლიერე ჰქონდა, ისეთი ფასი ედვა, რომ მისი სიტყვისა ღეგარსის გატეხას ვერაჟინ ბედავდა. ვასტანგს ერეკლე არ უნდა გაეშო, რადგან სპარსეთს არ ესამოხუნებოდა და ამისთვის დასჯიდა კიდეცა, მაგრამ ჩვეულების წინაშე ის თავს იდრეკს, მის აღსრულებისთვის თავს არ სოგავს და «ფარულად განუტეებს.» ერთის სიტყვით, სადაც დედა-გაცი შუამდგომლობს, აქ პირადს სარგებლობას ადგილი არა აქვს. 1714-სა და 1716 წ. ვასტანგ მეექვსეს შვილმა ბაქარმა დაატეხა თავისი მტრები და მამის ბრძანებით თვალები უნდა დაეოხნარა მათთვის, მაგრამ რუსუდენ დედოფალმა, ბაქარის დედამ, «არ აუფლან», და ახსნა ისინი დასჯისაგან (იხ. იქვე).

ვასტანგ მეფისაგან დამარცხებული ერეკლე პირველი წავიდა ისევ რუსეთში (1664 წელს). აქედგან ის დაბრუნდა და მივიდა სპარსეთში, საცა დარჩა 14 წელს. აქ შეირთო იმან

¹⁾ იხ. ქართ. ცხოვ. ნაწ. მ. II, გვ. 52, 78, 79 და 126.

ცოლად ანნა ჩოლკოვაშვილის ასული და მიიღო მაჭმადის სჯუ-
ლი. ამ ქალისაგან მას ეყოლა სპარსეთში ორი შვილი: დავი-
თი და ელენე, რომელსაც სპარსულად ბანჯანუმ ერქვა. ანნამ
თუშტა სჯული შეიტყვალა, მაგრამ, არც თვითონ დაივიწყა თა-
ვისი სამშობლო ენა, და არც შვილები დასტოვა მისი უცო-
დინარი. მისმა შვილმა დავითმა — თუშტა «სრულიად მიქცეული
იყო წესსა-ზედა და სჯულსა მაჭმადისასა, იყო უმეტარი ქარ-
თველთა ზნისა, — წიგნი და ენა ქართული და სპარსული ოცო-
და წარჩინებულად.» სამშობლო ენა იმან შეისწავლა სპარსეთ-
ში დედისაგან, რომელიც ისეთი მოხერხებული დედა-კაცი იყო,
რომ იქიდანვე მეცადინეობდა სამშობლო ქვეყნის დიდებასა და
ერთობისათვის. როცა დაბრუნდა სპარსეთიდან საქართველ-
ში, იმან დაუყოვნებლივ მიიღო ისევ ქრისტიანობრივი სჯუ-
ლი. მისი ქმარი მეფე ერეკლე ამის შემდეგ ისევ სპარსეთში
წავიდა და იქ მოკვდა. რამდენიმე ხნის შემდეგ მამას უკან გაჭ-
ევა შვილი დავით, რომელიც კასეთში მეფედ იყო დანიშნუ-
ლი მამის მაგიერად; მაგრამ ანნა დედოფალმა იესი აღარ მო-
იცვალა სამშობლოდან. იმას ჭეუანდა კიდევ მესამე შვილი თე-
იმურაზი, რომელიც მას საქართველოში გაუზნდა და იყო ამის
ანაბარად. დავითმა ეს დასტოვა თავის მემკვიდრედ. იმას ამ
დროს ცოლად ჭეუანდა ბაინდურ ერისთვის ქალი. მაგრამ ქართლ-
კასეთის ერთობისათვის დედამ გააშეპინა შვილს განონიერი
ცოლი სამღვდელობის თანხმობით და შერთო კასტავ მე-
ქესეს ასული თამარ; მოყვრობის საშუალებით იმან შეაჩივა
კასეთისა და ქართლის სამეფო გვარნი. თეიმურაზ მეორემ და-
იწყო მეფობა, მაგრამ ყოველისფრის მომქმედი იყო დედა
მისი ანნა. მის დაუკითხავად თეიმურაზი სამეფოში არას აკე-
თებდა. ის მოკვდა 1716 წელს და დაასაფლავეს ალავერდს.

მისი შვილის-შვილი იყო სასელოვანი მეფე ერეკლე მეორე.

დედის სიკვდილის შემდეგ თეიმურაზი მანც კერ განთავისუფლდა დედა-კაცის გავლენისაგან. იმას საქართველოში ჰყვანდა თავის ძმის დავითის ცოლი. ანა დედოფალი რომ გადაიცვალა, კახელებმა უარ-ჰყვეს თეიმურაზის მეფობა, მაგრამ ეს რძალი მას წაესარჩლა, დაამკვიდრა ტახტზედა და მისი შემწეობით, წყალობითა და ნება-ყოფლობით განაგებდა კახეთს მეფე თეიმურაზ მეორე¹⁾.

ამავე ხანებში მოქმედებს სპარსეთში დიდის წარმატებით ჩერქეზოვის ქალი, რომელიც იყო ცოლი სპარსეთის ხელმწიფისა. ამ დედოფალს ქმრისა და შვილის სიკვდილის შემდეგ დარჩა მცირე-წლოვანი შვილის-შვილი შაჰ-აბას მეორე. რადგან მას ჯერ არ შეეძლო სახელმწიფო საქმეების მართვა, ამისათვის სპარსეთის გამგეობა ამ ჩერქეზოვის ქალს ეჭირა. „ქაენი ემაწვილი იყო, ამბობს ქართ. ცხოვ., ბებია მისი ჩერქეზის ქალი იყო, და ჰყუანა მანდილოსანი ბრძანებლობდა და მისი სიტყვა გადიოდა.“ სპარსელებს ეს არ მოსწონდათ და ენებათ მისი გავლება სახელმწიფოდგან. იმათ ძალიანა სწყენდათ, რომ სპარსეთში ქართველობა ძალიან გაძლიერდა და ენა ამოიღვა. ამ დროს აქ იყო 30,000 ქართველთაგან შემდგარ ჯარი. ამათ შორის ბევრი სახელმწიფოში უპირველეს თანამედრობის ხარისხზე ასულიყვნენ: ზოგნი იყვნენ მინისტრებად, ზოგნი ჯარის უფროსად, ზოგნი სასახლის გამგებელად. შაჰის მცველ ჯარსაც (ამაღას) შეადგენდნენ აგრეთვე ქართველები. რადგან ქართველი ქალები ძალიან ლამაზები იყვნენ, ამი-

¹⁾ ან. ქართ. ცხოვ. ნაწ. მე-II, გვ. 131, 133 და 136.

სათვის არ იყო ისეთი წარჩინებული სპარსელის ოჯახი, რომ ქართველი ქალი არ ყოფილიყო. ამ სახით თვით სელმწიფუნიც დედით ქართველი იყვნენ. ამ უმად უპირველესი დედოფალიც ქართველია. ამ გარემოებათა გამო ქართველთ დიდი გავლენა ჰქონდათ სპარსეთში. ეს სწეინდათ აქაურს ხანებს და ეწადათ უაქნთა გვარეულობის გაწვევტა.

მაგრამ დედოფალს ძლიერი მომხრენი ჰქუანდნენ. ჯერ ამათი გაწვევტა იყო საჭირო, იმათ მოუშორებლად მტერობის გამოცხადება საშიში იყო. ამისათვის ჯანი-ხანმა ღაღატობით, ღოჯვის დროს, მოჰკლა დედოფლის პირველი მინისტრი მირზა—თავი ეტიმადოვლე და მეტე ეწადა მისი ამლის ამოწვევტა, ხოლო ამის შემდეგ ასალ-გაზდა ტატიის მიკვიდრეტ უნდოდა მოეკლა და დედოფალიც გაეღვენა.

ეს ამბავი დედოფალმა შეიტყო, მაგრამ ხმა არ ამოიღო. არც უჩვენა მტრებს სასე, ვითომც იმას შეტყუობილი აქვს მათი განზრახვა. მან უბრძანა იმათე: «რადგან მირზა-თაყი ეტიმადოვლე მოგიკლავთ, ასლა, ვინცა გნებავდეთ ის დასვით პირველ მინისტრად; მე საქმეში აღარ ვერკეო.» მაგრამ ამ დროს სიომ-ხანს ძალვით მისწერა ქართულად: «რა იქნა თქვენი ვაცობა, და ან რითა სჩანს თქვენი ერთგულება ჩემს ოჯახისადმი? ჯანი-ხანმა ეტიმადოვლე (პირველი ვეზირი) მომიკლა და თქვენ ეს დასთმეთ და არა სთქვიით-რა. დღეს არის თუ სვალე თქვენც დაგხოტენ და მეტე შეილსაც მომიკვლენო. ახლა თუ ჩვენი ერთგულები ხართ, ნუღარ აგვიანებთ, თორემ კიდევ ისინი დაგასწრობენ. ვისაც ენდობი ქართველის შეილებს, უბრძანე ყოველ დამეს იანადით სასახლეში მოვიდნენ და ვინც მტრები არიან, ცოცხლებს ნუ გაუშვებთო.» ამ საქმეში ერევნენ ზაალ ერისთავი და იოთამ ამილახორი, რომელ-

თავ, როგორც ზემოთა ვსთქვით, თეიმურაზს შირველის დროს ქართლ-კახეთის შეერთება ენებათ. მეშვიდე ღამეს, დედოფლის ბრძანებისამებრ, ქართველთ სავატიო შეილები იარაღ-შემორ-ტყმულნი ხელმწიფის სასახლეში მოვიდნენ. მეორე ღღეს ჯანი ხანიც დაიბარეს. ის ამაყად და შეუპოვრად მოვიდა სასახლეში. ქართველნი რომ წინ მიეგებნენ იმას ეგონა უწინდებულად ვატიოსა-მცემენო. მაგრამ ამ დროს სტატუს ხელი და იქვე მოჭკლეს. მერვე წაუშინეს მის მომხრეებს, რომელნიც მასთანა ჰყვანდა. ერთის წამის განმავლობაში მოჭკლეს 24 ხანი, სულთანი და ბეგლარი, და მათი მძოვრები ქალაქის შეიდანზე გადაყარეს. ამის შემდეგ დედოფალმა უბრძანა მათი ქონებისა და ოჯახების აკლებაც, და ისე გაძლიერდა, რომ ქართველთ შემწეობით სპარსელებს სისხლს უშრობდა და ყველას მუსხინათებს ეძახდა.

დედა-კაცების მიღავრობა, ანუ უკეთა ვსთქვათ, მათი გავლენა მამა-კაცებზე მარტო ქართლ-კახეთის ისტორიაში არა სჩანს. იმათს სიტყვას იმერეთშიაც დიდძალად აქვს. მაგრამ იმერეთში ქალების მოქმედებას სხვა საჩხელი უღვევს. აქა აქეთ მათ სასუში უფრო შირადი საჩგებლობა, და არა მთელის ქვეყნის ინტერესი. ავით თუ კარგად ქართლ-კახეთში ქალები მოქმედებენ იმ განზრახვით, რომ ქვეყანას საჩგებლობა მოუტანონ. იმერეთში კი შემდგარა სხვა-და-სხვა ვარტიები, რომლებშიაც ქალები დიდს მონაწილეობას იღებენ, მაგრამ მხოლოდ საუთარს გაძლიერებას, გამდიდრებას და საჩგებლობას მიესწრაფებიან და ამ სურვილის მისაღწევად ისინი მეტის-მეტად ბოროტად მოქმედებენ. მაგალითად, ერთობის ჩამოსაგდებად და გასაძლიერებლად ქართლ-კახეთის მეფემ ვასტანზე მესუთემ და მისმა ცოლმა მარიამმა მოიწადინეს თავის შეილის არჩილი-

სათვის გამოე დადინის ასულის შერთვა და დანიშნეს კიდევ; მაგრამ ცოლი დადინისა ამაზე თანხმად არ გახდა. «შორს არის, მე ქართლში ქალს არ გავატხოვებო», და იმდენი ჭქნა, რომ უარი ათქმევინა ქმარს. «უსმინა მანცა და მისცა ბეჟან ღოღობერიძეს ქალი იგი ცოლად, და მოჭხდა ამის გამო შუგთი ღ ბრძოლა (1661 წ.) ურთიერთ შორისა»¹).

ამავე დროს იმერეთში მოქმედებს კახეთის მეფის თეიმურაზ პირველის ასული დარეჯანი. ეს იყო სასულთმანის ზურაბ ერისთვის ცოლად ნამყოფი. ის მან შეირთო დიდი მოურავის სააკაძის რჩევით. მაგრამ 1629 წელს თეიმურაზმა მოკვლა ეს თავისი სიძე და დარეჯანი წაიყვანა დუშეთიდან კახეთში. ამავე წელს იმან მიათხოვა ის იმერეთის მეფის შვილს ალექსანდრეს. მაგრამ 1660 წ. ალექსანდრე მოკვდა ღ დარეჯანს მისგან შვილი არ დაჩნდა. გამოედა მისი გერი ბაგრატი, მაგრამ სამეფოს განაგებდა დარეჯანი, და ზრბ ისა. დედი-ნაცვალმა მას ძალად შერთო თავისი ძმის დავითის ასული ქეთევან და მოზღუჭა თავის ხელში სრულიად მეფის უფლება, მაგრამ ეჭვის თვის შემდეგ ის დაიჭირა, წაართვა კანონიერი ცოლი, დასთხარა თვალები, შეირთო თავათ ქმარი ვახტანგ ჭუნაშვილი და დაიწყო თავის ნებაზე სამეფოს გამკეობა. იმერეთში ეს საქმე არ იყაბუდეს. მაგრამ დარეჯანის დამარცხება მართლ იმერეთს არ შეეძლო. სთხოვეს შემწეობა სასლ-ცინის ოფშას ასლანს. უკანასკნელი მოვიდა ჯარით, დაიჭირა დარეჯანი, მისი ქმარი და ქეთევანი; წაიყვანა სასლ-ცინის მხარეს და დასახლა ოლთისს; იმერეთში კი გამოევა ისევე ბაგრატი, რომელიც ახლა უსინათლო იყო.

¹) იხ. ქართ. ცხოვ. ნაწ. მე-II, გვ. 51 და 203.

რადგან დარეჯანმა ამას ცოლი ქეთევანი წაართვა, ამისათვის ის დაინიშნა ახლა ქართლის მეივის ვახტანგის ძმის ქალზე, რომელსაც ერქო თინა. ის უკვე წაიყვანეს იმერეთში, მაგრამ ბაგრატმა ჯერ-ჯერობით მასზე ჯვარი არ დაიწერა. თურმე მის დაზე თამარზე სჭერია მას თვალი, რომელიც ლევან დადიანს ჰქვანდა ცოლად. აუტუნა ამას ბრძოლა ჯ დაამარცხა, წაართო ცოლი თამარი და მასზე ჯვარი დაიწერა; თინას განუბნა თავი; დადიანს კიდევ ძალად შერთო ცოლად თავისი ქვრივი და და მისცა მერმე სამფლობელო.

იმერეთში ასე არეულ-დარეულად რომ მიმდინარეობდენ სამეფო საქმეები, ბორცოტი დარეჯანი გულ-სულ-დაკრეფილი არ იჯდა ოფთისში. იმან გამართა მიწერ-მოწერა ქართლის მეფესთან. ის უჩნევს ვახტანგ მეფეს: შერთე ქეთევანი შენს შვილს არჩილს, რომლის გამეფებაც შენ იმერეთში გსურსო, და მეც იმდენი შეძლება მომეცო, რომ თავი დავიხსნა ფაშისაგანო. საქმე გარიგდა. მისცეს ფაშას 20,000 მარხილი. არჩილმა შეირთო ქეთევანი დარეჯანს განთავისუფლდა. მოვიდა ქმარით ისევე იმერეთში და ფაშის შეიწყობით 1668 წელს ხელ-მეორედ გამეფდა. ბაგრატო ქართლში გაიქცა. მანამ დვირად დაუჯდა დარეჯანს აძენი არევ-დარევა ქვეყნისა. ამავე წელს ერთ დიღას, როცა ის ქუთაისის ციხეში თავს იხურავდა და იკაზმებოდა, შეუარდა ოთახში ხოსია ლაშინიშვილი და მოჰქვას დარეჯან დედოფალი შუბით და ამის შემდეგ იმერლობამ მას ზედ წააკლა ქმარიც¹⁾.

გამეფდა იმერეთში კიდევ ბაგრატო უთვალა. მაგრამ დადიანმა ის არ მოასვენა. ის მტრობდა მას ცოლის წართმევი-

¹⁾ იხ. ქართ. ცხოვ. ნაწ. მე-II, გვ. 202-205.

სათვის, რადგან თამარი იყო თრიალ კეკელუცი და აღმატებული მშვენიერებითა, ზრული უმეტესადა, შეეცილნენ მას აგრეთვე გიორგი გურიელი და ასალ-ცინის ტაშაცა¹⁾. გასდა თამარი ბრძოლისა და სისსლის დანთხევის მიზეზად. ბეკრი სისსლი დაიღვარა მის გულისათვის, და ამ არეულობის ბოლო აღარა სჩანდა. მაშინ ბაგრატმა განიზრახა გურიელთან შერიგება. მისცა მას ცოლად თავისი ასული დარეჯანი, რომელიც მას თამარისგან ჭეკანდა, «რათა დაუტოვს მას ტრფიანებსა თამარისა.» ის იყო მაშინ 11 წლისა. ამავე წელს მანუხარ დადიანმა 8 წლის ქალზე ჯვარი დაიწერა. ეს ქალი იყო კასტანტ მეფის შვილის არჩილის ასული.

არჩილისა და მანუხარ დადიანის მოუერთობის განზრახვა ის იყო, რომ კასტანტს ჭსურდა იმერეთში თავის შვილის გამოქება და ამისთვის საჭირო იყო დადიანის მომხრეობა. 1678 წელს მის მომხრეობით იმან მართლაც ჩამოაგდო ტახტიდგან ბაგრატი და გაამეთვარჩილი. ამან კიდევ დადიანს ლეკანს მადლობა იმით გადაუხადა, რომ დაიჭირა სვანდის ციხეში თავისი ბიძა-შვილი თამარი, ცოლი ბაგრატისა, და მისცა იმასვე ცოლად.

მაგრამ 1679 წელს ბაგრატმა ისევ დაამარცხა გიორგი გურიელის შემწეობით დადიანიცა და არჩილიც, წაჭკვარა ლეკანს ისევ ცოლი თვისი თამარ და კიდევ დაიპყრო იმერეთი. იმან იმეთა კიდევ ორი წელიწადი. მოკვდა 1681 წელს. გაუხარდა გურიელს. განუტევა ცოლი თვისი დარეჯანი და შეერთა სიდედრი თამარ. ამ მიზეზით გაშეცა გურიელი იმერეთში. თამარი გასდა ასალის ქმრის ძლიერი მხარველი ქართლის

¹⁾ იხ. იქვე გვ. 205.

მეტეს გიორგი მეთორმეტეს ჭსურს გაამეფოს ალექსანდრე, შვილი ბაგრატ უთვალსი, მაგრამ დედა ამას წინააღმდეგია. ძე ლომსავით ის დასტრიალებს მთელს იმერეთს თავს. მისი წინააღმდეგია ყველა, მაგრამ ამდენს თრეკაში ის კიდევ არ გატყუდა და არ მონელდა მისი მსურველე გვამი. ის ეწინააღმდეგება მთელს იმერეთს, მეფე გიორგის და ახალ-ციხის ფაშას. არ უნდა რომ დაუთმოს შვილს მეფობა. ყველას ურჩევნია მას ახალი ქმარი გიორგი გურიელი. ის დადის მთელს იმერეთში და არიგებს სალხს, არ მიემხროთ ალექსანდრეს, ჩემს შვილსაო. ამ განზრახვით ის წაჰიდა სამეგრელოშიაცა, საცა ქმარ-უოფილი მისი ლევანი უკვე მკვდარი იყო, «რათა არა მიემხრნენ ოდიშარნი ალექსანდრესაო.» მაგრამ ამ მოგზაურობაში მან უეცრად დაღია თავისი უღვთო სული. ხალხში ხმა გაკარდა, რომ დედოფალი ორსულად იყო და «შობასა შინა შვა ცუცხლი და მოკვდაო»¹⁾. ამავე დროს ქაისოხრო ციციშვილის რძალმა, აგრეთვე სასულად თამარმა, ხმა დააგდო სალხში, რომ ვინც ქრისტეს სჯულს უარს ჭყოფს და მამადიანდება, მისი სული სიკვდილის შემდეგ ძაღლის ლეკვად იქცევა, ღამ-ღამობით ამოდის სამარადგან და წკაწკაუბს სასაფლაოზედაო. ასე ემართება გივი ამილახორის ანდრეაფარის შვილის სულსაო, ამტკიცებდა ის საშინელის ფიციოთა. ამასვე ამტკიცებდა ერთი ვიღაცა იუვლენიშვილი თავის მამის სულის შესასებ, და არც გასაკვირია, რომ ამ დროს ასეთი ხმები ვრცელდებოდა სალხში. ეს დრო მეტის-მეტად მწარე დრო იყო საქართველოსთვის. «ყამთა ამათ იქმნა განტეკება ცოლთა, კვლა კაცთა და იდუმალ ტუვის ყიდვა და უჯერონი სჯულსა-ზედა მრავალნი საქმენი»¹⁾.

¹⁾ იხ. იქვე გვ. 209.

ამ დროს იმერეთში, გურიაში და სამეგრელოში თავადიც, აზნაურიც, ძღველიც, ბერიც, კრიც, მეფეც და დედაკაცებიც ყველანი ზნე-გაიფუჭებულნი არიან. იშვიათად ნახვით მალაღ წოდების ქალს, რომ მთლად არ მისცემოდეს გულის-თქმის დაკმაყოფილებასა. ცოლისაგან ქმრის განტეკება და ქმრისაგან ცოლისა, ურთი-ერთისთვის დალატობა, ცოლთაგან ქმრების სოცვა, თავად-აზნაურთაგან ორ-ორ ცოლის ერთად შერჩვა — ეს ყველაფერი შეადგენს მაშინდელ დროსთვის და უზრახველ მოკლენას. ამ დროს ქალი ზნეობით და კეთილის აღზრდილობით ვი არ ფასდება, არამედ გლისზობით, მხავრობით და სხვანი. დიდებულნი თავადნი ეძებენ იმისთანა ქალს, რომელსაც ძლიერი და გავლენის მქონი ნათესავები ჭყავს: აქ კეთილ-ზნეობას ადგილი არა აქვს; ისინი მოყვრობით ეძებენ გაძლიერებას და არა ჭკუით და ცოდნით. მაგრამ თუ სიმქეს ფეხი გადაუბრუნდა, დამარცხდა, დამბლა გასდა, დაინაგრა, მაშინვე იმას კანონიერს ცოლს ართმევენ და სხვას აძლევენ, რომ ამ საშუალებით გადაეგ შეძლე მომხრეები იშოვნონ და გაძლიერდნენ. მაგრამ ჩვენ მაინც ვერ მიმსუდარვართ: ქალები ავავშირებენ, ამეგობრებენ, უსერგავენ და შთააგონებენ მამაკაცებს ურთი-ერთის შემწობას მოყვრობის მიზეზით, თუ ამის მომხდენი არის მხოლოდ უბრალო სათრი და სიყვარული ცოლისა? თუ სიყვარული და სათრი ცოლებისა ამოქმედებს ერთად მოყვრებს, მაშ რით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ დამბლა ქმარს მაშინვე ართმევენ ცოლს და აძლევენ უფრო მხნეს, ძლიერს და გავლენიანს? ამის მიზეზს ჩვენ ვერ მივხვდარვართ, მაგრამ იმ ფაქტს ვა ცხადად ვხედავთ, რომ მოქმედებაში, თუ არა უფრო ძლიერნი, ნაკლებნი აღარ არიან ქალები მამაკაცებზე. ისინი ორავინი ქიშობენ; იბრძვიან, სოც-

ვენ მოწინააღმდეგეთ და ამ მხრით არიან ერთსა და იმავე ჭ-
პან-წყევტაში. არიან ისეონი დრონიც, როცა ქალების ხელშია
მთლად ბურთი და მოედანი მოქმედებისა. ისინი განაგებენ იმე-
რეთის საღვთის ცხოვრებას; მამა-კაცნი მოქმედებენ იმათის ჩა-
გონებით და განკარგულებით. ერთის სიტყვით, დედა-კაცების
გავლენა კაცებზე ისეთი ძლიერია, რომ ვისაც მამა-კაცს ჰსურს
ჭკვიანის ბედის ხელში ჩაგდება, — ეძებს სიძეობას გამოჩენილ
და გავლენიან გაცისას. ასე ჭიფიჭობს არამც თუ თავადი, არა-
მედ თვით მეფეცა. ყველას ჰსურს ქალების შემწეობით იღლე-
სასწაულად ყამი თვისის საწუთრო ცხოვრებისა.

1683 წელს ალექსანდრე მეოთხე გაძეულა თუ არა იმე-
რეთში, მაშინვე თავისი დაი დატოვებდა, გურიელის ცოლად ნამ-
ყოფი, მისცა შაატა აბაშიძეს, რადგან ამ დროს ეს კაცი ძლიერ
განდიდებულ იყო. მეფეს სურვილი აუსრულდა. აბაშიძეები და
მიქელაძეები რადგან მოყვრობით ნათესავნი იყვნენ, ყველანგ
იმას მიემხრნენ მძალდობისა გამო. ამ სახით მეფემ შეადგინა
ძლიერი პარტია გურიელის წინააღმდეგ.

მაგრამ ამ დროს არც ეს უკანასკნელი ზის გულ-სულ-
დაკრეფილი. ისიც მეტადინებებს გაძლიერდეს მეფის წინააღმდეგ.
რატვის ერისთავმა შოშიტამ, ბუჯან ლორთქიფანიძემ, გიორგი
ლიპარტიანიძმა (ჩიქვანიძე) და გურიელმა შეკრეს ურთი-ერთ
შოჩის პირობა — იმოქმედონ მეფის წინააღმდეგ. ამით არ ენე-
ბათ ალექსანდრეს მეფობა.

ასტყუდა მათ შორის ბრძოლა. მეფემ ისინი დაამარცხა,
მაგრამ ბრძოლაში შაატა აბაშიძე მოჭკლეს. მეფეს მოაკლდა
ძლიერი მომხრე. მაშინ ის შეუხნდა რატვის ერისთავს შაპუნას,
გადაიბირა, გააშვებინა კანონიერი ცოლი, ასული ბუჯან ლორ-
თქიფანიძისა, მოიყვანა თავისთან კიდევ დაქვრივებული დაი და

რეჟან და მას შერთო. იმავე დროს ლევან დადინს შერთო თავისი მეორე დაი თინათინ და ამირ ხსიცი გაიმეგობრა შეი-
რიკა და მომხრეთ უჩინდა.

მაგრამ საუბედუროდ ალექსანდრეს მტრად გაუხდა ქართლის მეფე გიორგი მეთორმეტე. ამას უნდოდა გაემეფებინა იმერეთში თავისი უფროსი ძმა არჩილი. ამ განზრახვის აღსასრულებლად იმან შერთო თავის ძმის ლუარსაბის ასული ელენე რაჭაში ქაიხოსრო იაშვილს და მოუყენა არჩილს შემწედ. ამით გადაამტკნა ალექსანდრე მეფე და იაშვილი ერთმან-
ერთს. ამათ ერთმანერთი კარგად შებერტყეს. მეფე დასუსტდა. ამ დროით ისარგებლა არჩილმა და მართლაც გაძეოდა სელ-
მეორედ იმერეთში. მაგრამ ის მანც არ ამეფეს. ახალციხის ფაშის შემწეობით ალექსანდრემ 1691 წელს გააგდო ის იმე-
რეთიდან და დაიჭირა ისე თავისი სამკვიდრო ტახტი. მაშინ არჩილმა განიზრახა რუსეთში წასვლა; გადაიარა რაჭიდან კავკასიის მთები და მივიდა ჩერქეზეთში ყილჩიყო ბატონთან. ამასთან დიდ-ხანს დარჩნა. ყილჩიყო მას დიდს პატივს სცემდა: ანადიმებდა და ანადირებდა, მაგრამ გულში კი ნამდვილი მტე-
რობა ედგა. სპარსეთის შაჰს თურმე დიდ-ძალი ფული გამო-
ეგზავნა უზიყუმუხის ხანისათვის ჭეთხონა, როგორმე ქრთ-
მის მიტოვით არჩილი დაიჭირე და გამოემეფებინე აქაო. იმას ეს ამბავი ყილჩიყოსთვის შეეტყობინებინა და დიდი ქრთამიც მიერა. ესეც თანხმად გამხდარიყო და ეძებდა მარჯვე დროს მის დასატყვევებლად; მაგრამ ისე ნაირად, რომ თვითონ არ გამოჩენილიყო, ამისთვის ინახავდა თავისთან და განკებ პატივსაც სცემდა.

1692 წელს არჩილი გაემგზავრა რუსეთისკენ. ყილჩიყო გაედევნა მას უგან. ერთ ვაწრო სეობაში ჩასაფრებულად მისი-

გატეხი გამოცვივდნენ და ორმა მათგანმა სტატეს უემრად ხელი აქედ-იქიდგან შელაგებში. იშიშვლეს ხმლები აჩხილის მსლებლებმა. ორმა ბერმა ნიკოლაოზ აბაშიძემ და შალვა-შვილმა წაიძრეს მასხვილები, რომელნიც მათ სამოსელს ქვეშ ჭქონდათ დამალული ღ განათავისუფლეს აჩხილი. ასტუდა სასტიკი ბრძოლა. «ისადა მეფემან შეილდ-გაპარტი და მოსწნა მრავალნი.» დიდ ხანს იბრძოლეს, მაგრამ მეფე მანც ვერ დაიჭირეს. «განვლო ბრძოლით მეფემან რაზმი მათი და წარვიდა ლტოლვით. მაგრამ ჭენებსში ცხენს შარდი დაეჭირა, «განსივდა და გერღვარა რბოდა.» მაშინ გიდეგ მოესივნენ ჩერქეზნი და ასტუდა კვლად ბრძოლა. მეფემ გიდეგ «ძლიერად იბრძოლა.» ჩერქეზთ იმედი გადუწყდათ მის დაჭერასე. მაშინ იხმარა ერთმა ლეკმა ცბიერება, მიუახლოვდა მეფეს და უთხრა: «რად მოივლავ უებროსა თავსა? გამა აჩს სიმხნედ, რომელი დღეს ჭყავ შენ! აწ დაიძაბლე თავი და მოკედ ჩემდა, ვფიქრებ განგარინო ფოკლისაგან.» — მეფემ უპასუხა: «არა მიკენდო ჩერქეზთა, გარნა მოვალ შენდა.» მაგრამ ამანაც გასტეს თავისი ფიცი და მიიყვანა ის ყიფჩიყოს სახლში. სახლის პატრონი არ ეჩვენა აჩხილს.

«მასვე დამეს ყიფჩიყოს ცოლმა გავზავნა მეივე აჩხილი პასიანსა,» რომელიც შეადგენდა ქართველთა სამფლობელოს და „სპანი მისნი დიგორს“, რომელიც აგრეთვე იყო ნაწილი სასართველოს სამეფოსი¹⁾. ამ უკანასკნელს მასწავში იყვნენ ამ დროს აჩხილის შეილნიცა²⁾.

ჭქონდა თუ არა ყიფჩიყოს ცოლსაც განზრახვა აჩხილის.

1) იხ. ვახუშ. გეოგ. გვ. 450 და 452.

2) იხ. ქართ. ცხოვ. ნაწ. მე-II, გვ. 61.

განთავისუფლებას, ეს ჩვენ არ ვიცით; მაგრამ ბასიანში მცხოვრებ ქართველებისა და რუსების ქალებმა არჩილი არ დაანებეს მტერს. მოვიდნენ თუ არა ვაცები არჩილის წასაყვანად, მაშინვე შეიყარნენ ბასიანის ქალები, მოისადეს ლეჩაქები, მივიდნენ ქმრებთან და უთხრეს ვაჟ-ვაცურად: «ან ჩვენი ლეჩაქები დაიხურეთ თავზე და თქვენი ქულები ჩვენ მოგვეცით, ანუ ჩვენ არასოდეს არ მივცემთ, არჩილს უიღნიუოს.» მეორე ღამეს ბასიანისა და დიგორის ქალებმა მართლაც განთავისუფლეს არჩილი და მისი მოგზაურნი და გამოისტუმრეს ქართლს¹⁾.

ამ დროს მეფე ალექსანდრეს მაგრად ეჭირა თავისი ტახტი. ის იყო «მხნე, ხბოვანი, ჭკუროვანი და უხვი», მაგრამ ზნეგაფუჭებული ჭქონდა. იგი იყო ხელად-მჭტევი, ცუნდრევი, უღვთო და ტყუათ გამედიველი. პირველი მისი ცოლი არ იყო კანონიერი. ის ჭყვანდა იმას ხასად; მაგრამ რა შვილი რომ გაუჩნდა—გიორგი და სვიმონი, მოაწადინა მისი განტყუება და შერთვა გიორგი აბაშიძის ასულისა. რათა? რისთვის? ამიტომ რომ გიორგი, თუძცა წინად ბერი იყო, მაგრამ მერმე გაკრეჭილ იქმნა (1685 წ.) და ისე გაძლიერდა იმერეთში, რომ თავის ძმას შატა აბაშიძეს დაემჯობინა დიდებით და მძლავრობით. ამასთან დამოუკრება ხლდა ძლიერ საჭირო იყო მისთვის. იმან სთხოვა მას ქალი თამარ, რომელიც ჯერ თვის წლისა იყო. ის შეირთო, მაგრამ ცოლს არ უყვარდა იგი განუგნილობისათვის. ეს სძულავდა თამარს უფრო გაუცხოველად, როცა ალექსანდრემ ქართლის რბევა დაიწყო და აქაურნი ხალხის ტყვედ ეიღვა. «ამისათვის სძულადაც ცოლი თავისი თამარ და მიზეზს უღვა განტყუებად.» დაუწყო იმან მამას

1) იხ. იქვე გვ. 214 და 215.

ხვეწნა: განმარტე ქმარს და მიმართვე ქართლის მეფეს გიორგისათ. რადგან იმერეთის წარჩინებულ მებატონეთაც სძულდათ ალექსანდრე, ამისათვის აბაშიძე თანახმა გახდა ასულის თხოვნაზე. შეიკრიბნენ კათალიკოსი, ეპისკოპოსნი, ერისთავი პაპუნა და სრულიად იმერეთის წარჩინებულნი, შეიპყრეს ის და მისცეს გიორგი მეფეს დასასჯელად. იმანაც მიიყვანა რუისს, დაახრჩო და დათლა მუნვე ეკლესიაში ¹⁾ 1695 წელს.

გასაკვირია, რომ ამ დროს, როცა იმერეთის ხალხში ასე დაცემულია ქრისტიანობრივი სხე, ქართლში მტკიცედ ადგანან ცოლ-ქმრობის კავშირს. იმერეთში ადვილია ეკლესიურის კანონის დარღვევა, ქართლში კი შეუძლებელია. მაგალითად ხსენებულნი თამარ სთხოვს გიორგი მეფეს შეძირთე ცოლად და დაიჭირე იმერეთი, მაგრამ ის უარს ეუბნება. ამის შემდეგ სთხოვს ახლა არჩილს ცოლად შეერთვას და სამუდამოდ იმერეთის ტახტის დაპყრობას, მაგრამ ისიც უარს ეუბნება.

დაუცხრომელმა თამარმა მამინ შეირთო ერთი ვიღაცა მეფეთა მონათესავე გიორგი, რომელიც იმყოფებოდა რდიშს და გლესურად სცხოვრებდა. ამ კაცს არ ჰქონდა არც შესამხნევი ჭკუა-გონება, არც დარბაისლური ყოფა-ქცევა, არც მეფის შესაფერი სხე და გამოცდილება. მან ბრალდა მხოლოდ გლესთა მუშაკობა და იყო სეიბარცა. ამისათვის არ უყვარდა ის თამარს, რისა გამო ერთის წლის შემდეგ გაატლო სასლიდგან. მამინ იმერეთის ტახტს თვითონაც ჩამოეცა და გააძეოთ თავისი გერა სვიმონ, რომელიც შირველ ქმარს ალექსანდრეს ხასისაგან ჰყვანდა და ცოლად შეერთო თავისი დანიანია, რომელიც ჯერ ისევ ცოცხალს ქმარს, ნასუიდა აიძვილს წაართო.

¹⁾ ან. ქარი. ცხოვ. გვ. 215.

მაგრამ იმერეთის დიდ-კაცობა მანც თამარს ემორჩილებოდა, მას ემსახურებდნენ და იუვენ მის წინაშე განუშორებლად. სვიმონს მხოლოდ ახდრილი მეფობისა ჰქონდა, მაგრამ თამარს ესეც შეჰშურდა შვილისა და დისათვის და აუტეხსა ბრძოლა.

შეშინებული სვიმონ გაიქცა ქართლს. დარჩა ბურთი და მოედანი მოქმედების ისევ თამარს. რომ უფრო სიძლიერე, გავლენა და სახელი ჰქონოდა ხალხში, მან განიზრახა ღიზარით ჩიქვანის ქმრად შერთვა. ისიც მის სურვილზე თანახმა გახდა: გააკდო თავისი კანონიერი ცოლი, რომლისაგანაც შვიდი შვილი ჰყვანდა და დაიწყო ქორწილისათვის მზადება. შეუთვალა თამარსაც მზად იყავი.

მაგრამ უგანასგელმა კვლარ მითმინა და თვითონ გაემგზავრა. მივიდა ოდიშს და ჩამოჰსდა გიორგი მიქელაძის სასლში, რომელიც თამარის ბიძა იყო. მიქელაძემ უთხრა დის-წულს: «რად მიხვალ ოდიშს? ჩემი დის-წული ხარ, მოიცადე ჩემთან და დაიბარე თვითონ ღიზარითი აქ, დაიწერეთ აქვე ვერაღ ბე გარდავიხდო ქორწილი თქვენი საკადრისი.» დაუკურა იმანაც სიტყვა თავის ბიძას. დაიბარეს ღიზარითი. მოვიდა ის მიქელაძესთან ცოტაოჯინის კაცითა, მაგრამ მიქელაძემ არ აღასრულა თამარის წადილი: მოვიდა თუ არა ჩიქვანსი, მაშინვე დაიჭინა იგი და უთხრა მშინსახუბით: შენ უბრალო აზნაური ჩიქვანის რა ისეთი დიდი ეაცი გამხდარხარო, რომ დღეს ჩემს დას (?) განუტევებ და სხვას ირთამო? ესლავე თავს გავადებინებ, თუ თამარს მიზონს არა სცხებოა! შეშინდა ღიზარითი და აღასრულა მისი ბრძანება.

მიქელაძეს ეგონა თამარ შატრისა სცემს მიზონს და კვლარ გაბედეს ნათესავობის დარღვევას ევლესიის კანონის წი-

ნაადმდეგა; ამის შემდეგ თვით ლიბერტიც ლარ შეირთავს მას ცოლათა; მაგრამ მოსტყუვდა: თამარ არ დასცხრა. ის უფრო გაკანასდა და გაანხლდა. ახირა თავისი სიტყვა და აღარ გადასთქვა. რაც ერთსულ დაისვია ენასე, მერმე უარი აღარა სთქვა. შეუხნდა ლიბერტს, დაატოკებინა კანონიერი ცოლი და შეირთო ქმრად. «მიერიდგან უსმობდნენ თამარს ოდიშის და იმერეთის დედოფლად.» დაიწყო მან მეფობა იმერეთშიაღ და სამეგრელოშიაღ. მაგრამ ვაი იმ მეფობას! ცუცხლს აწვიმებდა ყველასე, ვინც მისი წინააღმდეგი იყო. უკვლანი შეშინდნენ მისგან. სვიმონ მეფემ, მისმა გერმამ, არ იცოდა მის შიშით საით გადავარდნილიყო. ის თუმცა იმერეთის მეფედ ისასელებოდა, მაგრამ თამარის შიშით ვერაფერს აკეთებდა სამეფოში. თავის უფლების გასაძლიერებლად და მომხრეების საშოვნელად იმან შეირთო გურიელის ქალი და თამარის და ასუკა განუტყვა. ეს იწყინა გაათრებულმა დედოფლამ დაი მოაკვლევინა სვიმონ მეფე, როცა ის ცოლთან მწოლარე ადგა და გამოვიდა გარეთ «ბუნებრივსა სამჭინროსა ადგილსა.» დარჩა ასლა მას ხელში ბურთი და მოედანი მოქმედებისა. თამარ შავარდენივით დასტრიალებდა იმერეთს თავსა თავდა-აზნაურობამ მართალია გურიელი გაამეფა სვიმონის სიკვდილის შემდეგ, მაგრამ ვაი იმ ყოფას; რა ყოფაშიაღ გურელი იყო. თამარის ხელში იყვნენ «სამეფო დაბანი და შემოსავალი, და მის მოახლედ იყვნენ წარჩინებულთა ცოლნი, ძენი და ასუკანი.» გურიელს მხოლოდ სახელი მეფობისა ქჭონდა: სახრავი კი თამარის ხელში იყო. რომ კვლარა გააწყო-რა მის წინააღმდეგ, გურიელმა დასტოვა იმერეთი და გაიქცა გურიაშივე.

ამის შემდეგ ცოფიანმა თამარმა ახლა თავის ბიძის გი-

ორგი მიქელაძისთვის მოიცავდა. იმას არ ავიწყებოდა ის სიტყვილი, რომელიც გიორგიმ მიაყენა, როცა მივიდა მასთან სასლში ჩიქვანის ქმნად შესართავად. ჩამოემტყნა მას ამ მიწეებით და იმდენი იძუცადინა, რომ გააგლო თავის სამფლობელოდგან ქართლში და მისი მიწა-წყალი ჩიქვანებს უძღვნა. მაგრამ ამ საქმემ თავათ იმასაც კეთილი არ დააყარა. ამის შემდეგ იმასა და იმის მამას გიორგი ახაშიქეს დაუწუეს ყოველგნით მტრობა, გაუარმეს და ჩაუწარეს სიცოცხლე. 1782 წელს მოკვდა თამარ სენიას ბოროტითა.»

ჩვენ უკვე ვსთქვით ზემოთ, რომ ლიპარიც ჩიქვანს ჭყვანდა «შვიდი შვილი მოწიფული», როცა მან ცოლი განუტევა და შეირთო მოუსვენარი და დაუდგრომელი თამარ. ამ შემთხვევამ მამასა და შვილებს შორის დაჭბადა უსიამოვნობა. შვილები აღარ დადგნენ მამასთან, გარდაისკეწნენ აქეთ-იქით და დაუწუეს მამას მტრობა, მაგრამ კიდრე მათი დედი ნაცვალი თამარ ცოცხალი იყო, შვილების მტრობას არა ჭჭონდა ლიპარისთვის ცუდი შედეგი. ის რომ მოკვდა, მამინ კი უფრო გამხნეოდნენ მისი შვილები, განდევნეს მამა სამფლობელოდგან და თვითონ დაიჭირეს ოღიში.

შვილებზე გავაზრებულმა ლიპარიტმა თამარის სიკვდილის შემდეგ შეირთო მესამე ცოლი, ასული გურიელისა. აგრეთვე სასულად თამარ, და გაძლიერდა ისევ ცოლის მეობებით. ეს თამარ ღირსეული მოსასულე იყო პირველისა. ვითარცა პირველის მოადგილე, მეცადინეობდა ჭჭონდა იმერეთში ისეთივე გაყენა და სასული, როგორც პირველს. პირველსაკით მხნედ მოქმედებდა ქმრის სასარგებლოდ. მისის შემწეობით ლიპარიტი ძლიერდებოდა და ემუქრებოდა შვილებს.

ამ გარემოებამ შვილები შეაშინა და აფიქრებინა რომე-

ლიმე სრავით მამის დატყრა. ორმა შვილმა — კაციაშ და ბუყანაშ იხმარეს მამის წინააღმდეგ მზაკვარება. «იხმარ ბუყან მზაკვარება და ჭყო ქათალიგოზი გრიგოლ შუამდგომელ მამისა თვისისათანა და აღუთქვა ფიცით; რათა ზაგ-ჭყოს, იხილოს მამა თვისი და დამოწმდეს მას.» ლიპარიტი დაენდო ქათალიგოზის სიტყვას და ესტუმრა შვილს «მცირედითა მონითა.» ბუყანი გულ-მხიარულად დაუხვდა მამას, გაუწია კარგი მასშინძლობა იმ დღეს, შეიჯერა მამის გული, მაგრამ იმ დამეს „შეიპურა ყოველი მონანი მისნი», მერმე «მოჭმარა მამას იარაღი», და დილა რომ გათენდა, «შეიპურა იგიცა და პატიმარ ჭყო ცისეში; მერმე მოიყვანა დედა თვისი განტყვებული და მოუდგინა გვერდით ქმარსავე, და იყვნენ ერთად ცოლ-ქმარნი დამწყვდეულნი სიკვდილამდე.»

ამ სახით ლიპარიტი სამოყვალა ისტორიულ ასპარეზს; მაგრამ ნაცვლად იმისა დაიწყო მოქმედება მისმა ცოლმა თამარმა. ბუყანმა მამა რომ დამწყვდია ცისეში, მამინ ეს დედის ნაცვალად ასალ-ცისეს წავიდა. ამ დროს აქ იყო იმერეთის ტახტის შემკვიდრე გიორგი. ამას ცოლად ჭყვანდა ქართლის მეფის ვახტანგ მეექვსის ნათესავი; მაგრამ განუტევა განონიერი ცოლი და შეირთო ჩიქვანის ნაცვლარი თამარ. 1720 წელს ეს გიორგიც მოკვდა და დარჩა ერთი შვილი სასულად აღაქსანდრე. რომელიც იზრდებოდა ქართლში.

თამარ დარჩა ხელა უპატრონოდ. მისი სული და გული შფოთავდა და ბრძოდებოდა იმათსე, ვინც მას ქმრები დაუხრცა. ყველასე მომეტებულად ის იყო გაბოროტებული ბუყანსე, რომელიც პირველად იწოდა დადიანად, ნაცვლად ჩიქვანისა. მას ყველასთვის ამ დროს მხოლოდ ავი და ბორცოტი ეწადა. იმდენს ეცადა, რომ გადაიბირა თავისკენ გაბრიელ ჭყონ-

დიდელი. ორივენი ერთად მიუიღნენ აწმრუმის ქალაქში, მისცეს ფაშას ქრთამი და ინიკლეს ბეყან დადიანზე. საჩივარი იმაში მდგომარეობდა, რომ ბეყანმა ასალ-ცინის ფაშას ისაყს დიდი ქრთამები მისცა, იმანაც მოიყვანა ქართლიდამ ალექსანდრე და გააძეფა იმერეთში; მაგრამ მეფეს არავითარი განკარგულების მოსდენა არ შეუძლიან სამეფოში. ის ტყვესავით ჭყავს დადიანს, და ყველა ამ საქმეებში დამნაშავე არის ისაყ-ფაშა, რომელმაც დადიანისაგან დიდი ქრთამები მიიღოვო. ამისთვის ისაყ-ფაშა დაიბარეს აწმრუმში და დიდი ბოროტება, უსიამოვნება და უპატიურება შეამთხვიეს მას თამარის სიტყვით.

ეს ამბავი შეიტყო ბეყან დადიანმა და მიჭსვდა, რომ ეს ობიები თამარმა მის საუბედუროდ ღ წასახდენად ჩადინა. იმან მოილაპარაკა ალექსანდრე მეფესთან... ცაუგზავნეს ამთაც თავანთ მხრით აწმრუმის ფაშას დიდი ქრთამები ღ სთხოვეს ისაყ-ფაშის გამართლება. ჭიფდომ ჭოჯოხეთი განათა და ისაყი გამართლეს.

ამის გამო როლებიც შეიცვალა: დაიჭირეს ტყუილად ჩივილისთვის თამარ და ჭყონდიდელი, რომელნიც ამას წინად დღესასწაულობდნენ თავიანთ გამარჯვებას. ისაყ-ფაშა გამოიყვანეს საპურბილიდგან, მისცეს სულთ თამარ და ჭყონდიდელი და გამოგზავნეს იმერეთში. მან მოიყვანა ისინი გათოვიდნი და გადასცა ბეყან დადიანს, რომელმაც თამარ დაამწყვდია ღესვირის ციხეში, მეორეს კი ჩამოართო ჭყონდიდლობა და განუტევა, რადგან სასულიერო პირი იყო. ამით მან პატივი-სცა ეკლესიას.

როგორც ეტობა მემატიანის ლაპარაკს, დიდ ხანს არ უოვილა ტუსაღად თამარცა. ის განუთავისუფლებიათ, მაგრამ

მანც კიდეც არ მოუსვენია. იმას ეწადა ტასტიდგან ალექსანდრეს გადაყენება და თავის მცირე-წლოვანის შვილის გამოყება. ამ საქმეში ჭშევლოდნენ ბუყან დადიანი, რაჭის ერისთავი და ზურამ აბაშიძე. ესენი იმისათვის მიემხრნენ თამარს, რომ ალექსანდრე ასლას ისე გაძლიერდა, რომ აღარავისი ეშინოდა ჭველას უბღვეროდა. ამით ვეკლამ განუცხადეს მეფეს თავისი მტრობა. მამინ «ალექსანდრემ მოიყვანა დედის-ნაცვალე თამარ, აბრალა მას ყოველი ყოფილნი, შეიპყრა და მოჭკვეთა თავი!»¹⁾

ამით დასრულდა თამარის უღვთო ცხოვრება. დაიწიეს ახალი მოქმედება სსვა ქალებმა. ისინი ბუყებსავით ირყვიან, ყოველ საქმეში მონაწილეობას იღებენ და თავისებურად ტრიალებენ. მეფეები, დადიანები, რაჭის ერისთავები—ვეკლანი იმართის შემწეობით მოქმედებენ და იკლებენ ერთმანერთს. ერთი სიტყვით ქალები ისე ძლიერნი არიან თავიანთ გავლენით საღხში, რომ მათ შეუძლიანთ, მთავარი გადააყენონ ტასტიდგან და მის ნაცვლად სსვა გამთავრონ. მაგალითად 1717 წელს დედა ელენე გაუწერა რადაცაზე შვილს გიორგი გურიელს, „მოიყვანა მონაწილი ყოფილი მე თავისი, გაკრიჭა, უწოდა ქაიხოსრო და დასვა გურიელად.“²⁾

ეს საქმეები ელენემ შეასრულა ბუყან დადიანისა, გურიის ერისთავისა, ნაკაშიძისა და ზურამ აბაშიძის შემწეობით, რომელნიც მან ქრთამით მიიმხრო. მაგრამ ამ საქმეს თან დიდი განხეთქილება მოჰყვა. ასტედა უსამოვნება, ურთი-ერთ შორის სამდურავი და მტრობა. უღიტეს ერთმანერთი ელენეს მომხრეებმა და გიორგის თანაობმა. გამარჯვებისათვის ისინი ნა-

¹⁾ იხ. ქართ. ცხოვ. 229—236.

²⁾ იხ. იქვე გვ. 227.

თესვებს ცოლებს ანთმეადნენ და სხვაზე ათხოვებდნენ. მაგალითად ბუკან დადიანმა წაართვა კანონიერი ცოლი ბაკა ჩიჭვანსა და შერთო სურნაბ აბაშიძის შეილს დავითს. ამავე დადიანს სთხოვა გიორგი გურიელმა, წაართვი შენი ასული ნაკა-შიძეს, რომელიც ჩემი მტერი არისო, და მე მომეცი ცოლადო. ის თანახმა გახდა. მაშინ გურიელმა ვაგდო თაგისი კანონიერი ცოლი, შარვაშიძის ქალი, და შეერთო ნაკაშიძის ცოლი. ამ მოუვრობამ გურიელი და დადიანი შეარიგა. შერიგების ქალაქი დაიწერა ქალის მკერდით. ამის თანა სქემები ამ დროს არა ერთი და ორი მოჭნადა. ვისაც უნდოდა ვისმესთან შერიგება, პირობის ქალაქის დაწერა არ იყო საჭირო. პირობის და შერიგების ქალაქის ნაცვლად შუაში შემოდირდა ქალი; რომელიც ამოუვრობდა უცდამტერებულ პირთ. ქალი სდებოდა სიდათ, რომელსედაც ერთობა, მეგობრობა და სიუვარული დაიარებოდა.

როცა საჭიროება მოთხოვდა, ამ დროს, ქალები ხმალსაც იღებდნენ ხელში. ასე მოიქცა ზაზუნა წერეთლის ცოლი. იმან დიდი მსხეობა და ვაჟ-კაცობა გამოიჩინა. 1735 წელს ალექსანდრე მეფემ ღალატობით მოჭკლა მისი ქმარი ზაზუნა ჭგანიზრასა მოდი-მნასეს ციხის დაჭერაც; მაგრამ ზაზუნას ცოლმა არ დაანება მეფეს. იგი შევიდა ციხეში, გაამაგრა და დაუწყო გამძაგებულად ასეთი სასტიკი ბრძოლა, რომ მეფე იძულებული შეიქმნა ხელი აეღო თავის განზრახვაზე.

ამავე დროს დიდი ვაჟ-კაცობა, ერთგულება და გულ-შემატვიკრობა სამშობლო ქვეყნისადმი გამოიჩინა მაჭავარიანის ქალმა. რადგან ძალიან შეწუხდა და აოხრდა იმერეთი სურნაბ აბაშიძისაგან, ამ (?) ქალმა განიზრახა ქვეყნის ამკვეთ დასვა. ერთ ღამეს იგი თავს დაესხა სურნაბს ჭანაზლად დაიჭირა ცი-

ხე სეკრი, წართუა საზინა, რომლის ძალითაც იგი მოქმედებდა და გააგდო შვილიანად ქართლში. მეტე მიიწვია მან მეფე ალექსანდრე და გადასცა მას ციხე და სამთაფლო. ეს ამბავი მოხდა 1744 წელს¹⁾.

ამ ქალის (?) მოქმედების აღწერით ქართლის ცხოვრება უნებლიედ მოადგამს გვირგვინს იმ გვარ ქალების ღვაწლს, რომელთაც სამშობლო ქვეყნის კეთილ-დღეობა ეწადათ. ბორც-მოქმედება თუ სრულიად არ მარცხდება მაჭავარიანის ქალის მეტადინეობით, ჯერ-ჯერობით გამარჯვება მანც კეთილ-განზრახვას რჩება. ერთობისა და ქვეყნის კეთილ-დღეობის სურვილი იმარჯვებს ქალის ბუნებაში. ბორცტება განიდევნება ქალის სიქველისაგან და მეძატიანეც კარგად ჩადის, რომ ამით ასრულებს იმერეთის ცხოვრებისა და ხანგრძლივის ბრძოლის აღწერას.

სოლო რით და ან როგორ გათავდა ქალების მოქმედება ქართლ-კასეთში, — ამას ვიდევ ამ სურათების გაგრძელება შეგვატეობინებს.

მლ. დიპ. ჯანაშვილი.

(შემდეგი იქნება).

¹⁾ იხ. ქარლ. ცხოვ. ნაწ. მე-II, გვ. 236.

ცინე უიზნილა ვატეხილი.

(შემდეგ *).

თავი მეშვიდე

მოჩვენება.

ამალიამ წინ-და-წინვე მოასდინა განკარგულება, რომ სხვა-
ლიდამ გარეთ სინათლე არ გამოსულიყო. იმ კარებისა და ფან-
ჯრების გარდა, რომელნიც წყლისკენ იუფრებოდნენ, დანარჩენი
შველს ჩაკეტეს.

ჩაღაში ლუიზა მიეგება თავის ქალ-ბატონს, მერე ჰედ-
როც გამოჩნდა, რომელსაც უნდოდა დარწმუნებულიყო, რომ
თავის პოლიკოვნიკის ქალი უკნებლად დაბრუნდა.

— დანიელ არ მოსულა?

— ჯერ არა, ქალ-ბატონო, ედუარდოს შემდეგ არავინ არ
მოსულა.

ამ დროს ჰედრომ გაიხედა თავის ბნელის ოთახის ფან-
ჯრადამ გზისაკენ და სთქვა:

— მოდიან, ქალ-ბატონო, დანიელ და იუკრმინი.

— დიდება დიქრთს... ცხენებს უფრო უბედ.

*) «ივერია» № 10, 1882 წ.

— დანიელ ჩვენი მფარველი ანგელოზია, ედუარდო.

— დანიელისთან კაცი მეორე აღარ არის ქვეყანაზე! სთქვა უმაწვილმა კაცმა ამჰარტავნებით.

დანიელ შეძრვიდა თავის ამაღიას წაღაში მხიარული, როგორც ყოველთვის. ტანზე მოკლე მანტია ეცვა, რომელიც მარტო მუსლებამდის სწვდებოდა.

— ოჰ! უძანკო მტრელებს ჯერ სადილი არ უჭამიათ!... სთქვა დანიელმა კარებშივე და დაუკრა თავი ამაღიას, ედუარდოს და გაშლილ სუფრას, რომელიც სამისთვის იყო მომზადებული.

— შენ გელოდით, უთხრა ღიმილით უმაწვილმა ქალმა.

— მე?! ..

— კბონებ შენ გელაპყარებინა, ბატონო დონ დანიელ! უთხრა ედუარდომ.

— დიდად გმადლობთ, თქვენისთანა მოსიყვარულე გულისხალსი ჯერ არ მინახავს. ვინ იცის რა რიგად გწეინდათ ჩემი ღოდინი. მაინც მოწყენილება იქნებოდით!...

— დიად, ცოტათი, მიუგო ედუარდომ.

— მე ვი არ ვიცი! თქვენ ყოველთვის მოწყენილნი ხართ, როცა მარტო რჩებით.— ჰედრო!

— რა გნებაკ?

— ჰური გვაჭამე, ჰედრო, უბძანა დანიელმა, მოიხადა მანტია, მოუჯდა სტოლს და დაისხა ღვინო.

— ეგ უზღველობა მოგდით, ბატონო მასპინძელზედ აღარე თქვენა ჯდებით სუფრაზედ.

— ეჰ, ბატონო ბელგრანო, რა გუყოთ, მეც უზღველი ფედერალი ვარ. როგორც წმინდა ფედერაცია დაუკითხავად ჩამოგვესახლა, ისე მეც დაუკითხავად გვადები სუფრაზედ.

ამაღია და ედუარდოც დასდნენ სუფრასზედ ღამის მეცხრე საათზედ.

— ეს ჩვენი სადღეგრძელო იყო; სთქვეს ამაღიამ და ედუარდომ და მისაღეს დანიელის სტაქანს სტაქნები.

— შენ ტუჩები არც კი დაისკველე, ამაღია, და მე და ედუარდომ კი სტაქნები დაგვალეთ. კარგადაც ვქენით, ამისთვის რომ ღვინო ვაცს ამაგრებს, ჩვენ ამაღამ კარგა მანძილი უნდა გავიაროთ.

— ფიქრი არ არის, თუ აქამდის არა დაგვშავებია-რა, არც ეხლა დაგვიშავდება, სთქვა ედუარდომ.

— არა, ჩემო მეგობარო, არა. როზასის მონები თითო-თითოდ არ დადიან, ექვს-ექვსმა ვაჭმა ერთად იცის ხოლმე სიარული...

— მეჩე, ჩვენ რომ სამის ქმეტი წრა ვართ...

— მართალია სამნი ვართ, ჩემო ამაღია, მაგრამ იმათი ოცი ვაჭი არ ვიყურობა, თუ საქმე გაჭირდა.

— მაინცა და მაინც იმათთან ჩსუბს მკერიდეთ, პირებს მადღევთ თუ არა?

— მე ჩემის მხრით გაძლეკ, თუ ედუარდო ძალათი არ გადივიდებს მათთან ჩსუბს. მიკვირს რატომ არ ეხარება ამას ფრადის ტარება, სთქვა დანიელმა.

— მე საიდუმლო იარაღს არ ვატარებ, მიუგო ედუარდომ.

— რაც გინდა სთქვი და ის კი სჯობიან შენს იარაღს.

— მართლა, დანიელ, აბა ერთი მაჩვენე შენი იარაღი, რომელსაც ასე აქება...

დანიელმა ამოიღო ჯიბიდან და აჩვენა ამაღიას ის იარაღი, რომელითაც ედუარდო სიკვდილს გადაარჩინა. ამ იარაღს ფრანცუზულად თავის სახესი ერქვა.

— ესლა კი დროა წასვლისა, თერთმეტის ნახევარია, სთქვამს დანიელმა.

ვეკლანი წამოდგნენ.

— ამაღია, აბა ერთი ჩვენი ტანისამოსი და იარაღი გამოგვიტანე.

ამაღია გავიდა სხვა ოთახში. ეს ოთახი მთვარის შუქით იყო განათებული.

როდესაც დანიელ და ედუარდო ჩაღმკვდაც ლაშარაკობდნენ, უეტრად ამაღიას ვივილისა და ფეხის ხმა მოისმა.

უმაწვილი კაცები გაეჭანნენ იმ ოთახისკენ, მაგრამ ამაღია შესვდათ წინა და შეაჩერა.

— რა არის? რა მოხდა? ჰკითხეს ორივე მეგობრებმა.

— არაფერი... მაგრამ ნუ წახვალთ. ამაღამ ნუ წახვალთ, მიუგო შიშისგან გაუეითლებულმა ამაღიამ.

— თუ ღმერთი გწამს, გვითხარი, რა იყო? ჰკითხა დანიელმა. ედუარდო კი ცდილობდა ბნელს ოთახში შესვლას, მაგრამ ამაღია არ უშვებდა.

— ესლავე გატყუით, ესლავე, ოღონდ კი იქ ნუ შესვალთ.

— განა იქ არის ვინმე?

— არა, არავინ არის.

— მაშ რას ნიშნავს შენი უვიცილი, ამაღია, და რათა ხარ ასე შეშინებული?

— მე დავინახე კაცი, რომელიც ლუიზას ოთახის ფანჯარაში იუურებოდა. მე ჰერ შედრო მეგონა, მაგრამ როცა ფანჯარას მოშორდა დ მთვარის შუქი მიაღვა—ვიცანი, ვინც იყო.

— ვინ იყო, ამაღია? ჰკითხეს ორივემ.

— მარინა.

— მარინა! დაიუვირა დანიელმა.

— დიად, ის იყო. გული ჯეღარ შევიდაგრე და დავივირე.

— ეოველმავე ჩვენმა ცდამ და შრომამ ამაოდ ჩაიარა. სთქვა ედუარდომ.

— ის უეტველად მე მადვენებდა თვალ-ყურს, როდესაც აჩანასგან გამოვედი, წარმოსთქვა ჩაფიქრებით დანიელმა.

მერე ემაწვილმა კაცმა მიიხედა კარებისკენ და პედროს დაუძახა, რომელმაც ის იყო სუფრას ალაგა და გავიდა.

— პედრო, ფერმინი სად იყო მასინ, როდესაც ჩვენ პურსა კსტამდით.

— ფერმინს სამზარეულოდამ იქნის არ მოუცვლია.

— ან იმას, ან შენ აჩაფერი დაგინახავთ ან გზაზედ, ან სახლის ასლოს.

— აჩაფერი, ბატონო.

— ვიღაც კაცი ლუიზას ოთახის ფანჯარასთან დიდ ხანს მდგარა და ყურს გვიგდებდა თურმე.—საღდათი შეიფიქრებდა.

— მას შენ აჩაფერი გაგიგია, პედრო. ამას იქით გაიფიქრებდი. ფერმინს დამიძახე აქა და შენ კიდევ ის ცხენი შეემსუე, რომელითაც ფერმინი მოვიდა.

პედრო გავიდა ჩუმად და იმავე წამს დანიელის მოსამსახურე შემოვიდა.

— ფერმინ, მე მიინდა შევიტყო, აიმ ხეების ქვეშ სომ კაცები არ აჩიან, და თუ იქ არ აჩიან, მასინ მიინდა ვიცოდე საით წავიდნენ და რამდენნი აჩიან. თუ რომ აქედამ წასულან, ჩვენ შეგვიძლიან ხუთს წამში დავეწითოთ მათ.

ფერმინი წავიდა. იმავე წამს დანიელ, ამალია და ედუარდო შევიდნენ ლუიზას ოთახში და იქედამ გასცქეროდნენ გზას, რომელზედაც ფერმინი მიაქროლებდა ცხენსა. სამთვემ კარგა ხანს ილაპარაკეს ლუიზას ოთახში და შემდეგ წაღაშივე

დაბრუნდენ. ათს წამს არ გაუკლია, რომ ფერმინმაც შეაღო
ზაღის კარები და შევიდა.

— დიაღ, იქ მიდიან, ბატონო. სთქვა ფერმინმა.

— რამდენნი არიან?

— სამნი.

— რომელს გზავნებ?

— ზემოთსვდ.

— ცხენებიც დაინახე?

— დიაღ, ბატონო.

— იმ ცხენებში ერთ-ერთს მაინც არ იცნობ?

— ვიცნობ, ბატონო.

— რომელს?

— შავ ცხენს, რომელსუდაც მარინო ზის.

ამაღამ განცვიფრებით შესვლა ედუარდოს და და-
ნიელს.

— კარგი, ცხენები წელის ნაპირზე ჩაიყვანე.

— განა მიდიხართ? ჭკითხა ამაღამ.

— ამ წუთაშივე, მიუგო დანიელმა.

— ამაღის მ.ტო სომ კერ დაკავდებით, დანიელ.

— ფერმინი დარჩება აქ; ისა და ზედრო უგდებენ უურსა,
მე ამაღამ მოდარავე გასერაღს თან უნდა ვლიო, შენ კი ჩე-
მის სახლის ბანზედ გაატარებ დამეს.

— დმერთო ჩემო, მაგას რაებს ამბობთ! შეჭკივღა ამაღამ
და წაივღო თავში ხელი.

— დიაღ, ჩემო ცქრიაღავ, კიდევ ახალი განსადღელი მოგ-
ვეღის; ამ სახლში ჩვენ კიღარ დაკარჩებით, სხვა სახლი უნდა
მოენახლო.

— წავიდეთ, დანიელ, წავიდეთ, სთქვა ედუარდომ ისეთის

სისწრაფით, რომ ამაღლია თითქოს მიხვდა იმის აზრს, დაუჭირა ხელები და უთხრა:

— ჩემის გულისათვის, ედუარდო, ჩემის გულბსათვის..

ამაღლიამ ისეთის კედლებით წარმოსთქვა ეს სიტყვები და ისეთის გრძობით, რომ ედუარდომ პირველად მოაჩინა მას თვალი, რომ იმის სიბრძნე არ შეეტყო ამაღლიას.

— ნუ გეშინიან, ჩემო ამაღლია, ყველაფერი მე მომანდო, უფხრან დანიელმა და აგოცა თავზედ, როგორც ჩვეულება ქქონდა ყოველთვის, როდესაც კი შორდებოდა ამ მშვენიერს, დიდ სულოვანს, მაგრამ უბედურს ქმნილებას.

სამნივ ერთმანერთს ჩუმად გაშორდნენ, ყველა თავ-თავისთვის ქთუქრობდა. ამაღლიას მათი წასვლა ძლიერ ეძებებოდა. ედუარდოს ის აწუხებდა, რომ რამდენიც დრო მიდიოდა, იმდენი უფრო შორდებოდა მათ; დანიელ კიდეც იმაზედ სწუხებდა, რომ არ შეეძლო რანდ გაუთვლიყო: აქ ცაჩიელს სახლში ამაღლია დაეუარა და ქალქში კიდეც ედუარდო.

უმაწვილი კაცები შესხდნენ ცხენებზედ, ფერმინს კი უბმანეს დარჩენილიყო ამაღლიასთან დილის ექვს საათამდის.

გააჭენეს ცხენები, ამაღლია კი მათ თვალს ადევნებდა. როდესაც იგინი მიეფარნენ, ამაღლიამ სეცისადმი აღაპერო დიდ-რანი შავი თვალები.

თავი მეტვე.

მასზედ, თუ რამ გააოცა მარინო.

— ტყუილი შრომაა ედუარდო: ტყუილად ცხენებს დავლა-დაკოთ და შენს გულის წადილს მაინც ვერ აასრულებ.

- ვითომ ოცო, რატო მინდა?
- ვიცი.
- აბა რა?... ..
- მარინოს მოწვევას,
- გამოიტან.
- ეგ არ შეიძლება.
- ვითომ?!
- რასაკვირველია, არ შეიძლება, მისთვისაც წინააღმდეგობა არ გიხდება.
- აი ნახავ, მოგეწევი თუ არა.
- ის ოცის წამით ადრე წავიდა წინა.
- ბუკრი არაბუკრი.
- საკმაოა.
- ჩვენ აბურ ათი წამით მოკვდივართ.
- რა იქნება თუ გინდ კიდევ მოგეწეოთ.
- მაშინ მე იმას ვაჩვენებ..
- რა გორ?
- დაგუწეებ ჩხუბსა და ამბობაში სანჯღლით გამოკუთამებას.
- საუცხლოა აზრია!...
- თუ საუცხლოა არა, კარგად გამოჩვენებ მანტ აჩის.
- ვკონებ დაგავიწყდა, რომ ისინი ოთხნი არიან.
- თუ გინდ ხუთნი იყვნენ; მე კი ვიცი, რომ სამის მეტ-
ბი არ არიან: ისა და ორიც სალდათი.
- არა, ოთხია: მარინო, ორი სალდათი და მე.
- შენა? ჩემს წინააღმდეგ?... ..
- დიაღ, შენს წინააღმდეგ.
- გმადლობთ;
- ასე დაზარალებდნენ უმარადი კაცები და თან ცხენებს მი-

აქროლებდენ. დანიელს ან უნდოდა, რომ დასწოდენ მარინოს, რადგანაც იცოდა, რომ ედუარდო უსათუოდ აუტყესავდა რასმეს მარინოს. ამ დროს გზასედა, გამოჩნდა ორი ცხენოსანი მგზავრი და დანიელმაც ეს ამბავი გამოიყენა.

— აკერ, შესედე, ედუარდო... აკერ სამი კაცი მიდის მარჯვნივ... ორმოც-დაათ საუენზედ... ჭხედავ?

— ვხედავ, მაგრამ ისინი ორნი სჩანან.

— არა, მე სამნი დავინახე; მესამე არა სჩანს, რადგანაც სხვა ცხენოსნებს ათარია.

ედუარდო მაშინვე იძუტევენ გაეჭანა, დანიელიც თან გაჭყავა. ამით დანიელმა დააკარგვინა დრო, რომ მარინოს დასწოდოდა.

მგზავრებმა რომ დაინახეს ეს ორი უმაწვილი კაცი, მაშინვე შედგნენ. ედუარდომ დაინახა, რომ ისინი არ იყვნენ, რომელთა მოწვევასაც ცდილობდა. გაიგო ისიც რომ ეს სულ დანიელის ეშმაკობა იყო.

ედუარდომ მსწრაფლად გამოაბრუნა ცხენი და წავიდა პირდაპირ გზასედა, საითეც მარინო წასულიყო. დანიელიც აღარ ეწინააღმდეგებოდა ედუარდოს, რადგანაც იცოდა, რომ ეს იმათ ველარ დაეწოდოდა.

მეგობრები მიაჭენებდენ ცხენებს, მაგრამ ამ დროს უცრად მოსმა გუშავის ხმა: «ვინ მოდის!» ისინი მისულიყვნენ იქ, სადაც როზასის ჯარი იყო დაბანაკებული.

— დიდება ღმერთს, მოკვდით! მიუგო დანიელმა და შეაყენა თავისი ცხენი, ედუარდოს ცხენსაც მოსწია აღვირი და გააჩერა.

— ვინა ხართ? განაგრძო გუშავმა.

— პატროსანი ფედერალები, მიუგო დანიელმა.

— მაშ გაიარეთ.

ედუარდოს ის იყო ცხენი უნდა გაეჭენებინა, რომ კი-
ღამაც მალაღის ხმით დაუყვირა:

— დადქით!...

უმაწვილი კაცები შედგნენ.

სამი საღდათი გადუდგა ჩვენს მგზავრებს წინა და დაუწ-
უეს დათვალელება. ამ დროს მათ სხვებიც მოემატნენ.

— რად შეაუენე ჩვენი ცხენები, გენერალო, წარმოსთქვა და-
ნიელმა აუჩქარებლად და დამშვიდებულის ხმით; ესლა დანიელ-
მა იცნო გენერალი მინსილი, რომელიც დარაჯად იყო აქა.

— თქვენ... თქვენა ხართ აქა, ბულო? გაუკვირდა გენერალს.

— დიად, ბატონო, მე გახლავართ, ცხენი სირბილით მო-
კალი და ვერ კი დაგეწიეთ, თქვენი ნახვა კი ძლიერ მინდო-
და. რაც უნდა იყოს, თქვენი ცხენი უნდა მაჩუქოთ, რადგანაც
თქვენს დეგნაშს ჩემი ცხენი თითქმის დამივარდა.

— თქვენ ავი თერთმეტ საათზედ შინ წასვლა გინდოდათ,
მეც აქეთ მეთორმეტე საათის თხუთმეტ წამზედ გამოკედი ქა-
ლაქი დამ.

— მაშ მე ვერთილვარ დამნაშავე.

— რასაკვირველია.

— მაშ ცხენს აღარ გთხოვთ.

— დიდაც!...

— ახალი ამბავი რა არის, გენერალო.

— ვგონებ, არაფერი.

— მე ავი გთხოვთ წაკუვანეთ და გეჩვენებინათ ჩემთვის
ჩვენი საღდათები.

— მე ეს-ეს არის რეტიროდამ დავიწვე და ჩვენ უველა და-
ნარჩენის ჯარების ნახვა მოგვინდება.

— ესლა სად მიდისხართ?

— ციხეში.

— იქ უკვლას ეთიუიას,..

— არა, უკვლას არ ეძინება.

— უფრო კარგი; ესლა რომელს გზასედ წახვალთ, გენერალო?

— ქვემოთაზედ, ამისთვის, რომ იქ ზარბაზნებიც მინდა გაეშინჯო.

— კარგი, მაშ ჩვენ ციხესთან დაგხვდებით.

— მეც იქიდან ერთად წახვალთ.

— არა, გენერალო, მე ჯერ ეს ჩემი ამხანაგი ქალაქში უნდა წავიუყანო; ამასაც ჩვენთან უნდოდა წამოსვლა, მაგრამ უეცრად ავად გახდა...

— ღმერთმანი ესლანდელი ემაწვილები ცალ-ფუულად არა ღირან... დედა-კაცები არიან!..

— მეც ეგ არ გითხარი დღეს დილით?

— ცოტა სიტყვე ეყოფათ, რომ ავად გახდნენ.. მაშ, ახა წადი და ციხესთან მომიცადე; იქ ვივანშმოთ.

— ამ ერთს წამს იქ ვიქნები, გენერალო.

— მოგელოთ.

ათის წამის შემდეგ დანიელმა გააღო თავის სახლის კარები და შეიყვანა თავის მეგობარი, ცოტა ხნის შემდეგ თვითონ გამოვიდა და გამოიკეტა კარები. იგი თავის ქურჩან ცხენზედ შეჰხდა.

დანიელ წავიდა იმ ციხესთან, სადაც გენერალი მანსილი უნდა ეოთვილიყო; მართლაც იქ დახვდა გენერალი. ჯერ მიესალმნენ ერთმანეთს და მეც დანიელს გენერალმა ყარაულების დათვალიერება.

ყარაულების უფროსად მარინო ეყო დანიშნული და კერ

წარმოიდგენთ, როგორ გაუვირდა, როდესაც დანიელ დანახა გენერალთან. მარინოს აზრით დანიელ ესლა ცარიელს სახლში უნდა ყოფილიყო.

დანიელმაც არ იცოდა, თუ დღეს ყარაულების უფროსად მარინო იქნებოდა, მაგრამ სასუსედა მაინც აჩავითარა გაკვირება არ შეეტყო. დანიელმა კი შეატყო მარინოს გაცემა და ამისათვის უთხრა გენერალს მანსილიას.

— აი რა არის ნამდვილი სამსახური, გენერალო, მარინოს კადმისთვის თაკვი დაუნებებია და სძალი აუღია ხელში.

— დღეს ამას თხროლობს ჩემი სამსახური, ბატონო ბელო, მიუგო გაკვირვებულმა მარინომ.

— აქ აჩავისა გვინახს, ეკელანი ფსიზლად ვართ.

— საუბედუროდ სხვაგან აგრე ფსიზლად არ არიან, დაურთო დანიელმა და სრულიად გადაარა მარინო, რომელიც ფიქრობდა, რომ თუ დანიელ გენერალს დასდევდა, მაშინ დაცარიელდებულს სახლში ნანახი ხალხი დანიელ და ამაღია არ აქნებოდნენ. მარინომ ველარ მართმინა და ჭკითხა დანიელს:

— დღეს თქვენ ცხენით არსად გაგისეირნიათ?

— როგორ არა.

— ჭოო!...

— შვიდ საათამდის გუბერნატორის მოადგილესთან ვიყავ, მერე, ვიდრე გენერალს მანსილიას შევხვდებოდი, ცოტა გავისეირნე. ჩემსე წინ გზაზე ვილაც უცნობი კაცი მიდიოდა ცხენით.

— შენს წინ?

— დიაღ, ჩემს წინ, ზემოთ გზაზე, მიუგო დანიელმა.

— რას ვიზამთ? განაგრძო დანიელმა, — ჩვენ საწყელებს ერთის წამის მოსეკრებაც არა გვაქვს.

— მართალს ბძანებთ.

— ნეტა როდის ჩამოვარდება მშვიდობიანობა, როდის გაიმარჯვებენ წმინდა ფედერალური აზრები, რომელთაც თქვენ გულ-მოდგინედ ჭკადაგობთ გაზეთში!..

— როდესაც აღარც ერთი უნიტარი აღარ იქნება.

— აი დღეს სწორედ ამასევე კელაპარაკებოდი ბატონ გუბერნატორის მოადგილეს.

ამ დროს მოვიდა გენერალ მანსილიას ადიუტანტი ბელლასა და მარინოს დასახმარებლად.

ესენი შინ შევიდნენ.

სტოლის გარშემო თორმეტი თუ თოთსმეტი კაცი ზღვრებზედ და გენერალთან ერთად სუამდენ ღვინოს. მაგრამ ჯერველი ის იყო, რომ ფედერაციის სადღეგრძელოს წაკვინა სუამდა.

— თქვენ რაღა გნებათ, ბელა? ჭკითხა გენერალმა მანსილიამ.

— საჭმელი კი არაფერი, მაგრამ ფედერაციის სადღეგრძელოს კი დავუდე.

— გუბერნატორის სადღეგრძელოსაც, დასძინა მანსილიამ. შეველამ დადიეს სადღეგრძელო.

— ბატონო მარინო!

— თქვენი მონა და მოსამსახურე გახლავართ, გენერალო, მიუგო მარინომ და მივიდა მანსილიასთან, რომელმაც უურში უჩურჩულა:

— უბძანე ხალხს, რომ დაიძინონ; ეს დიდ ხანს გაგტელდება და ისინი რილასთვის იყვნენ ზეზე.

— ხიდიც ავბლოთ?

— რა საჭიროა.

— თქვენა გგონიათ, გენერალო, რომ ამაღამ აჩაფქრი ამბავი იქნება?

— სრულიად აჩაფქრი.

— კიდევ მიბძანდებით?

— დიად, სხვა ჯარებსაც დაკათვალეურებ და შეკრე მეტ დაკიბინებ.

— თქვენ კარგი თანა-მგზავრი გყავთ.

— ვინა?

— ბელა.

— მარტაღს ამბობ, ეს უმაწვილი კაცი სწორედ კანძია, კანძი.

— როგორ, გენერალო.

— არ ვიცი რატოა, თუ დაფქრილი სპილენძი, მაგრამ ძლიერ კი ბრწყინავს, სთქვა მანსილიამ, გაიღიმა და ჩამოართვა მარინოს ხელი.

უკვლახნი კიბეზედ ჩავიდნენ, და მასინ, როდესაც მანსილია წავიდა ცხენზე შესაჯდომად, დანიელი მივიდა მარინოსთან და უთხრა:

— სწორედ შესაშური თანამდებობა გიჭირავთ, ბატონო მარინო, ნეტა რა იქნება მეტ კერეთი ალაგი მქონდეს, რომ ჩემი ერთგულება დავამტკიცო.

— თქვენც გინდათ იმ უსიამოვნობაში იყოთ, რა უსიამოვნობაშიაღ მე ვარ ფედერაციის გულისათვის.

— დიდის სიხარულით... თვით ცილის-წაშებასაც კი ავიტანდი.

— როგორ თუ ცილის-წაშებას?

— აი აქვე ჩამდინიბე პირი ჭკიცხავდა თქვენს უოფა-ქტეკას.

— ხემს უოფა-ქტეკას.

— ამბობდენ, ვითომც თქვენ ცისეში ღამის თქრთმეც სა-
ათზედ მოსულხართ, და საღამოს შვიდ საათზედ კი უნდა მო-
სულიყავით.

მარინო უურებადის გაწითლდა.

— ეგ ვინ გითხრა, ბატონო ბელო? ჭკითხა აღეკვებულმა
მარინომ.

— მაგას კი ვერ გეტყვით, ბატონო მარინო.. თქვენ ხომ
იცით, რომ ჭკეყანა სავსეა სიცრუითა, და ძლიერ ცუდი იქნე-
ბოდა, რომ ეს კანონების აღმადგინებელსაც ვაეგო.

მარინო გაუკითლდა.

— სიცრუეა. სთქვა იმან.

— რასაკვირველია, ეს მხოლოდ სიცრუეა და სხვა არაფერი.

— მაგრამ მაინც გთხრავთ ეგ აღარავის უთხრათ, ბატონო
ბელო.

— ჰატიოსანს სიტუკას გაძლეკო, ბატონო მარინო. მე იმ
კაცებს ვეგუთვნი, რომელნიც ჰატიუსა სტემენ თქვენს ნიჭიერე-
ბას. ამასთანავე მე ძლიერ მადლიერა ვარ თქვენი იმ მფარვე-
ლობისათვის, რომელიც გსურდათ გაგეწიათ ჩემის ბიძა-შვილის
ამალიასთვის.

— ხომ კარგად არის თქვენი ბიძა-შვილი?

— მადლობა ღმერთს, კარგად არის.

— ხომ არ გინახავთ ამ ცოტას ხანში?

— დღეს საღამოზედ ვიყავ იმასთან.

— მე შეგიტყე, რომ ის თავის სახლიდამ გადასულა.

— არა, ცოტა ხნით ჩამოვიდა ქალაქში და მალე ისევ წავა.

— მაშ ისევ მალე წავა?

— ამ დღეებში.

— წავიდეთ, ბელო, დანძასა ცხენზე მჯდომარე გენერალმა მანსილიამ.

— წავიდეთ, წავიდეთ, გენერალა; ღამე მშვიდობისა, ბატონო მარინო.

— გთხოვთ დაივიწყოთ უკვლა ეგ ცილის-წამებანი, ბატონო ბელო.

— მე აღარც კი რამე მასხოვს, ბატონო მარინო.

ამის შემდეგ დანიელ მოახტა ცხენსა და ისა და გენერალი წავიდნენ ერთად. მარინო გაოცებული დარჩა და სულ დანიელზედ ფიქრობდა: უნდოდა გაეგო თუ რა ჯურის კაცი იყო ისა. მარინოს სძულდა დანიელ, მაგრამ იმის სჯინებულად კი ვერაფერი მოეხერხებინა.

თავი მეცხრე.

მოდარაფე გენერალი.

ჯერ ისევ მეთორმეტე საათი იყო, მაგრამ ქალაქში კამდუმარება სუფთავდა: მხოლოდ აქა-იქ ღამის გუშაგები მოჩანდნენ. უწინდებური მხიარული ხალხი ბუენოს-აირესისა ეხლასრულიად მიჩუმებული იყო და აღარცხად აღარც სჩანდა ის უმწვილ-კაცობა, რომელიც სულმც ცხანებასაკით მოელის ღამეს, რომ მხიარულებას მოჭყვეს და გასუნებადის იჭკიფოს.

ამ მიერეებულს ღამეში მხოლოდ დანიელისა და გენერალ მანსილიას ცხენების ფეხის ხმა ისმოდა.

— ჩვენს ქალაქს ჯერ კიდევ არა სძინავს... ვერ ამჩნევთ, გენერალა, რომ ჩვენი მოქალაქენი კიდევ ფხიზლობენ.

— ყველანი რალსაც მოელან, ჩემო შეგობარო, სთქვა გენერალმა მანსილიამ.

— დიად, ყველანი ერთსა და იმავეს მოელან, გეხერალო...

— დიად, ყველანი.

— საკვირველია, რა რიგის ერთ-სულელებით მოქმედებენ ყველანი!...

მანსილიამ იდუმალად შესედა დანიელს.

— განსაკუთრებით ერთს შემთხვევაში. მიხვდი.

— ვერ მივხვდი, რა შემთხვევაში?

— ყველას გულისთ უნდა, რომ ეს მალე გათავდეს.

— ესა? რა ესა, გენერალო?

მანსილიამ კიდევ შესედა დანიელს, რადგანაც ამ გვარში კითხვა იმას ყველაფერს გამოათქმევინებდა.

— შე მდგომარეობასედ გელაშარაკებო.

— მდგომარეობა!! თქვენთვის პოლიტიკური მდგომარეობა თავის დღეში არ გამოიცვლება.

— რატომ?

— თქვენ ცოლ-შვილის ფეხით საჯდომად არა ხართ დაბადებული. თქვენ გინდათ პოლიტიკური ასპარეზი მოქმედებისა, — ეს მართებლობის სასარგებლოდ იქნება, თუ მის წინააღმდეგ. თქვენ მაინც უოკლეტვის დიდი მნიშვნელობა გქვებათ ჩვენს სამშობლოში.

— თუ გინდ უნატარებმაც გაიმარჯვოს?

— მაშინაც კი. მგონია, რომ მაშინ ბევრი ფედერალი გადავა იმათკენ.

— დიად. ბევრნი კარგ ადგილსაც დაიჭერენ საღრმობელაზედ. მაინცა და მაინც ადმადგინებელს არ უნდა ვუღალატოთ. თუმცა დანიელ გენერლის ორ-აზროვან ლაშარაკს კარგად

მისვდა, მაგრამ მაინც ბავშურის გულ-წრთელობით განაგრძობს საუბარს:

— დიდა, ის ღიწლი არის, რომ ჩვენ ამ გაჭირვებულს მდგომარეობაში არ დავანებოთ თავი.

— ნუ გეშინიან, კარგად გამოიძვრენს თავს. იმ კაცს ბედი არსად არა დალატობს.

— ეს იმისთვის, რომ იგი თვითონ არის წარმომადგენელი ფედერაციის წუობილებისა.

— საუკეთესო წუობილებისა, არა? სთქვა მანსილიამ და შეხედა დანიელს.

— მეც თითონ მაგ აზრისა კარ მას აქვთ, რაც კონგრესზედ დავესწარი.

მანსილიამ ტუნზედ ივბანა. ის კონგრესის დროს უნიტარი იყო; მაგრამ დანიელ ისეთის უეშმაგო თვალით უყურებდა, რომ მანსილია ვერც კი მისვდა დანიელის ირწინიულს დაშარავს.

დანიელმა განაგრძო:

— ამ წუობილებას თავის დღეში ვერ დაარღვევენ უნიტარები. ტენერალ ჩოჩასის დამარცხება მხოლოდ ფედერაციებს შეუძლიანთ.

— კაცს ასე ეგონება, რომ შენ ორმოც-და-ათის წლისა ხარ, ბატონო ბელო.

— ეგ იმისთვის, რომ მე უკვლავფერს ვინსომებ, რასაც კი გავიგონებ ხალხე.

— აბა რა გავიგონე?

— მაგალითობრ გავიგონე ზოგერთა. ფედერაციების ქება — და თქვენც ტენერალა.

— ჩემი?

— დიად, თქვენი. თქვენ რომ გუბერნატორის ნათესავი არ იყოთ, მაშინ ის თქვენ თვალ-უურს გადაგნებდათ; ამისთვის რომ თქვენი ვაჟ-კაცობა, ჭკუა და ხალხისგან სიყვარული ამისთვის დამალული არ არის. თუმცა ეს ასეა, მაგრამ გუბერნატორს 1835 წელს მაინც ეთქვა, რომ თქვენ ომში გამორუსადეგარი ხართ.

მანსილიამ იმავე წამს მიაყენა თავის ცხენი დანიელის ცხენთან და გაჯავრებით უთხრა:

— აგრე უსვინდისოდ ლაპარაკი მხოლოდ. იმას შეჭყურის, — მაგრამ იცი ეკ რად უთქვამს?

— იქნება ხუმრობითა სთქვა, გენერალო, მიუგო დანიელმა.

— ამისთვის უთქვამს რომ ჩემი უშინიან, უთხრა მანსილიამ და თანაც უკადრისის სიტყვებით მოხისყენა რომხასია.

ასე გულ-ღია ლაპარაკი მანსილიას ხასიათად ჭკონდა, მაგრამ მიხვდა კი, რომ ასეც არ უნდოდა. ესლა უკან დასვეა აღარ შეიძლებოდა, ამისთვის იმან განიზრახა, რომ დანიელისათვისაც გამოეთქვევინებინა გულის საიდუმლოება და უთხრა ცბიერებით:

— მე კარგად ვიცი, რომ თუ საჭირო იქნება, ემაწვილ-კაცობა ჩემს მხარეს დაიჭერს, ამისთვის რომ ესლანდელი წულობილობა არავის არ მოსწონს.

— იცით, გენერალო, მეც აგრე ვფიქრობ. მიუგო დანიელმა ისეთის გილოთი, რომ თითქმის მას ეს აზრი პირველად ესმოდა.

— და თქვენც თვითონ ჩემს მხარეს დაიჭერდით.

— არეულობის დროს?...

— ჰმ, როდესაც უნდა იყოს, უთხრა მანსილიამ, რომელსაც ეს საზარელი სიტყვა არ უნდოდა წარმოეთქვა.

— დიად, მე მგონია, რომ ბევრს მომხრეს იპოვიდით.

— თქვენ, თქვენ დადგებოდით ჩემის დროშის ქვეშ? ჭკითხა მანსილიამ, რომ გამოაშკარავებით ეთქმევიანებინა რამე.

— მე? მე მაგას ვერ ვიზამდი, გენერალე, სხვა-და-სხვა მიზეზისა გამო.

— რა მიზეზისა?

— იმის გამო, რომ მე დავიფიცე არ მივბამო ჩემის ხნის უმაწვილ-კაცობას, ამისთვის, რომ ისინი მომეტებულად უნიტარები არიან და მე ვი ფედერაციის ერთგული მომხრე.

— ჭა! ჭა! ჭა!...

— ახლა ვი გაკჩნობდეთ, პოლიკოენიკის რაკეტას ჯარს და გუანტოკოდით.

მართლაც ისინი მივიდნენ რაკეტას ჯართან. გენერალმა დაათვალიერა ესენი და მერე სხვა ჯარებთან წავიდა.

დილის მესამე საათი იყო, რომ გენერალი მანსილია მოწინა ჯარების დათვალიერებას და წავიდა შინისაკენ პოტოშის ქუჩაზედ.

დანიელმა მიაცილა ის სახლამდის, მას არ უნდოდა, რომ გენერალს შეენახა თავის გულ-ღია ლაშარაკი დანიელთან, რისთვისაც უთხრა მას სახლის კარებთან:

— მე ძლიერ ვწუხვარ, გენერალე, რომ თქვენ ჩემდამო რწმუნება დაჭკარკეთ.

— მე ბატონო ბელე?!'

— დიაღ; მე კარგად ვიცი, რომ ჩვენს უმაწვილს კაცობაში ბევრი უგუნურად იჭტოვას; თქვენა მცდილით მე და ამისთვის იმაზედ დამიწუეთ ლაშარაკი, რასაც თქვენს გულში არა გრძნობდით. მე კარგად ვიცი, რომ აღმადგინებულს გენერალ მანსილიასთან ერთგული არავინა ჭყავს. მაგრამ ჩემდა საბედნიეროდ, თქვენ ჩემში ფედერაციის ერთგულობის მეტი ვე-

რა იპოვეთ-რა, — არა? ჭკითხა დანიელმა ტანტებ მოშიშარის-
ხმით.

— სწორედ, სწორედ, მიუგო მანსილიამ და მსურველედ
ჩამოართვა სელი.

— მაშასადამე, თქვენ ჩემი მფარველი იქნებით, გენერალო,
არა?

— უოკელთვის, ბელა.

— მაშ ნახვამდის.

— ნახვამდის.

დანიელმა გამოაბრუნა ცხენი და სიცილით ლაპარაკობდა:
თავის-თავად:

— შენ, ჩემო ძველო მეგობარო, თავს არ დამანებებდი, თუ
გი გცოდნოდა, რომ მე შენი გულის საიდუმლოება ვიცი.

თავი მეათე.

სამშობლო, სიყვარული, მეგობრობა.

დანიელ დაბრუნდა შინ, თავის ცხენი თვითონვე დაახა:
თავლაში, რადგანაც ფერმინი შინ არ იყო და სხვა მოსამსა-
ხურებმა კი არა იცოდნენ-რა დანიელის ღამე მოგზაურობისა.

დანიელმა ანთო სანთელი და პირველად იმ ოთახში შე-
ვიდა, სადაც ედუარდოს კმინა. დიდ ხანს დასცქეროდა მძინა-
რე ედუარდოს და ათას ნაირი ფიქრები ეკრეოდნენ თავში.

ბოლოს შევიდა თავის კაბინეტში და დაღლილ-დაწუხებუ-
ლი დაეშვა სულზედ.

უეტრად შეერთა იგი, ვაისწორა თმები, ამოიღო სტო-

ღის უჯრადამ წერილები და ერთს იმათგანს დაუსვა რიცხვი. მეტი დასწერა ეს წერილი და წაიკითხა დამშვიდებულის ხმით:

«ბატონს ბიუშე-დე-მარტინის და სსვ: და სსვ:

ბუენოს-აირესი, 1 სექტემბერს 1840 წ.

«დილის ოთხ საათზედ.

«დიდად პატივ-ცემულ ბატონო.

«მე მივიღე თქვენი წერილები წარსულის თვის 23 და 24 რიცხვით, რომელთაც დამარწმუნეს, რომ ჩემს სამშობლოს ესმარებიან ანამც. თუ მარტო თავის შვილები, ანამედ უცხოებიც, რომელთაც კი წმინდა გული და გრძნობა აქვთ.

«ჩვენი ესლანდელი მდგომარეობა ჩემთვის ცხადია: ან ქალაქი აღემულ იქმნება ორის კვირის განმავლობაში უეცრად თავზე დასხმით,—და მაშინ როზასი სამუდამოდ დაიღუპება, —ან არა ზ თავისუფლების დამცველი ჯარი უკან დაიწევს და მაშინ ჩვენი საქმე წაგებულ იქნება და კელაჩავის მოშველება კელარ გვიშველის.

«ჩვენ უნდა ყოვლის ღონისძიებით დავექმაროთ ლავალეს, ჩვენ უეცრის თავ-დასხმით თუ გავიმარჯვებთ, თორემ რიცხვით მტერი ჩვენზე უფრო ძლიერია. ბუენოს-აირესის მცხოვრებლებიც მაშინ მოგვეშველებიან, როდესაც ჩვენის ჯარის იარაღის ჩხარა-ჩხურს ქუჩებში გაიგონებენ.

«ლაჟალე თავის ჯარით უნდა შეებრძოდოს როზასს, თუ სსვებიც უნდა მიიშველიოს? კითხულობენ ბევრნი.

«კიდრე ამ საგანს ავხსნიდე, მე მინდა დავარწმუნო ლავალე ზ უველა სსვებიც, რომ როზასის ძალას ციხეები, ზარბაზნები ზ სალდათები არ შეადგენენ,—იმის ძალა ბუენოს-აირესშია. ბუენოს-აირესი—თავია და სსვა მარბები კი იმის ასლები. ამ შემთხვე-

ვასში შეიძლება ამ ნაირი კითხვა აღეძრათ: უნდა შირ-და-შირ ქალაქსედ მივიდეთ, თუ არა?

«ლავალეს ადგილას რომ ვიყო, მე უსათუოდ შირ-და-შირ ქალაქისკენ გავსწევდი ჯარით, რადგან უკან დაწევა ჩვენის ჯარისათვის მაკნებელი და დამღუპველი იქნებოდა. ამისთანა გაჭირებულს მდგომარეობაში მე იმ მოედანზედ ვამჯობინებდი ბრძოლას, სადაც გამარჯვების იმედი მექნებოდა, თუ გინდ რომ კიდევ ნასევარ-ჯარი გამწევეტოდა.»

«ქალაქში ლავალეს ჯარს თავ-გამოდებით არაგინ შეებრძოლებს; თედერალები ძლიერ მოწყენით არიან; ამომეტებულნი მათგანნი ლავალესკენ გადავლენ, რომ შემდეგში ღიბურალები-საგან აღარ იყვნენ დევნილნი.»

«წინანდელს ჩემს წერილებში გაცნობებდით რომანისის ჯარის მდგომარეობას, მათს დაწყობილებას და სხვ. თუ რომ ეს ჩემი წერილი მიიტყვეს თქვენს უურადლებას, მაშინ ჩემი სურვილი აღსრულებული იქნება.»

«დასასრულ გთხოვთ დაწმუნებული იყოთ თქვენდამი ჩემს პატრიის-ცემასა და ერთგულებასში.»

«ბ.»

«დანიელმა დაბეჭდა ეს წერილი, შევიდამ რამდენიმე სიტყვა დააწერა დუგლასთან და დამალა იგი სტოლის საიდუმლო უჯრასში.»

შემდეგ დასწერა ეს წერილი:

«ამაღლისა მე ნამდვილად გავიგე, რომ წუსელის ჩვენს ფანჯარასში მოცქერალი მარინო ყოფილა და მე ყოველივე ღონისძიება კისმარე, რომ იმისთვის გზა და კვალი ამერია. ესლამიან-აღარ იცის: მე დამინახა ოთახში, თუ შენ.»

«ამ დღიდან უფრო გულ-მოდგინებით დამიწყებენ ზვე-

რვას. მაგრამ რა გაეწეობა, გაჭირვებაში უფრო გაბედვით უნდა ვიმოქმედოთ.

«საჭირთა, რაც შეიძლება ძალე, შენ ქალაქ გარეთ სახლში გადახვიდე.»

«დრონი ანაზღეულად იცვლებიან და ჩვენც ანაზღეულად უნდა ვიმოქმედოთ, ვიდრე ან არ გავიმარჯვებთ, ან არ დავემარცხებით.»

«ღმერთმა ყველა კეთილ ხალხს უშველოს!»

ამ წერილის შემდეგ, დანიელმა მისწერა თავის ფლარენსიას ეს წერილი:

«საყვარლო ფლარენსია! თუმცა მეტის-მეტო ბრძოლას მტარკვალბთან მე ძლიერ მარტულურებს, მაგრამ მაინც უბედნიერად რესად ვთვლი ჩემს თავსა, რადგან შენი გუფი მიპყრია და შენს წმინდა სახელს მარადის ვავედრებ ღმერთსა...»

«დღეს ძლიერ ბევრი დავიტანჯე და სასურველებად ისა მქონდა, რომ შენ აღასრულებდი ჩემს სურვილს. უნდა და-არწმუნო დედა შენი, რომ შენ და ის მონტეკვიდეში წასვოდეთ, მხოლოდ, რაც შეიძლება, ძალე კი, თუნდა ხვალც ვე-ლა ამას მე მოგიხერხებთ.»

«თუ რომ შენს დასამშვიდებლად საჭირთა, რომ წასვლამ-დის შენ ჩემი მეუღლე შეიქმნე, ხვალვე შეგვკავრებთ. ეკლესია, როგორც შეგვკავრათა ღმერთმა სამუდამოდ.»

«ცა, რომელიც ჩვენა გვფარავს, ჭაერი, რომლითაც ჩვენა ვსუნთქავთ—ყველაფერი უბედურობას გვიქადის და, იქნება კიდევ... ვინ იცის! ამისთანა დროს მე არ მინდა, რომ შენ ჩემი იყო, შენ, ჩემი ნეტარება, ჩემი სამოთხე. მაგრამ თუ შენთვის ჩვენი შეერთება საჭირთა, ურველთვის მზადა ვარ.»

«მე ნუღარაფერს მკითხავ. მხოლოდ შემიძლიან გითხრა,

—რომ ჭაქრი ამ გარყვნილის ქვეყნისა ნულაწა შესამავს შენს სუნთქვას. ნუ მოითხოვ ჩემგან მონტუკვიდეოში შენთან ერთად წამოსვლას... ეს შეუძლებელია. ჩემი ბედი უკვე გადაწყვეტილია, მე მიღუწსმული ვარ ბუენოს-აირესზედ და... მაგრამ ერთის, ან ორის კვირის შემდეგ ჩვენ ერთმანერთსა ვნახავთ. ეს ხომ მთელი საუკუნეა—არა? რა გაეწეობა! მაგრამ სადაც გინდა იყო—ჭაქრში, თუ ცაში, უკვლავან შენ მე უნდა მესაუბრო, ჩემო ფლორენსია, ჯ მეც მოწიწებით შეგინახავ შენს სიტყვებს იმ სადგურში, რომელიც სრულიად შენ გვეუთვნის—ჩემს სულსა და გულში.

«გამიგონე, ჩემო მშვენიერო!..»

«დედა შენი გერაფერში უარს ვერ გეტყვის».

«რაც ვი ვთხოვე, ჩემსა და შენს საბედნიერად ვთხოვე».

«დანიელ..»

უმაწვილმა კაცმა დაბეჭდა ეს წერილი, შეინახა უბეში და ელდა დიდას, რომ ეს წერილი და სხვებიც გაეგზავნა.

(შემდეგ იქნება)

მზნაპრის უენიუენები

სახეგილოსა და ქიზიყუედ.

..სიცხე ზანანაქება იყო. მე ჩამოვხდ და ს. მანხანის კალაბრედ ესრედ წოდებულ ვარლახში იმ ვარლახში, სადაც უწინ ყოფილა სადგური ჩვენთა მეფეთა და რომელიც შემდეგ სანებში უქცეკიათ მათ ზატარა ქალაქად—თავიანთ ადგილ-სამყოფილად. უშველებელის სიგძის და სიგანის ცისის კედლების საძიკვლები-და მოჩანს ამ ადგილების წარსულ ცხოვრების ძოწამედ. დანარჩენის ნანგრევებით ქიზიყელთ საბძლები გაშენებულია. ოც-და-სუთ ვერსტამდე იქნება მანძილი ამ კალაბრიდამ თვით ს. მანხანამდე! მაგრამ ეს კიდევ არათუერი. ზედ ხლანის სიღთან არის გაშენებული კალაბრი ს. ბოდბისსკვისა და ამ სოფლიდამ კალაბრიდამდე ორმოც ვერსტზე მეტია! ამ სიშორეზე ჭხნავს და ჭსთესავს უშველებელ სათემო მინდორზე ქიზიყელი კაცი! კალაობას ჩამოდის თავის ჯალაბობის მცირე ნაწილით, აქვე ჭლექს უშველებელ მოსავლის ძირებს, მერე სამ-ულელა შებმულ ურმით სიცხე-ზანანაქებაში მიეზიდება ურემს ურემზე, ზურს თუ ქერს თავის სოფელში. დასაფქვავადან აქედამ სამოც ვერსტზე მანც, ან საინგილოში, ან გარე-კახეთში მიიქვს!—დამეთანხმებით, რომ ეს მართლაც ცეცხლის ზურის

ჭამა ქიზიუელის გლეხისთვის, რომელიც ჩვენში ამ მხრით სხვა თემის გლეხობაზე ბევრად უფრო გაჭირვებულა, თუმცა სიღატაკით, თუ გონების გამჭრიახობით სხვა თემის გლეხი მას ვერ დაუმხარდამხარდება!... ოღონდ იეოს თავისუფალი ღ ფართო ალაგი გუთნისთვის და შაკ-თვალა ხარისთვის, თორემ ათასის წლის გუთნის კუთლის რწმენას მისთვის ტანჯვაც კი ღ ხინად გადაუქცეოა!... ასეთი თავისუფალი და უხვი სახსნავი ქართლელ გლეხის გონებაში მოუთავსებელი რამ არის... ქართლში გლეხი ამ გვარ ბედნიერებას სამოთხეშიაც ვერ წარმოდგენს! ჩემის აზრით სახსნავ-სათესის სიმორე უნდა იეოს იმის მიხედვით, რომ ზოგიერთი ქიზიუელი უელამდის სარჩოთა ამსებული და ზოგს კი ნატისუსალი ასდის სიღარიბისა და სიღატაკისაგან.

— რა უნდა ქნას თქვენში უილაჯო, უხარო კაცმა ამ სიმორეზე ხვნა-თესვის გამო?— დაგვეთხე ჩემს პირდაპირ მჯდარ ქიზიუელს დუქანში, სადაც მე ჩამოკვტი პატარა ხანს დასასვენებლად.

— რა და, ხარინ და მქონეს გვიშველის-უე და ჩვენც უხანამთ, უელწავთ-უე..

— ეგ კარგი, ძმობილო, მაგრამ ლუკმა-პურის შოვნისთვის, ხომ მთელი წელი შენ უნდა გემოს უილაჯო კაცი? იმიტომ ამბობენ კიდევ რომ თქვენში საწყალი განადგურებულაო?! ვუთხარი მე.

— დალოცვილო-უე, კაცს ჭამა უნდა და ჭამამ უმობა, თუ ემძაკი, არ იცის ჯამოკითხვა-უე. აი, ესლა შენ თევზ მიერთე, აუფლი რომ არა გქონდეს — მედუქნეს ზალტო უნდა მისცე-უე — ჩვენშიაც აგრეს.

— მართლაც ამბობ, მაგრამ ჩვენ ქართველები ვართ: მამა-
პაპით გუთანი გვწამს—მეღუქნეს კი ღუქანი.

— ესლა უწინდებურად რომ მაგასუდ აღარ დგანან-ყე—გუთ-
ნურს ღუქნური ძან დეემატა-ყე—თქვა გონიერმა ქიზიყელმა
ღთან მომატანა, რადგან წყლის დიტრას მოკეუდე—უ წყალს
მაგრე ნუ მიიწთმეე—ძან ბეკრი წურბელა იცის-ყე...

— აქ ამაზე მეტი წყალი ხო არ არის და თუ წურბელია-
ნია, უწინ მეფეებს რომ გოგონა უცხოვრიათ აქ? ვკითხე უნებუ-
რად ქიზიყელს...

— მაშინ წყალიც წმინდა იქნებოდა-ყე, ესლა კი რა ამბა-
ურია—ამის თქმაზე მე მოკისედე წყლისკენ. იქ საშინელ სიცხის
ლოლზედ სამასამდე სულ კალოს ხარ-კამეჩს მოკეარა თავი თა-
ვის მწვემსებით, წყალი კი უმაწვილის მკლავის სისხლ ძლივს
გამოწანწვარებდა საშინელ უწმინდურობიდან. იყო ერთი თავ-
პირის მტკრევა თუ დიდთა, თუ პატარათ შორის. იყო უდიე-
რი ლანძვარა და ლანძვარა მართლაც ქიზიყური... უნებურად ჩე-
მის ამხანაგის თქმამ: «ეს ქიზიყელების სკოლაა» ჯერ გა-
მხდომი და მერე დამაფიქრა...

— აიბ გზის პირს საყდარი ყოფილა, მარტო სჯუერთსეკე-
ლილა ჩანს—არ იცი, ძმობილა, დიდის ხნისა, ან სახელად
რას ეტყვიან? ვკითხე ქიზიყელს კარგა ხნის სიხუმის შემდეგ.

— საყდარია-ყე, მაგრამ სახელს ვინ უკითხამს?

— რატომ არ უკითხამთ, ძმაო, მაგ საყდრებმა არ შეგვი-
ჩანეს მამა-პაპის მამული და მტერმა თუმც მრავალჯერ დაგვწა-
ბაკიკაღო, ისევე საყდარს სიუფროკეს კატანდით?..

— იქნება უწინ ჩვენს სახნაკ-ჩათესს, მიწა-წყალს ქსანამდენ-
ე საყდრები, მაგრამ ესლა ვილა კითხულბს?—ვანგრკეთ-უე
და საბძლებს ვიშენებთ.

— მას ხატისა აღარ გეშინიანო? თუთრ-კაბა მკითხავენო მუხრუჭს აღარ გიჭირებენ?...!

— ჭიი, გათავდა-ვე ის დრო, ესლასა სუფრისა კი არა, მკვდრისაღ აღარ ეშინიანო...

— მას ხატო-პარები ჭეოფილხანთ, ქრისტე-პარები? ვუთხარ მე დიმილით.

— ზოგი გოჭს იპარავს და ხატო რომ მოვიპარათ, რაა— ხო არ იჭყეველებს-ვე მითხრა მან დატინვით...

II

გაცდით აქ მეტად შეგუბებულ და მდორე აღაზანზე გადადებულ მულანოს სიღს და თქვენ დაიწყებთ სიარულს უწინა დელ წუკეთის საერისთაოზე, რომელსაც შემდეგ აღი-სასულთნო რქმეკია და დღეს კი საინგილოდ და ზაქათლის მარცხად ზრის სასელ-დებული. ეს ქვეყანა ისე მდიდარია ბუნებით, რომ მის სიმდიდრეს დიდ ვაებისა ტანჯვის შემდეგაც არა სთმობენ მისნი შეიღსნი; თუმცა ზედ უნაცვალეობათ თავიანთი აღათებიც და სარწმუნოებაც... მაგრამ ისევე ქვეყანას შეჩინიან და არავისთვის კი არ დაუთმიათ. ეს ქვეყანა, როგორც ნაპირი ტანჯულის საქართველოსი, ათას-ჯერ უფრო მეტად ტანჯულა და წამებულა, ათასჯერ მეტად გაყენთხილა ადამიანის სასხლით, ვიდრე შუაგული. ამ გაცხარებულ ბრძოლაში ხან-მოკლიც ბევრს ერს ჩაჭვარდნია ეს დიდებული ქვეყანა ხელში... ელინნი, ლეკნი, მულანნი, სპარსნი. ყოფილან ქართველთ მოცილებნი, მაგრამ დღეს განგებანს სამი-ათას კვამლ ქართველთათვის კიდევ მიუცია აგი სამარხად და საკვებად. ლეკთა და ორ სოფელ

მულაღთ უკვე რგებიან ლუკმა ამ მშვენიერ მამულში... ხიდის გასწვრივ ჩრდილოეთით მოჩანს შარანი დაღესტანი და ჩაგრულ ინგილოს შუა აშართული კბილებიანი გაგასისი ქედის შტო; კბილებსა და კბილებს შუა გასდენია უხვად მდინარეები ქუჩები, ბელაქნის ხევი, ჭარის ხევი და სხვები, რომელნიც იკლანხებიან შემუშავებულ და ზედი-ზედ მიწობილ სოფლებით სავსე საინგილოს ველსად; უხვად რწყამენ მის დაღესტანულ ნიდაგს. უამთოდაც წამ და უწუმ შეტყვებათ ქვით-კირით ამოგებული წყაროები, ზღვა ჩაღთეგის ნათესობისა, კელური კავლის ხეები, ხეხილი, ვახუბი, ბზის ტყეც კი...

გზა-ტკეცილია შემიყვანა ს. მულაღროში—მულაღთ სავანეში. ბუნების ძალთა ამბობებს სენა-თესვისთვის მიუხევედა ეს სისხლის მსმელი ჯილაგი, თუმცა მათი სახე ესდაც ცხადად გუგუნებთ: «ჭაი, ჭაი, სელ სისხლის მოსვრით უფრო ჩვენებურ «სიგემრელით» კვამთ ლუკმასა...» რა განსხვავება სდევს ამათა და ივრის პირზე დასასლებულ ხელ-უფრელთ, ნადირთ და წუმზიან ქოხებში მომსვრჩად მულაღთ შორის! აქ ესენი სოფლის სისუფთავის გულისთვის განაპირის ვალოებზე უშველებელ მოსაკალს ჭლეწვენ... სოფელი ლამაზ ხეხილშია მოქცეული. ვახუბიც კი ჩაუმწვრებიანთ რიგზე, ეზოები მშვენიერი სახლები კირით დაღესტანი, ფანჯრებიც კი! ყოველს ნაბიჯზე მეჩეთები გარს გაღვანით და გვერდზე სკოლით!... გზა-ტკეცილი ამითვე სოფელ ფარდაღროში მიგიყვანთ იმასვე ნახავთ აქც... წასდგამთ ფეხს და წინ კინუდებთ ს. კანდახი დასასლებული მომეტებულად ინგილოთა და ცელტა ლეკითაც. რჯულით ორნივე მამა-დიანნი არიან. გაკვირვებთ სისუფთავე გზებისა, ეზოებისა, სახლებისა, სიმრავლე ხეხილთა, მაგრამ ყველაზე ძლიერ მეჩეთები სკოლებით!... ოთხ ვერსს მო-

შორებით ამ სოფელზე გზა-ტყევილმა მიმიყვანა მარტო ინგილოებით, მაგრამ გამაჭმადიანებულ ინგილოებით, დასახლებულ უშველებელ სოფელს: ალაბათში. ათას-ორასი კომლი ინგილო სახლობს ამ აუარებელ სუბილში ჩამხვრჩალ სოფელში, რომელსაც მრავალჯან სჭრის ფართო გზა-ტყევილი თაკით ბოლომდის ნაშირებში მომდინარე წყლებით. აუარებელი წვრილი მქნეთებია სკოლებით, მაგრამ ერთი ყველაზე უშველებელი მეთად მშენიერია და თითონვე ხალხის დადგმული ამ ცოტა ხანში, რადგან წინად ქრისტიანნი უფილან. როგორც ცოტა ხანს წინად ქრისტიანნიო?! მკითხამთ ფქვენ. ამ თხუთმეტ-ჩვიდმეტის წლის წინად აქ უფილან ქრისტიანების ეკლესია უბადრუკის სკოლით. გამოუვლია ერთ დღეს მთავარ-მმართველს მისიელ ნიკოლოზის ძეს და უთქვამს თავ-მოყრილ ჯიშათისთვის: «ჩემთვის ქრისტიანი, მაჭმადიანი სულ ერთია, თუ რად ხელმწიფის ერთგულნი იყავითო» და ამის შემდეგ არ გასულა ერთ-წელი — ეკლესიაც დაუწკამთ, სკოლაც და სამაგარკოდ სასოგადობას აუშენებია ეს უშველებელი მქნეთი დარბეული, სულ რომ ცოტა ვსთქვათ, რჩი-ათას თუმნად!... დირს-შესანიშნავი და თავ-სამტყრევი მოვლენა: მამით-პაპით ქრისტეს მორწმუნე ინგილო ქრისტიანობისკე წამქელებელ მთავრობის ქვეშ ასე უღივსად იტვის მაჭმადიანობისკენ!...

ალაბათს გარდა ჩახვარზე მომეტებულნი მცხაკრებნის, შოთავრასი, კერხვანასი, ყარღნისა, თასმალასი და სხვებისა, თუმიცა მამა-პაპით ქრისტიანნი უფილან ზღუესაც ქურმუხის წმინდა გიორგის მოწიწებით მომხსენებულნი არიან, მაინც მაჭმადიანობისკენ მიდრეკილან, თუმიცა მთავრობა ქრისტიანობას აქეებს — სახელმწიფო სარჯს ქრისტიან ინგილოს რთხ მანეთს ართმევს, მაჭმადიანს კი ექვსსა და ასე...

პირველ შესვლაზე ამ მოკლეების საბუთად ჩასთვლით იმას, რომ მაჭმადიანთ ცოლის შერთვა იაფად უჯდებათ (ათ თუმანადის), ქრისტიანს კი ძვირად (სამოც თუმანადის); რომ ქრისტიანული მღვდლები ნაკლებ უქდაგებენ ხალხს და მაჭმადიანთ მოალები, ეგენდები, უსუბი სულ ყოჩანს ჩასჩინებენ; რომ მაჭმადიანთ მოლა თავის სამწესოს შვილებსაც უსწავლის, ლოცვებოთაც სწამლობს და ჩვენი მღვდელი კი დამარსკა—მონათვლის მეტს აჩას უკეთებს და სხვ.—მაგრამ ჩემის აზრით დამ: მიუსუბი ამისი ინგილოთ მიერ მიწის-ხვნის კულტას წამება; ამათ მრავალჯერ უწვნიათ ამ ბოლოს უამებშიაც კი—თუ რა აჩის მაჭმადიანთ ხუნანტიზმი. გარე-შემოტყემულ მეზობელ მაჭმადიანთაგან გიდეკ მრავალჯერ ესმით დღესაც მათის რჯულის უგუნური აღთქმა, რომ მთელი დუნია მუსულმანთ დაჭრებთ მალე და გაიურნი კი მათ ხელთ მოიმესვრებიანო: უნებურად სჯერათ ესა და ოღონდ მათ ხუნათესვის წმინდა წესებს ნურა შეარყევს-რა და რჯულს საითაც უნდა, იქით გადასდებს. ამასვე მხარში უდგა ის მტარვალური მხარე. მაჭმადის რჯულისა, რომ ქრისტიანთაგან მოზარული საქონელი მუსულმანს ტყბილად შეერგებაო. ძლიერ სარგებლობენ ამით მუსულმანები: ჩემს იქ ყოფნის დროსაც კი ვნახე როგორ დაატუსაღა რამდენიმე მოლა ნაიბმა ამ გვარ ქადაგებისთვის. საქონლის მოზარვა, რასაკვირველია, არღვევს ხუნათესვის კანონებს და მათს შეუცვლელად ყოფნას სწირამს ყველას ქართველთ ჩამომავლობა. ამის შესასებ ერთ ამზავსაც ვუთმობ მკითხველს: 1877 წელს რომ შაქათლის მაზრაში მუსულმანთ მოძარობა იყო, ს. კაკის ხეობაშიც ჩამოვარდნენ ლეონი «ლა აღჭისა» მღვრითი იქ მყოფნი სამსახურის ხალხნი, თუ ვაჭარი სომხები, მაშინვე აიბარებენ. ვაგელი ინგილოები კი, რომელნიც ქრისტიანე

ნი არიან, ფეხს არ იცვლიდენ. «თავები უკვლას სომ დაპარსულები გვაქვს, მოკლენ ლეკნი და ჩვენ ვეტყვი, რომ მაჭმაღიანნი ვართ» ამბობდენ ისინი.

ამ გვარს აწინდელს, თუ წარსულს საცოდავ მდგომარეობას ინგილო შეუქნია საძინელი პირ-მოთხე — უხასიათო. ეს სახის-მეტყველებიდანაც კი ცხადად გამოსჭვირის. პირის-სახეს ქრისტიანიც კი იკეთებს, იპარსამს ისე, რომ მაჭმაღიანს ემგზავსება. რჯულიც სულით და გულით არც მაჭმაღისა უჭირავს, არც ქრისტიანული. მე თითონ დავესწარ ნათლობაში, სადაც მომანათვლენეს ორი ინგილო უმაწვილი. მღვდელს რომ არ ეთქვა, ქუდს არ იხდიდენ — პირ-ჯვრის წერის სხენება არ იყო. შემოსილ მღვდელს, წყალში ჩაუფრქუმელებას, კმეკას, სანთელს, საცინელი ზედ-მოქმედება ჭქონდათ მათ სახეზე. მსოფლოდ თითონ ნათლია მამა-პაპით, ქართველურად მიანნათ დიდ ნათესავად. მირონი ძლიერ სწამთ, ასე რომ, წადგან ინგილო ერთის სოფლიდან მეორე სოფელში ქალს არ ათხოვებს და ბევრის ნათესავების მოკიდება თავის სოფელში ეჯავრება; იმიტომ სხვათა სოფელს უფრო ანათვლინებს თავის შვილებს. სომსებს აქაც უპოვიათ ამ შემთხვევით ცარცვის საშუალება, წადგან მეჯვარეობა, თუ ნათლობა ინგილოთ ამათვის დაულოცნიათ. ესეც ქართველობის მახეებელი ზამოუფსეკი დამადა! აქ იყვნენ დარბაისელი ინგილოთაგანნი, რომელთაც მოიგონეს ვარანტოვის მიერ თბილისში თავიანთ დანათვლა: «ჯული ძაღლი წყალი ცივი იყო, მაგრამ ვარანტო კაი კაცი იყო, კარგი საჭმელი გვაჭამა» — ამბობდენ ისინი... მე როგორღაც ნათლიას, ჩვეულებისამებრ, მიიუქსქაშეს ხელოვნურად ნათლიადედის მიერ ნაქსოვი ხურჯინი, ჭრელი წინდები, ცხენის გარსაკრი, ხურჯინის სახლართები და სხვა. გმაკვირვა ინგილოს

ოჯახის ქალის ხელფანებამ და მომაგონდა ის ჩემ სსოვნაში
სამწუხაროდ გადავარდნილი ჩვეულება ჩვენის ოჯახის ქალისა,
რომელსაც უსათუოდ უნდა ესწავლა და სცოდნოდა ქსოვნა-
ოჯახში უცილებლად საჭირო ნივთებისა: ხურჯინისა, სცა-
ლოსის, ფარდაგ-საღიზისა, შალისა, ხამისა, მერდინისა, ჭიკრი-
შისა და სხვ. დაუვიწყარი სურათი უნდა იყოს იმისთვის, ვისაც
უნახავს სოფელში ამ ხელობის მცოდნე ქალებთან *) როგორ
დაიარებოდნენ ოცამდის ქალი-შაგირდი უოკულ-დღე ამ ხელო-
ბების შესასწავლად, რადგან ამ ცოდნა-მოკლეუფთ არაკინ
ითხოვდა... სადღაა ეს მშვენიერი ადამი სოფლებში?!.. ვახის
გამოტყდა ვი ხშირად არ იცის ესლანდელმა ქალმა—ყველას
შინა-მზარეულს თხოვლობს. ხელობის მაგიერ ესლა «კენჭა-
ობამ» და «კავალრებსე» ოხვრამ დაიჭირა ალაგი!... ვაჟებიც
ვი ამ გვარ «ახალ-მოდის» ქალს უფრო ეტანებიან...

ინგილო დღესაც არას უიდულობს სახლში, ლოგინის მა-
გივრად მის სახლში რამდენსამე ალაგს ჭინახით სუფთად და-
კეცილ ოჯახში ქალთაგანვე ნაქსოვს დიდ გროვას ფარდაგებს,
ჭკემ ნაბად წაკრულს, ხურჯინს, სცალოსს; მშვენიერს მოვს,
ხამს, შალს, დღესაც ქსოვს ქალი იქ და ჭმოსავს ოჯახს! დვი-
ნო, ჩალთუგი, პური, კრობ უხვად მოსდის ყველა ინგილოს.
იმიტომაც ვერ იზოგი იმათ უშველებელ სოფლებში ვერც ერთ
დუქანს, ამ სულსა და გულს ჩვენის სოფლებისას. სოფ. ალია-
ბათი და სოფ. ვაკი ვი თითონ მთავრობის ნებით შემკულა
ამ ცივილიზაციისა, მაჩვენებელ სამკაულით. მმართველს ამ
ჭვეუნიასს, აწ განსვენებულს სომეხს შეფოგნიოვს, კრუხ-წი-

*) ქაზიყში ბევრ სოფელში დარჩომილა დღესაც ეს ადამი და
ხალხიც სულით და გულით თანა-უგრძნობს.

წილასაჲ მორეკენია ნუხ-ყარაზადიდან ეს თანა-მომქენი და ამ
 ორ სოფელში დაუსასლებია. უგვარნათ ამ ღირსეულ შეილება-
 საც და ამ სოფლებში. გაუბამთ ქსელები—დღეს ინგილას ბაღ-
 დსაც რომ ჭკითხო ჳვის უფრო ბევრი ვალი ჭმართებს თქვენ-
 შიო? გიჰსასუბებენ—ჯაჟულებსაო. ჭკეენა წასედულობით არის.
 სხვა სოფლებსაც ათილისძებენ, თორემ მარტო ერთი და
 ორი სოფელი კიდევ არაფერი... აი ღირსეული ნაყოფი ღირ-
 სეულის მტენარისა, რომლის აღზრდასაც და ფესვის გადგმასაც
 ესლანდელნი აქაური მმართველნი ვეკლავდნენ სელს უმართა-
 ვენ... ამ ორ სოფლიდან დაუწევია მანც «ცივილიზაციის» შე-
 ტანა მთავრობას. უშკელებელის გალანით გამომზანტულან აჟ
 ნაბთ სასახლეები, ამათ პირის ფარქმად გვერდზე მშვენიერ
 გალანით და სასახლით სკოლაც ამართულა. მშ. სკოლა არ
 არის ცივილიზაციის შეტანა?! ნამეტნავად ვაგის სკოლა, სადაც
 უბადრუკ რუსს, სამოქალაქო სასწავლებლიდან გამოგდებულს,
 თიანეთიდან მეტის-მეტის განათლების მომხრეობისთვის გა-
 მომზანტებულს, აქ ეძლევა საკმაო ფულები, რომ ინგილანი
 განათლოს ნაბთან ზედ დამატებიტ!... ეს გასლამთ ღვაწლი
 ინსპექტორის ღისანოვისა, რომლის ოინებს თაბასები მოუნდე-
 ბა ასაწერად... სხვათა შორის, არ ვინც რა მოსაზრებით, ეს
 ბატონი მასწავლებლებს მამასახლისებს უქვემდებარებს, ქარ-
 თულს სრულებით სდევნის სკოლებიდან და რუსს უგზავნის
 მასწავლებლად უშკელებელის ღ ვეკლას მომხრობ ვაების შემდეგაც
 ქართულად მოუბარს ინგილოებს!..

სხვა ინგილოთ სოფლებში კი სალნი შეურეკვლად ცხოვ-
 რობს და კმაყოფილია იმითი, რაც ეძლევა მშვენიერ ბუნების
 და თავიანთ მოჭირვების წყალობით. აქ, როგორც იქნება გა-
 გიგათ კიდევ მკითხველო, უკიდური მდიდარ-ღარბობა არ არ-

სუბობს. მიზნები ამისი სხვაზე არის, მაგრამ უზიარტესი გიუს მეტად შესანიშნავი მიწის მიფლობელობის სისტემა გახლავთ. ცამდის აჭყავს ამ უკანასკნელ უყამს მთელ განათლებულ ეკონომისტების დასს რუსეთში საერთო მიფლობელობა თავის ექვსის თუ ათის წლის განაწილებით (передѣлы). ჩვენ, ქართველთაც ვაქვს საერთო მიწის მიფლობელობა ვარე-კახეთში, ქიზიუში, მაგრამ მეტად ფართო და მარტივი*). სოლო საინგილოში სულ სხვა ყოფილა. ინგილოები მომეტებულად რიგზედ არიან დასახლებულნი: სახლები გზის აქეთა და იქითა ნაშირს მისდევენ გაყოფებით. უწყლასა აქვს სათემო მამულადამ მოჭრილი მშვენიერი ვაკე ეზო, ეზოს იქით სავანსე, ამ უკანასკნელს მოსდევს ხაღის ბაღი, მეტე სათიბო. სათიბს შემდეგ ისევ სათემო მიწები იწყობა, სადაც ყოველი ჯამათი ირჩევს სახაღს თუკე მიწებს და ანაწილებს კომლობრივ. აგრეთვე ყოველ წელს იქვე ირჩევენ საზურე მიწებს და ჭყოფენ; საბოლნოც ყოველ წელს ირჩევა და იყოფება ფჯასობის რაოდენობის მიხედვით. საბოლნოც ნახვას მეტადრე სასიამოვნო. აი შედიხართ, ვთქვათ, ს. ყორღანში — თქვენ გზვდებათ ყორღანელების

*) ჯერ არავის არა უთქვამს: რა ამ გვარ ჩვენ საერო მიწის მიფლობელობაზე ქიზიუში, თუ ვარე-კახეთში, სადაც სოფლებ შორისაც არ არის დაყოფილი სახანა-სათესი — ჰხნავ საცა გინდა და რამდენიც გინდა, მარტო არ უნდა მოჰხნა სხვის ნასიმინდარი — რათა? რომ ჰქითხო ხალხს — გიპასუხებენ — ნასიმინდარი გენახივით არის: მთელი წელი შიგ თოხს აცრიადლებს პატრონი და როგორ მოჰხნამს სხვა, ღმერთი არ არისო!! — ბევრი, ბევრი რამ წმინდა ადათები არსებობენ: ჩვენს ხალხურ სამართალში, რაზედაც ჩვენ ჩვენდა სამარცხვინოდ თვალ-ყური არ გვიჭირამს, თუძვა საშიშია, რომ მალე მტარვალი დრო იმსჯერავდეს მათაც.

ბოსტნები, ერთად მახსნუდნი, მუქე განაწილებული მიჯნებით, რომელზედაც დათესილია სიმინდი. ყველას ბოსტანში უთესიათ ნესვი და საზამთრო. საზოგადოებას საბოსტნეს თავში დაურჯვია უშველებელი ხეები და ზედ გაუმართამს საყარულა. ყოველ-დღე რჯახი თავის წილში სწუგეტს სამუხებე საზამთროს, თუ ნესვს. გარე-კახეთისა და ქიზიურის სათემო მინდვრებში კი მდიდრები სარგებლობენ ხალხე ბოსტნის მოყვანით—ჭინძრე სამოც და ასის დღისას საზამთრო-ნესვის ბოსტანს დაჭყდიან, რომორც ქალაქებში, ისე თავისვე სოფელში. უილაჯონი ამით თავიანთ გაფრქვის იარაღს ამლევენ მდიდარ მოძქესე და ინგილოსებურად ვერ გაუწყვიან საქმე. ყველა კომლის წინადად ნარგებ ეზოს, ბაღის ხეხილს, ვენახს და სათიბს ინგილოები ეძახიან რუბს. რუბი თავდაპირველად ტოლი ყოფილა ყველასთვის, მხოლოდ ბოლო დროს სუიდა შეჭმარვით და ზოგ მდიდარს რჩი რუბიც უჭირავს. ყოველ-წლივ განყოფას და განაწილებასში კი ყველა ტოლია. საქართველოში დასახლებულ ნემეტრების კალონიებს, რომელთაგანაც ალტარებაში მოდიან ბევრნი ჩვენში, რც დაუვარდებიან ამ გვარ თადარიგში ინგილოს სოფლები: თავის რუბში ყველას აქვს მწვანე, ვაკე და მეტად სუფთა ეზო ხეხილებით სამსე (ხშირად ფუტურის სკებიც მოიპოვება) ზედ ქართულ თაროთი, მამა-პაპურ კერათი და დედა-ბოძით მოწითული ქართული დარბაზი, მხოლოდ ერთ მხარეზე ყველა ინგილოს დერეფანი გმელ ბაღყონის მგზავს რამედ უჭტვია. იქ დაუწყვია მრავალი სის კოდები ბრინჯისთვის, თუ პურისთვის. შუა ეზოში დაურჯვია ღერძი, ღერძზე ურძის თვლი და თვალზე სუფთად დარცხილი სპილენძის წველის იარაღები შემოუმწვრივება. უშველებელ მტკვალ სტოლად მიიღებთ ამას მშვენიერ მწვანე ფონზე. უმთავრესი

ამათი წარმოება ახრეშემია, რომელსაც კომლი ათის თუმნიდა მ
 რც-დაათს თუმნიდა უოკელ წელს ჭყიდის. მამით-მამათ უფო
 რა შესანიშნავი და მთელ ევროპაში გათქმული ტყის ხმარე-
 ბის წესი ჭჭონიან ინგილოებს. უკელა სოფელს თავის სასოფ-
 ლო ტყე აქვს, რომლის ნახევარს რამდენსამე წელს სხესამენ,
 რომ პირველი გაიზარდოს ისევე გარშემო მუსუდმანთ სოფო-
 ლებს კი თავიანთ ადათებზე და შარათებზე აქვთ მოწყობი-
 ლი მიწის მთელობელობა და ძლიერ განსხვავდება ინგილოები-
 სიგან. «როცა სოფელში რომელიმე კომლი გვეტყება, იმას
 ან სოფლის თავში ვამდეკთ რებსა, ან სოფლის ბოლოში»,
 მითხრეს ინგილოებსა ს. ყოვლანშია, რომელიც სხვა სოფლებ-
 ზე უფრო გარგად არის გაშენებული. ამ რთხმორც წლის წი-
 ნად ს. კაკში ახალ წესების წყალობით იქამდის მისულა სიქმი,
 რომ რებსაც კი თავის დანიშნულება შესცვლია.

დაჭმეზავრობთ საინგილოში და გაკვირვებთ უკელა სოფ-
 ლიდგან სოფელამდის გაყვანილი მშენიერი გზა-ტკეცილები.
 გზის აქეთ-იქით ნაპირებში მწკრივად სესილები არიან ჩარეგ-
 ბულნი. აუარებელი კაკლის სეების აქ გამწკრივებულნი, რომელ-
 თაც ზოგან ჩრდილი გადაუბამთ. საიმოვნებით მიემკვავრები
 ჩრდილ-ჭვეშ გველამაშასაბე მიკლანგილ-მოკლანგილ გზა-ტკე-
 ცილზე. ორ-სამ წელს უკან იჯარით გაცემა ამ სესილისა
 არამც თუ მთელ მაზრის შოსეებს შეინახამს, თუღს მისცემს
 სხვა საჭიროების დასაჭამყოფილებლადაც. უკელა ესეები შე-
 მოუღია უკვე მოხსენებულ ზაქათლის მმართველს შელგოკინ-
 გოვს. უნებურად ჭკითხამთ თქვენ თავს ამის ნახეაზე: ამ მშენიერ
 მხრის სიყვარულმა დაჭბადა კაცთ-მოყვარე და ენერგიით სამსე
 გულში ამების დამყარება, თუ თავ-მოყვარულ ანგარიშმა. გზა-
 ტკეცილები კი სულ უპირატესად მიქტეულნი არიან ზაქათლის-

კენ. იქნება აქ ჩანდეს მამლის ბოლო, მაგრამ მაინც დიდ მადლობის ღირსად ჰხდით კაცს, რომელის დაწესებულებას მუდღაც კი სტუმს დღეს ჰატივს და სიამოვნებით ამეწობს გზის პირში ჩაჩიგებულს ხეხილს!... საწყალი ჩვენი შიდა ქართველები გაწყალდებოდენ საზარელ მებეგრეების ხელით, რომ ამდენი გზები ჰქონდეთ საბეგროდ. კალამს წვერი მოსტყდება იმ საზარელ ოინების აწერაზე, რომელიც მოჰხდა თიონეთის შოსის გაკეთებაზე... აქ კი სამხედრო ადმინისტრაციას სულ უბრალოდ მოუმართამს ეს საქმე. რომ ჰკითხო გლეს: ბევრს გამუშავენ ამ გზებზე? გიზასუხებენ, რომ ყველას თავისი წილი საკეთებელი გზა მოზომილი გვაქვსო, როცა გაფუტდება ან პირზე ხეხილი მოსტყდება, ან ხეს გარშემო წნული მოქმდება, გაკალთ და გაკაკეთებთო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ან ჩინოვნიკი ჩამოივლის, ან სსვა ვინმე დაგვაბეზღებს და დაგვშტრაფამენო.

სამხედრო მთავრობას აქ ყველა ჩვენ მზრების მმართველების წინააღმდეგ გამოუგონიათ: «**He дубьемъ бить народъ, а рублемъ**», მაგრამ არ კი დაივიწყეთ, რომ მმართველნი ასე იქცევიან აქ უბრალო შემთხვევის შესახებ, თორემ სხვაფრივ სამხედრო მმართველობის წესისამებრ: «კუტუშკა, ღ მერე «კატორგა» სრულს ძალაში» აქ... ძლიერად ეშინიანთ ინგილოებს ყველა ჩინოვნიკისა. მაგრამ «უსუსტნიათ» ამ ბოლო დროს, როგორც მითხრეს, და „ჭურდობა გავრცელდებულაო.“ ჭურდობა მართლაც სუფევს ინგილოებ შორისაც კი, და რასაკვირველია, როგორც სხვაგან, აქ ქონების უსწორ-მასწოროდ განაწილების შედეგი არ არის, არამედ პირადოვნობის, ანუ შურის შედეგი უფროა.

ექს, რამდენ რასმეს გვეუბნება აწმეო ამ საღხისა! ბევრს

გვეტყობდა მისი ვაგდასი წარსულიც, მაგრამ მუსუქმანურს ფანატიზმს, ამბოხების დროს, გუჯარი, ან რაიმე ქალაქის ნაგლეჯიც კი აღარ დაუტოვებია ინგილოს სასლში!... სიმღერა, ეს ეროვნების სულიც კი ამოუგლეჯნია მათ ხსოვნიდან და ქართულად მოლაპარაკე ინგილო დიდინებს ანუ მღერის თათრულად. ერთი ლექსი ქართული—ერთი ანდაზა აღარ მოიპოვნება მათ შორის!—ერთ ძველ ადათთაგანს კიდევ შევხვდი მე აქ. ეს გახლამთ წელიწადში ერთხელ საფლავებზე გამოტირკა ინგილოებისა—უფრო მარიაშხის თვის ერთს რომელსამე უკანასკნელს შაბათს. ჩემის აზრით ამათ ხსოვნაში ჩარჩენილას ქართული «სულთაობა», რომელიც ყოველთვის. 13 ენკენისთვის მოდის. ინგილოთ დაჭვიწეებით ნამდვილი მნიშვნელობა ამ ცერემონიისა და მღვდელი უნიშნამს რომელსამე შაბათს მარიაშხის თვეში. შუა-დღისას მოგროვდა ს. ალიბეგლოში მღვდლის მიერ დანიშნულ შაბათს მთელი ამ სოფლის ხალხი სასაფლავოზე ურმებით, კაცებმა საფლავები გაასუფთავეს, ხოლო ქალებმა ღ მათ შორის მცირე-წლოვანებმაც კი მწკრივზე დაინოქეს თავთავიანთ მკვდრის საფლავზე. უფროსი დედა-ბერი იწეობდა მოთქმას და დანარჩენი ხანს აძლევენ, ანუ ჭზარამდენ... როცა გრძნობაში შედიოდნენ, მაშინ უკელასგან ისმოდა საშინელი გოდება, ლექსაობა ღ მთელ სასაფლავებიდან ისმოდა ერთბაში «ჭარაია ჭარაია!» (ვაიმე ვაიმე). ლექსებს ქართულადც ამბობდენ და თათრულადც.

III

გამოვიცდილი ინგილოს სოფლებს. შემოველ ლეკის უშველებელ სოფელ გულუგში, სადაც გზის პირზე დაუბამთ ვად-

მყოფობა.“ მრავალ დარტყმულ ჩხირებსე მწარედ გელიძებათ, თუძცა უძეცრებას, ეტყობა, ებრძვიან გულუკელები, რადგან მეჩეთები ღ სკოლები ბლომდა აქვთ... ეჭ, მართლა არ იფიქრო, მკითხველო, რომ ვითომ აქ სკოლის საქმეს რაიმე ფესვი ჰქონდეს გამდგარი. მაჭმადიანთ მეჩეთები სკოლებითურთ უფრო ამხინჯებენ ხალხის ცხოვრებას ბ. ლინახოვის სკოლებთან ერთად, ზიდრე ანათებენ... შეველ ჩვენ მამა-პაპურ ჭარბი, ახლა საქათლად გადაკეთებულში. ერთ წუთს შემოვიარე პატარა ქალაქი—დასავლეთიდან ამართულ სასულევან ციხე-სიმაგრით, რომელიც, ვინ მოსთვლის რამდენ რამის მხსველია! ციხის ძირში სომეხთ საუდრიდამ გაისმოდა გალობა, რადგან შიგ წირვა იდგა. ქართულს აქ არა რა გეუბნება-რა. რუსი და ხუხის აუარებელი გაღიზული სომხები, აგრეთვე სამსახურში მყოფი თუ სავაჭროდ ქალაქში შემოსული ლეკები სხარხამენ აქ თავიანთ საქმეებს. ციხიდან ზარბაზანს გამოეყო ტუნი, რუსის შტიკებიც ელავდენ უედ... გამოველ საქათლიდამ მშენიერ ჩრდილში მიმავალს გზა-ტკეცილზე.—ჩვენი მამა-პაპური სასულევანი სიმღერა, «ჭარულლო ჭაან და ჭარულო ბიჭო, ჭარულო და!...» მიხუზუნებდა ყურში. «ჭაი, ერთი პატარა ჭარული და შაება დიდსა ჭარულსა», «თოფები და თოფები ჩაასაღესაჭო» არ მშორდებოდენ ყურიდგან ამ ჩვენ უწინდელ მრავალ ომებში გათქმულ ციხესე ქართული შემოძახილი, საცადიპიანი სომხები დღეს თამამად დაბოტებენ. ჭარიდანვე იფილობა უშველებელი ციხე-გალავანი, გამოსდგეს იქიდან სოფელ კატესზე, მაწუსზე, ბელაქანზე, რამდენსამე ოც ვერსტზე. ესლას ეს გალავანი, რომელიც ქართველთ მიერ ამართულ იყო დაღესტნელთ წინააღმდეგ კიდეც კარგა ეტყობა და ლეკის სოფ-

ლებში ზედ ყურძნის მტკვნები საამურად გადმოვიდებულა. ხან-
გრკვებზედ..

...«И на ней укоромъ

Вѣтви винограда

Расползлись узоромъ.»

მაკონდებოდა ჰოეტის თქმული..

ს. ბელაქანს რომ მივატანეთ, ჯერ ზოგან თოვლიან კაჭკა-
კასიის მთის ქვეშ, სვეის პირზე ჩემთან მეოფმა მიძითითა
მურთუზ ალიას სახლზე. იმ მურთუზ ალიასაზე, რომელმაც
მოკლა შელეოვნიკოვი. მურთუზ ალია ყოფილა ბეგი ბელაქე-
ლებისა, სახლი მისი დღესაცა დგას ქრისტიანულ დაქტეულ საფ-
დარზე. თითონ მურთუზა ყოფილა რუსის ჯარში კაპიტანად.
რადგან ბელაქანში სცხოვრობენ მეორე ქრისტიანი ბეგნი-გა-
ლაჯოკები (წინანდელი ვახნაძეები), იმიტომ ამათ შეუტანიათ
სახივარი, რომ მურთუზ ალიას სახლი ნაშენია ჩვენის მამა-პაპის
გელესიაზედა და ჩვენვე უნდა დაგვიბრუნდესო. ამბობენ, მთავ-
რობა გალაჯოკებს მიუდგაო, მურთუზს ეს ეწეინა და ნელ-
ნელა მთელ ზაქათალის მასრის მუსულმანებთან დაიწყო მო-
ლების და ეფებების შემწეობით ქადაგება, რომ მუსულმანო-
ბას ცუდი დღე ადგასო.. მერე ბელაქანშივე მეოფე მამადიანთ
რადაც წმინდა საფლავზე ღამ-ღამით მომხრეებმა დაიწყეს გა-
ფიცვა და ერთ მშვენიერ დღეს ყველა მამადიან სოფლებში
შესძასეს მუსულმანებმა ჩვეულებრივის სმით: «ვერა ჭხედავთ
მუსულმანებს, ვერა ჭხედავთ, სჯული მამადისა ისპობა!» ამ-
ზე გაცოფებული ფანტიზმით მოჩობდა და გროვებოდა
უკონდასო თოფებით, თუ უბრალო ჯარსებით ლეკი დასემოთ
ნათქვამ შემოდისილს ბანით ათავებდა: «ლა ილაჭა ილ ალაჭ, მამ-
მად რასულ, ალაჭ...» ამ საშინელ მასილით მურთუზი ზაქათ-

ლესკენ გაუძღვა ჯარს—არ გადაუდგამს რამდენიმე ნაბიჯი ბელაქნიდამ, როცა ერთის გალაკოკისაგან დაბეჭდებულს, მას შეესვენა შელგოზნიკოვის ჯარი წარბანებით. მურთუხი გაიძაბათა თავის ჯარით გზის პირასე, აღდესე. შელგოზნიკოვმა ქვემოდამ შეძრახა: «ჭაი, მურთუხ, ჩემო მურთუხ! რამ გაგაგიუა, ჩემო აქ, შე ყველა მიპატიებია!» მურთუხმა მოწიწებით მოახსენა: «შეგდი, გენერალო, მაპატიეო» ღ ჩამოვიდა ძირს... შელგოზნიკოვმა ხელი მიპოვდა ჩამოსართმევად ღ მურთუხმა კი ამ დროს გუჯში დასცა დამბახა... რუსის ჯარი ლეკთ იფრანეს... მაგრამ შაქათლადი კი შანტასეუბ დაქვეყნენ საბრალდანი..

საშინელია მაჭმადიანთ ფანტიზმი!... აი შეუღამეს და მე მშვენიერ სოფელ კობახჩოზე მივემგზავრები. მამლების აუარებულ უიგილთან შეჩითიდან ხან იქ შესძახებს მოლლა, ხან აქ აღვიძებს მუსულმანთ, რომ დროა ლოცვისათ—მეც კხედამ იქვე ლეკებს, რომელნიც ღებთან ამ ხმაზე, იღებენ წელით რკინის ლიტრებს და შერებთან «ხამასა» (ლოცვა). სოფლები ღ მქეთები საშინელ რელიგიურ წკრთნის კალაპოტში სამეფულად არსებობენ ამ უშველებელ სოფლებში!.. ბელაქანი მაკალითად ისე დიდია, რომ ცხრა მამასახლისის თანა შემწე, ანუ ნაცვალე ქვაკთ! კობახჩოში ხუთი!... გაიური ამათთვის უოკელ უმს სიკვდილის, გამუსკრის ღირსია... ურუნტელი მიკლიდა უნებურად ტანში, როცა ამთ სოფლებიდან პირდაპირ სიღნაღის გარშემო ზედი ზედ მაკრუსწიწილებულ ქიზიუს ვაჭკერდებოდი; საიდანაც ხანთლებს სინათლევ კი მოჩანდა.

რეკრეფი იყო. მე გავტოპე ალახანში, გადავდგი ფესი ქიზიუის არე-მარეში და კალაებზე, იქვე შემსგდნენ უშველებული ქიზიუელთაგანი, რომელთათვისაც დაღისტნელი ბელაქნე-

ღება თითქმის ბურსებიც არ არიან, ისე ფილოსოფიურის მიდინა
ჯივით დასძახადენ «ჭოროკვლას...» იქვე კი შეწინააღმდეგებთ უფუ
რებდენ ვიწებით ნისიის მკრეფაც სომხის შიის ბიჭებს...

IV

შუა-დღე იყო, რომ ბოდბის-სივრის სათაურში დიდშენ,
მშვენიერ და გუმბათოვან ეკლესიას წმინდის ნინოსას მოკვადექ.
წინარმა მღვდელმა იმერთაგანმან გამიღო კარი მამა-პაპათ სს-
ლოცვისა და ძალე მოწიწებით ვათვლიერებდი წმინდა ნინოს
საფლავს, შემეღუს მეფე ბაქარ 25-ისაგან. საწყალი უგანას-
კნელი ბოდბელი (ეპისკოპოსი, გვარად მყაშვილი), იქვე სვეტ-
ზე შემოსილად დასატული, თითქმის დაფიქრებით, უმზერის საფ-
ლავის მარმარილოს ღოდს, რომელიც შირდაშირ კარებიდამ
მოხანს. ზურგი შეუტრეკია იქვე კედელში მდებ საფლავის ღო-
დისთვის პირველ რუსის ეგ'ხარხოსისა, რომელსაც სდომები
ამა სალხთა სასსოკრის და სიწმინდის მოსკოვში გადატანა —
მაგრამ მართლ-მსაჯულებას აღარ უტლია მისთვის...

«აი, დედოფლის ნაქსოვნი ენქერი!» «აი ძვირფასი ქსო-
ვილი მეფისვე შემოწირული!» მეუბნებოდა მე, ფიქრებით სს-
სეს, წინარი სმა მღვდლისა, როცა თავს ვადექით უშეკლებელ
ეკლესიის ძვირფასს სამოსლით სავსე საღაროს... ძვირფასი ძვე-
ლებური ბარბიმ-თეშუმნი, სანაწილენი, შინდლები, ჯვრები—
რიგზე დაეწყო მღვდელს—მაგრამ რანის ჯვარი ოტაცებს ჩემს
ურდადლებას, ჯვარი ომებს და უამთა-ვითარებისგან გაშავებუ-
ლი! ეს ჯვარი სასპასპეტო, წინამძღვარი ომებს და ლაშ-
ქრობაში სრულის სადროშის, ქაზიფიდამ მოყოლებული სოფ.

კონდოლამდე!.. ბევრჯერ მოსდით ხოლმე მოწერილობა საწყალ ამ ეკლესიის მოსამსახურეთ კანტორიდან, რომ ეგ განძეულება ჩვენ გადმოგვეცითო, მაგრამ, საწყლების ცოტადენ უარ-ყოფობით აქამოდე რჩება კიდევ რამ აქა. უკვლა საქართველოს ეგ უარხოსს მუქთად დება ამოდენა ძვირ-ფას სამოსლისა ენანება ხოლმე და თავიანთ მოსულის დროს სწირამენ ხოლმე აქა. ხოლო აწინდელს მოსუვისა და კოლომნის მიტროპოლიტს იოანიკეს კი ცივად უკვლა აეთვალეუბინა და მერე დიმილით ებანებინა: კინ იცის, აქ არის მართლა დაიფუჯი წმინდა ნინო?! ძნელი დასაჯერებელია?!... არც წიკვა, არც...

შაქრო.

მართული თეატრი.

აგერ ეს მესამე წელიწადი მიდის, რაც სამუდამო ქართული დრამატული და მოღვაწეობს. დიდის გაჭირვებისა და შეცდინეობის შემდეგ სათეატრო საქმე ჩვენში ფეხს იკიდებს და ფეხებს იდგამს. იყო დრო—და მას აქეთ დიდი ხანი არ არის გასული,—რაც ქართული თეატრი სრულად არ არსებობდა, რაც იშვიათ მოკლენად მიგვაჩნდა, რომ რ-სამ წელიწადში ერთი წარმოდგენა გვაჩვენებდა მოუყარულთა მიერ გამართული. ეს სამწუხარო დრო ქართულის თეატრისთვის დადგა მე-40 და 50 წლებს შემდეგ. მანამდე კი მამინდილის მთავარ-მმართველის თ. გორცონცოვის სურვილისამებრ თ. გ. ერისთავის შრომით და ღვაწლით შედგენილ იქმნა სათეატრო დასი და მცირე რეპერტუარი სათეატრო პიესებისა, რომელთა შორის უფრო მომეტებული წილი ეკუთვნოდა თვით მოთავეს და ქართულის თეატრის დირექტორს თ. გ. ერისთავს და ზ. ანტონოვს. მაგრამ ეს დასი, სუთისა თუ ათის წლის არსებობის შემდეგ, დაიშალა და დაიშალა. მთავრობის მიერ სასიცოცხლოდ გამოწვეული საქმე ჭლეტიან არსებობად გამოდგა, ხალხი თუმცა თანაგრძნობით მიეგება ამ საქმეს პირველად, შემდეგ თან-და-თან გაგულ-გრილდა. ამის მიზეზი იყო, ჩვენის აზრით, ერთი ის რამ, ქართული თეატრი პირველი საქმე იყო მამინდილი დიდი შრომა და ჯანთა ეჭირკვლად მმართველთა და დასის მხრით, დიდი თანაგრძნობა.

ხალხისა და საზოგადოების მიერ, დიდი ფული და შექმნება მთავრობისაგან, და დიდი ნიჭი—დრამატურებისაგან. უოკე-ლივე ეს მშინ ძნელი გამოსაძებნელი იყო. თეატრს მიეცა ბალანსის ხასიათი, ლანძღვა-გინება—შეადგენდა პიესების შინაარსს, მთავრობამ თეატრისთვის შექმნობას უკლო, რადგან მერე სხვა პოლიტიკა დადგა ბარიათინსკის მთავარ-მმართველობის დროს, რომელსაც არც სცალწოდა თეატრისთვის ეზო-რუნა. მერე მიხეზი ამისი იყო თვით მშინდელი დრო: მშინ ვერაფერი საზოგადოებრივი საქმე ვერ აღორძინდებოდა, რადგან აზრი და გონება ქართველთა, ძილს მისცემოდა და საითაც გაიტაცებდა მშინდელის დროის მიმართულებას. იქითკენ მიიწვევდა ჩვენის საზოგადოების მთავარი გონებაც, მოღალაფელი ფიქრით, დასუსტებული ბრძოლით.

გავიდა უში, დრონი იცვალნენ. ქვეყანა ძილიდამ გამოვიდა. ბატონ-უმობა უღაპრად გადაქცა და გამოფხიზლებულმა გონებამ ცოტაოდენად ფრთები გაშალა. სხვათა მიზანძვით საზოგადოებრივმა აზრმა ძიება მუშაობა დაიწყო. ცხოვრება განაღდა. ცოტაოდენი სიმდიდრე დაიბადა, ეროვნული ცნობიერობა გამოგვეკვავა და სხვა-და-სხვა საქმისათვის მიგვაყოფინა ხელი. ამ სახით დაარსდა სხვა-და-სხვა ახალი დაწესებულებები და მათ შორის ქართულმა თეატრმაც ნელ-ნელა ფეხი აიდგა, როგორც წააწერა სათაურად თავის პატარა წიგნს ქართულ თეატრის შესახებ მისმა ერთმა დაად სვინიდისიერმა მოღვაწეთაგანმა.

ამ სახით ესლანდელი ჩვენი თეატრი გამოწვეულია საზოგადოების მოთხოვნილობით, მისის სურვილით და მოწოდინებით და არა შემომავალის შთაგონებით, მოსურვებით და ბრძანებით. ეს ერთი გარემოება, კარგი ნიშანია ჩვენის თე-

ატრისათვის და შეიძლება მის დღეგრძელობასაცა მოასწავებდეს. მეორე კარგი ნიშანი — საზოგადოების თანავგრძნობა და მომეტებულად დაბალის საფასის თანავგრძნობა. მესამე კარგი ნიშანი, და მთავარი ნიშანიც, რომელიც შეიძლება საფუძვლად დაედოს ჩვენის თეატრის კეთილ-დღეობას, არის ჩვენის საზოგადოების ეროვნული გამოფხიზლება, ეროვნულის ცნობიერობის განმტკიცება და ცოტადნად გაღვივებული ჩვენში მამულის-შვილობა და სამშობლოს სიყვარული.

ჩვენის იგივეთ, აქ საჭიროა მოვიხსენოთ, რაში ისტება ჩვენის ცნობიერის ქართველობის ვინაობა, რა დაწესებულებაა, მისგან მიღებული ნიშნად და ემბლემად მისის ვინაობისა და ეროვნობის აღსებობისა. ჩვენ გვკონია, რომ თითუბზედ დასთვლის კაცი ამ გვარს დაწესებულებათა და მათ შორის უსათუოდ თეატრსაც დაასახელებს. მართლაც, რა დაჩვენია ქართველს და რას უნდა მოეჭიდოს იგი თავის ეროვნობის გამომხატველ და გარეგან ნიშნებთა შორის? საწმენოებს და ეკლესიას? — არა. იმიტომ, რომ ამ სფერაში ქართული ენა და სიტყვა დადუმებულია. სულაას? — არა. იმიტომ, რომ იქაც ქართული ენა ზმეტყველება მისუსტებულია. საზოგადოებრივს ცხოვრებას? — არა. რაღა დაჩვენია მამ? სად არის კუთხე, სად არის თავ-შესაფარი, სადაც წმინდა ტრამპეზი იუოს ამართული, რომ გვეძული, ტანჯული ზ წამებული, შეგინებული ზ შეურაცხყოფილი წარსულს საუკუნეში ქართველთ სვინიდიისი მოთავსდეს? სად არის ადგილი, რომ მას თავისი ხატება თავა-წინ ედგას, რათა იგი არ წაიშალოს და არ განქრეს. ამ გვარ ადგილად უნდა იუოს, ჩვენის იგივეთ, ქართული თეატრი. ქართული თეატრი უნდა იუოს სადგური ქართველის სულისა, ეს ის ადგილი უნდა იუოს, საცა ქართველს შეეძლოს შეისვენოს, დას-

ტკბეს მშობლიურის სიტყვით, მშობლიურის გრძნობით. ამ ადგილს უნდა იყოს, როგორც თეატრში მოგროვებული ყოველივე, რაც მის სახეს, მის ხატებას, მის ეროვნობას, მის ქართველობას შეადგენს. ახსნა და კარგსაც თავის ცხოვრებისას, წარსულსაც და აწმყოსაც აქ უნდა ჰხედავდეს ქართველი, თავის ზნეს, თავის ჩვეულებას, ჩაცმასა და დასურვას, ღვინისა და ჭინის, სულისა და გრძნობის მოძრაობას აქვე უნდა ჰხედავდეს. ამისათვისაც უნდა მიდიოდეს იგი თეატრში, უნდა მიდიოდეს, რომ იქ იცინოს და იტიროს, მოიღვინოს და მოიწყინოს, განიმსჭვალოს მოძმესადმი სიბრალულით და ათბოლოდეს მამულის სიყვარულით. ამისათვისვე უნდა შოგოთდებოდეს ქართველი და, ვერნებთ ვიდევაც შოგოთდება, როცა მის თეატრის სცენაზე გამოტანილს სათეატრო დროშას ღანძღავს ვინმე სალახანა, ვინ იცის საიღამ მოთრეული, ურცხვი და უსვინიღისო სულდგმული.

აქ მწერლობას ერთი მოვალეობა აწევს ტვირთად. ამ შემთხვევაში მწერლობას ერთი სამსახური შეუძლიან გაუწიოს ქვეყანას და საზოგადოებას. მწერლობამ უნდა აუხსნას და ნათლად დაანახოს მას თავისი სურვილი და საწადელი, თავისი მთავარი მიდრეკილება და მისწრაფებანი, რომელნიც მას ბუნდად აქვს გამოხატული. — ხალხს და ქვეყანას ერთი ენა არა აქვს, რომ დაიძახოს, მე ესა და ეს მინდა: მე მინდა ჩემს სულს და გონებას არავინ შეეხასო, მე მინდა ვიდგე განათლებისა და წარმატების გზაზედა, მე მინდა სკოლები — ქართული სკოლები, მე მინდა საწმენოება და ეკლესიის მსოლოდ — ქართული მართლ-მადიდებელი საწმენოება და ეკლესია, მე მინდა სამსჯავრო — მსოლოდ ქართული სამსჯავრო, მე მინდა თეატრი — მსოლოდ ქართული თეატრი. აქ მწერლობამ უნდა და-

ასახელოს და გამოსთქვას ის, რაც საზოგადოებას ენის წვერზე უტრიალებს. ცხადია, რომ ქართულ საზოგადოებას ქართული თეატრი უნდა. გარნა თეატრის ქართველობას ის კი არ შეადგენს, რომ სტენიადამ ქართული ენა ისმოდას. თეატრი უნდა ქართველობდეს, მარტო გარეგნობით კი არა, — შინაარსითაც. ენა ფორმა უფროა, ვიდრე შინაარსი, ენა სახეა უფრო და არა სული, თუმცა სახესეოდ ხშირად მეტყველებს სული, მაგრამ ეს ხდება ხშირად და არა მუდამ. აქ იდეალი, აქ მთავარი საწადელი სულისა და სახის ჭარბობია უნდა იყოს. სისრულე-საქმისა და საგნისა — შინაარსისა და ფორმის შეწყობაში უნდა მდგომარეობდეს.

დიად, შეიძლება კაცმა დაწმუნებით სთქვას, რომ ქართველს საზოგადოებას ნამდვილ ქართული თეატრი უნდა. ქართული თეატრი უნდა მარტო ფორმით კი არა, შინაარსითაც, მარტო გარეგნობით კი არა, სულითაც.

რად მიეგებება ხოლმე საზოგადოება სისრულით ისეთს ჰიესებს, რომელნიც მას ჭირდებიან ქართველთ ცხოვრების მის თვალ-წინ გადაშლას. რად იმტკრეკდა თავსა და პირს იგი, რომ «სამშობლოს» წარმოდგენას დასწრებოდა. ჩვენ მოწამენი ვიყავით, როგორ ზღვასავით დედავდა ქეთისის საზოგადოება ამ ჰიესის წარმოდგენის დროს. ჩვენ ვგრძნობდით, რომ მან მთელი საზოგადოება ერთის აზრით გაიტაცა, ერთის გრძნობით გამსჭვალა. ჩვენ მაშინ ვიგრძენით სათვალ-და-თვალად თეატრის დიდი ძალა, ხელოვნების სიწმინდე და მნიშვნელობა, და მარტო იმაზე ვსწუხდით, და დღესაც ვსწუხვართ, რომ ამას კარგად გრძნობენ და უკვე ნაღრასაცა სტუმენ ისინიც, ვინც აქ მაინც არათუკს შუაში უნდა იყოს.

ამ სახით უკეთეს ამ თვალთ დაუწევბთ თეატრს ცქერას,

უკეთეს თეატრი ჩვენთვის ზ ჩვენის საზოგადოებისათვის ეროვნულ დაწესებულებად უნდა იქმნას ცნობილი, მაშინ მისი მსგავლობა და მოწყობაც მტკიცედ უნდა იყოს დამყარებული ეროვნულს საძირკველზე და ანაფიტარი სხვა საჩხუდი არ უნდა დაეღობდეს მის დღევრძელობას საფუძვლად.

ამას ითხოვს საზოგადოება და ქვეყანა, ამას მოითხოვს კეთილ-გონიერება ვეკლავს და ჩვენში ხომ, სადაც ერის ეროვნობას ათასი საშიში საფრთხე ბადესავით გარს შემოჭნსკვევია, უფრო მეტი ყურადღება უნდა ექმნას მიტყუული ისეთს ნაზს და ს.ფრთხილად დაწესებულებას, როგორიც არის თეატრი.

ჩვენ ვარგად ვიცით, რომ თეატრის სასურველად მსგავლობას ბევრი რამ უძლის ხელს, ჩვენ ვარგად ვიცით, რომ ბევრი რამე ყურადღებასა და ბეჭითობაზედ არ არის დამყარებული თეატრის საქმეში, მაგრამ მანინც იმედი არ უნდა დაეკარგოთ, რომ ასე თავს-მოსული საქმე ღარ ჩაგვეფუშება და საიდნაც ვი მოკვლება რამე, ანაფერი შრომა და ჯაფა, საფასე და სასუიდელი არ უნდა დავიშუროთ.

უზირველესად ყოვლისა თეატრს აბრკოლებს ორიგინალურ პიესების სიმცირე და ღარიბი რეპერტუარი. აგერ ორი თვე გადის, ათი და თხუთმეტი წარმოდგენა გამართულა და წარმოდგენილ პიესებს შორის ერთი ორიგინალური პიესა არ გვინახავს. ამ გავჩირვებას, რასაკვირველია, ძნელად მოკვლება. ნიჭისა ზ ტალანტს, რასაკვირველია, გზა უნდა, მაგრამ ხან გზაც არის ხოლმე და ნიჭი ვი არა ჩნდება. პიესების ნიჭიერნი მწერალნი ჩვენში სულ არ არსებობენ, ერთსა და ორს გარდა. აი ამასია მიზეზი, რომ ორის თვის განმავლობაში საზოგადოება თავის სტენაზედ ნამდვილს თავის პიესას ვერა წხედავს. ეს დიდ დანახლისათ მიგვაჩნია თეატრისათვის ჩვენ გერძოდ, რად-

გან, თუ ჩვენმა თეატრმა ჩვენივე თავი არ გვატყობა, ჩვენივე ნაკლულეკანება და ღირსება არ დაგვანახავს, მას ნასკვარი მნიშვნელობაც აღარ ექმნება. რასაკვირველია კარგია, როცა უცხო ხალხის ცხოვრებიდან დაწერილს ჩინებულს პიესას უცქერი, მაგრამ მანინ უცხო ისევე უცხოდ რჩება და გულს ისევე ვერ სვდობს, როგორც მშობლიურ, ღვიძლ ცხოვრებიდან ამოღებული სურათები და სადრამო მდგომარეობა და მასხლანი. ჩვენ იმ უპარგის ნათარგმნს პიესებსვე აღარას ვამბობთ, რომელნიც თავიანთ სამშობლოშიც მოსწყენიათ და რომელთაგანაც არავითარნი სარგებლობა არ გამოვა, არც გონებრივი, არც ესტეტიური.

მეორე მთავარი დაბრკოლება არის ის გარემოება, რომ თეატრს არსაიდან გარეგნად მუდმივი წყარო შეეღისა არ მოეძებნება. ყველგან ჭეშეღის თეატრს მთავრობა და ჩვენში კი კვ შეეღა სისმართაც არ ეღანდებს. დასმარებას უჩენს მთავრობა თეატრს, მაგრამ სამწყურად არა ქართულს თეატრს. თეატრი იგივე სკოლაა ხალხისათვის, რაც სხვა-და-სხვა სასწავლებელი მოსად აღსაღ-გაზღობისათვის. უკეთუ მთავრობა ყველგან თავაღ-ჭეისრეღობს ნიეთიურის მსრით სკოლების მოწყობას და საშეღებას არა წოგავს, მან თავისი საშეღება არც აქ უნდა დაიშეღოს, მაგრამ საქმეც იმაშია, რომ ჩვენში არც ქართუღის სკოღის არსებობის განონიერება აღიარებული ჯერ და არც ქართუღის თეატრის არსებობა არის განონიერ მოღღენად ცნობიღი ზოგიერთებისაგან. იქ საღა ქართუღის სკოღის გამართვას წინ ეღობებინ, რასაკვირველია, თეატრსაც, რომელსაც იგივე სკოღის მნიშვნეღობა აქვს ცნობრებაში, შემწყობას არ აღმო-უჩენენ. იმდენი თეატრის მნიშვნეღობა არც შემწყობა კი ერთი-ღრად და სამად საჭიროა ჩვენში,

საცა თეატრს მუდმივი შემსახველობა არა ჰქვავს. მართლაც, დიდა ის საზოგადოება, რომელიც ჩვენში ქართულს თეატრს ინახავს?

ვინ ინახავს სხვათა ქვეყანაში თეატრს? გუგ-მამდარი ადვოკატების სალხი, ესრედ-წოდებული ბურჟუაზია მოძველებულს ნაწილად, რომელიც უფრო მოცლილია და კმაყოფილი თავის ბედისა, რომელიც ახსობითის პურის წუწილისათვის ბედს უზრუნველი გაუსდია. ჩვენში ამ გვარი სალხი — ე. ი. მოვარდენი სხვა ეროვნობას ეგუთენიან და არა რაცხვენ ქართულს თეატრში სიარულს საჭიროდ და ვერც ქართული თეატრი დაამყოფილებს მათ. ვიღა დარჩა? ჩინოკნიკობა? მაგრამ ჩინოკნიკობას რად უნდა ქართული სკოლა, ქართული მწერლობა, ქართული ენა, ქართული თეატრი. იგი მომხადებულა ჩინოკნიკად იქ, საცა უკელა ესე გვარნი საგნები უარ-ყოფილ არიან და არავის არა სჭირდება და გასაკალი არა აქვს...

მაშ რაღა დაგვრჩა ხელში ამ გვარ სამხელო პირობათა შორის?

დასი შემდგარი, თეატრის საქმე თითქმის ფეხსეოდ დამდგარა, ჩიჭიერი მოთამაშე სათეატრო დასში ბევრი ურკვია, რეპერტუარი, თუმცა ღარიბია, მაინც ზოგი ისეთი პიესა ურკვია ამ ღარიბ რეპერტუარში და ისეთის ანსამბლით ითამაშება, რომ ურწმუნოს რწმუნას გაუღვიძებს და თეატრის ბედს ეჭვს ქვეშ არ დააყენებინებს.

ასეა თუ ისე, ჩვენ გვჯერა, რომ უმჩაკლესობა სალხისა და სათეატრო საზოგადოებისა მიხვდება, რომ ახალანდელს ჩვენის ქვეყნის მდგომარეობაში, ობლობაში გამოზდილს და აღორძინებულს ეროვნულს თეატრს არ ელადატება, რომ ეს

უგანასკნელი, როგორც ნიშანი და ემბლემა ჩვენის ეროვნულის
 აჩსებობისა, უნდა შევინახოთ, რათა უნდა დაგვიჯდეს.

ჩვენ გვგონია, ესაა ისეთი დროა, რომ ერის ჭკუა-გონება, ერის გენია მისკდება,—რა შეძენა ჩვენთვის ახლად-
 ფებს-ადგმული, რის გაჭირვებით გამოსდელი ქართული თე-
 ატრი და ყოველს დონისძიებას იხმარს, თუ გონებრივს, თუ
 ნივთიერს, რომ მან მტკიცედ მოიკიდოს ფესი და ჩვენს გულში
 თითქმის ერთად-ერთმა წმინდა ქართულმა დაწესებულებამ მაინც
 მკვიდრი ადგილი დაიჭიროს.

რაც შეეხება თითონ პიესებს და მათ აღსრულებას, ამა-
 ზედ დაწვრილებით შემდეგში მოვილანჯარაგებთ ხოლმე.

შინაური პირობილება

ბ.ნ. მეისნერის პროექტი შესახებ ღვინის ალბ-მიცემობის, ღვინის კეთებისა და ა. ა. აის ზღისა ანიერ კავკასიაში — განკარგულება ამის თაობაზედ მთავარ-მართებლისა — სამეურნო საზოგადოება და მისი მოქმედება ამ პროექტის შესახებ — ცალკე კამისისა — აზრი წარმოთქმულის კამისისაში — ცალკე აზრი თ. გ. შ. ანდრონიკაშვილისა — დასვენა ფამისისა — დასვენა სამეურნო საზოგადოების საერთო კრებისა — ცალკე აზრი თ. ი. შალიკაშვილისა, ბ.ნ. იოსელიანისა და ელიოზოვისა — გუნხილება ამ ცალკე აზრებისა და ბასი მათ გამო სამეურნო საზოგადოების კრებაში.

ჩვენს საზოგადოებად ამ ბოლოს დროს შეტად შეატყუებოდა უნა ერთმა ამბავმა, რომელიც დღეს უკუღს სიტყვის მასალად გუხდმა და სანა ვი მისკათ, შეკვან მაგ ამბავზედ არის ერთი გაცხარებუთი ღაშარაკი და ბასი ზოგი ჭოს იმასისა, რომელი არას ერთნაღრის სიტყვართა და რისითა ესეთი გაცხარება, ესეთი ვხილვილება ცხადი ნიშანია, რომ თვითონ ეს ამბავი შეტად გუღს მოკედრია ჩვენს საზოგადოებას, და მისი სიტყვი შეტად მთავრ შეჭსებდა ჩვენს ანსებითს ყოფაცხოვრებასა, ამიტომც ჩვენ როგორც შემეტიანე და თვალმადეანებელი ჩვენის შინაურის ცხოვრებისა, მოვალენი ვართ ეს ამბავი ვაცნობოთ თავიდან ბოლომდე ჩვენს მკითხველებს. ეს ამბავი განსაკუთ ბ.ნ. მეისნერის რიი პროექტი, რომელიც წარუდგენია მთავარ-მართებულთან და მთავარ-მართებულს

კიდევ გარდაუღია აქაურ სამეურნო საზოგადოებისთვის გასაშინჯავად იმ მხრით თუ, — სასარგებლოა ამიერ-კავკასიისთვის წინადადება ბ-ნ შეისნერისა, თუ არა. ბ-ნს შეისნერს მოუწადინებია დააარსოს ჩვენში რაღაც საზოგადოება: ერთი ამიერ-კავკასიის ღვინის კეთებისა, ღვინის გაჭრობისა და არაყის ხდისა და მეორე — ბალეულობისა და ბოსტნეულობის კეთებისა. რაივე საზოგადოების საფუძვლად დაუდგია აქციონერობა. ბ-ნს შეისნერს შეუდგენია ამ საფუძველზედ რაღაც წესდება და თანაც დაურთავს წერილები, რომლითაც იგი ირდილობს ერთის მხრით დააჯეროს აქციონერები, რომ დიდი შოგება გაქნებათ და მეორეს მხრით ვენახებისა და ბაღების, თუ ბოსტნებისა, პატრონები, რომ თქვენს საქონელს დიდი ფასი, ფართო ბზარა გაეხსნებათ და კაი ვაჭარი ეყოლებათ.

ეს რაივე შრომეტი, თავისის წერილებით, გადაეცა აქაურს სამეურნო საზოგადოებას იმ აზრით, რომ ამ საზოგადოებამ, როგორც ამ საქმეების მეტწილად თვალ-ყურსს. შადევნებულმა ამიერ-კავკასიაში, ქსთქვას: მოუხდება ამიერ-კავკასიას ეს შრომეტი, თუ არა. დიდი მნიშვნელობა ამ საქმისა ჩვენთვის, — გულად გვდებს წარმოუდგინოთ ჩვენს მკითხველებს ამ საქმის ვითარება იმ სიკრცით და დაწვრილებით, რომ მკითხველს ცხადად გამოხატული ჰქონდეს არსება და ღირსება იმ აზრებისა, რომელნიც წინ წაიმძლავრა აქაურმა სამეურნო საზოგადოებამ თავისის აზრის დასასკვნელად. საზოგადოებამ საჭიროდ დანახსა ამოხარჩიოს ცალკე კამმისია და იმას მიანდოს კრცლად გაშინჯვა *) ამ რჩის შრომეტისა, რადგანაც ერთიცა და მეორე-

*) Отчетъ Кав. Об. Сельск. Хозяйства за 1882 г. № 8, 9, 10, стр. 15.

რეც ქვეუნიისათვის შეტად მძიე საგანს შეესება. კამმისიაში ამოჩეულ იქმნენ, როგორც კარგად მცნობნი ამ საგნისა: თ. რ. დ. ერისთავი, თ. ალ. ზ. ჩოლოყაშვილი, თ. გ. ზ. ანდრონიკაშვილი, მ. ს. კამბაროვი, ს. ი. მონასტირცვი და ი. ს. ხატისოვი.

კამმისია ამბობს სხვათა შორის: «შეგუდებით რა ღვინის კეთების, არაყის ხდის და ღვინის ვაჭრობის ამხანაგობის წესდების გასინჯვასა», გადაწვევით, რომ იგი წესდება უნდა გასინჯოს იმის მიხედვით თუ რამოდენად სასარგებლოა, თუ საზიანო ამიერ კავკასიისათვის ამ წესდებაში გამოცხადებული წინადადება ბ-ნ მესხერისა, ხოლო რამოდენად კარგია თუ ცუდი ეგ წესდება თვითონ აჭრონერებისათვის—ეგ ჩვენი საქმე არ არის, ამიტომაც ამ უკანასკნელის მხრით წესდების გარჩევას დაწვრილებით არ შეგუდებით *).

ამიტომაც კამმისიას დაუდგენია: ავი და კარგი პრაქტიკში მოსსენებულ აჭრონერების საზოგადოებისა, რომელსაც ორ მილიონ ნახკარი თაგნ ექნება,—განსაზღვროს ესლანდელის ღვინის კეთების და ღვინის ვაჭრობის შესახებ ამიერ-კავკასიაში.

ბ-ნ ალ. ზ. ჩოლოყაშვილს ამ საგანზედ უთქვამს, რომ თუმიცა აჭარა მრავალ-გვარი ყურძენი ძლიერ კარგი არის, მაგრამ ღვინის კეთება და ნამეტნავად შენახვა, უცოდინარობით და უფულობით, არ ჯიღნათ; ამ მიზეზით ჩვენი ღვინოები დიდ სანს ვერ იწახება და ეს გვაიძულებს, ჩვენცა, ვინც ღვინის კეთებთ და ღვინის ვაჭარსაც ღვინის ძალე გასაღებასა.

*) Отчетъ Кавк. Об. Сельс. Хозяйства за 1882 г. № № 8, 9, 10. Страница 16-ая.

გულს-კაცობაო თავდადებ თქვამდუ ვაზლანდულო ვალებსუ, უკრს
 ანუ გუდებს ღვინის სიკუთხასა, რდილოხო ბეკნი მოაუგანოსსა
 ვაჭარი კი მარტო იმს უდრულობსო, რაც ვარკვას ღ დიდ. ხანს
 შეინახებაო ამ ურფაში რა მიღობს, ჩასკვარი, იფულო, რამ
 მოაშველანო ხვეს ქვეყანას, მერე იეფი იფულო და ამასთა-
 ნაც ღვინის ვითებას, მცოდნენიცა, ძლიან, მოყსდება ღვინის
 მომუყანსა და თვითონ ღვინის მიკეთეც ისე აიწიქსო, რამ
 დრძის ქადაქების, ბასარში, უსასკანო, ქქნებაო

თ. რ. ღ. კრისტაფორე უმსახურნი, რომ მუხს საქმეში მარ-
 ტო ერთი შიშია მიწუხებსო, ვინათუ ხმ აქცობენ ურებისა, სასო-
 ვადოებამ უსწვილი ვაჭრები ღვინისა შემოგვიფიქრასო და
 მარტომ დაინარჩუნოს უერთფადა მოედნიონ უშინ ხვენ, ღვი-
 ნის უტროხები ხომ იმი სასოვადოებს ნებასედა დაუჩიებთ,
 რასაც შემოგუადეკს ღვინოში, კრძალა უნდა დაუკრძალეთო, ეს
 შიშია რამ ვარ იყოს, მან უსწავლოების დადარებასედა ჩვენ-
 ში ანა გუქეთქმის, რა თუ ესა შიში ან გუგუკამართლდება და
 ხვენის მსო, მუგვსთან ქაზარტელებსაც დაბსდებინ, უკრე-
 ლია, ხასარკებლს, ხქნებაო უკრ ამით, რომ იფულო შემოვარ,
 მერე იმითი, რომ ცოდნა მოგვეტება და ამით ვინა უბრ-
 ცემსკადებს და ვენახის და ღვანცს ურუბსაც გაძლერდებაო.

გ. თ. ხ. ღ. ვარკვასი უმსახურნი, რომ რომელიმე უჭრ-
 მებთან აღყვანებსათვის უტროხობს, რომ მარტომებსა, ბასარი
 ქქინდეს, მიწუტარის ქქინდეს, ესე იგი მოტროხა ნაწარმებობს
 ვაჭრობა იფორ უმსახურთა, ღვინის მიწმობებსაც ღვინის ვაჭ-
 რობა უნდაო სიმდიდრე ქვეყნისა ის ნაწადი მოსახლებს, ვი-
 არ არის, რასაც თვითონ ქსამსო, ანამედ ის ნამეტურია წარ-
 მოებისა, რომელიც ქაქვის უსახიდ, იანო, ამიტომც ხვენი
 ღვინის მომუყანნი ვადატაებულნი არანა, რომცსა თქვად, ვა

მდიდარის წარმოების სატრედიები არიან, რომელიმე საქონელს
 ალბ-მიცემობისათვის ყველაზედ უწინარეს ის არის, ხაჭარო,
 რომ ერთ და იმავე ფასად ერთფასვე და იმავე ღირსების სა-
 ქონელი ვიყიდოვო, როგორც ვერაში, ისე ჩვენშიც, საცა
 ვა ვენახებია, სხვა-და-სხვა გვარის ღვინო, ღვინოსა თუძა ეტ
 ღვინოები: ბახარში გვარის აქაურ ვაჭრების, შემწეობითა, მკ-
 რამდე სხვისი და ღირსებითა ვადას, როგორათაც თქვიან იმ
 ადგილას იყო, საიდანაც წამოღებულაო. ამის ვაქო ღვინის
 მსმელი ვიძულებულა დავს, ერთის ადგილის, ანუ სოფლის
 დამო იყიდოსო, ხვალ, მეორისაო და ამ სხვით ყოველ-დღე
 სხვა-და-სხვა ღვინო სვამო ერთ და იმავე ფასათაო. ეს ვა-
 რემოება არღვევს ერთს უმთავრესს საფუძველს ვაჭრობისა,
 სახელდობრ, ერთ-გვარობას საქონლისას სეფს უცრისო. მ-
 შასადაც, ჩვენს ქვეყანაში ღვინის ალბ-მიცემობა არ არსებობს,
 ამიტომაც ამ წარმოების აღვიკებაზედაც ლაპარაკი ტყუილი ნატუ-
 რა იქნებაო. თუ რაც ღვინო მოდის ჩვენში სულ ჩვენშივე ისმისო,
 ეტ იმიტომ კი არა, რომ ღვინის ალბ-მიცემობა გაძლიერებუ-
 ლია, როგორც სოციერთნი ფიქრობენ, არამედ იმიტომ რომ
 ჩვენში ალბ-მიცემობა არ არის და ამ მიზეზით ამოდენა ღვი-
 ნო მოგვყავს, წამოღებით მარტო ჩვენთვის არის საკმარისი
 და იმ ხელაძევე ბახარისათვის, როგორც ჩვენი თბილისიაო.
 ყველასათვის ცხადია, რომ ღვინის ალბ-მიცემობის შექმნისა-
 თვის საჭიროა სხვა-და-სხვა გვარის ღვინის მოგროვება ერთს
 ადგილს, რომ ერთი-ერთმანერთში გადარევით თვითო გვარის
 ღვინო გავეთდეს და იმ სხვით ბახარში შევადო ერთ გვარსა სა-
 ქონელი გამოდიოდეს ცხადია, რომ ღვინის მომყვანისათვის
 ეს საქმე შეუძლებელია, — ეს ღვინის ვაჭრის საქმეა. უფრო
 არის, რომ ამ საქმეს შეუძლად დიდი თანხა უნდა.

მართლაც, საფრანგეთმა, რომელიც ამ მხრით ასე მდიდარია, რომ თავისი ღვინის უჭრობით მთელის ქვეყნებობის ბაზარი სელთ იგდო, ღვინის კეთება და აღებ-მიცემობა შეაჯგუფა იმისთანა ადგილებში, როგორც სუტტი, ბორდო, მარსელი და სხვანა, საცა ორ მილიონ ნახევარისა კი არა, ათისა და ასის მილიონების ღვინო უწყვიათ სარდალებში და ჭურჭელში, რომელნიც თავის-და-რიგად მილიონებათ ღირან. ესლა კვითხავ მათ, ვინც ამბობს, რომ დიდის თანხის შემოტანა მონოპოლიას შექმნისო ჩვენში და წვირის წარმოებას გააუქმებსო: რას ჭკარგვერ მწარმოებელნი საფრანგეთისანი იმ მიზეზით, რომ ღვინის აღებ-მიცემობა შეაჯგუფდა მარტო მარსელსა, ბორდოში და ზოგ სხვა ადგილებში? განა საფრანგეთი ეგრე გაძლიერება ღვინის წარმოებას, რომ ეგ ადგილები არ უოფილიყო და იმოდენა თავნი (კაპიტალი) არა ჭქონოდა? განა შეიძლება ოდესმე გაძლიერდეს ჩვენში ეგ წარმოება და ჩვენი ქვეყანა გაძლიერდეს, თუ თავნი (კაპიტალი) არ ექმნება?

დიდის ფულის დატრიალება ჩვენში, უთქვამს შემდეგ ბ-ნ ზ. ჯორჯაძეს, იმითაც იქნება სასარგებლო, რომ დიდი ფული ვერსა იქს, თუ ღვინის კეთების საქმე რიგიანს გზაზედ არ დაუენაო. რაღა ღვინის კეთების საქმე რიგიანს გზაზედ დადგება, ამისი შედეგად ის იქნებაო, რომ აღმოიფხვრება ცრუ-წმენა ჩვენშიო, ვითომც ჩვენი ღვინოები დიდ-ხანს ვერა ჭსილებენო. ბოლოს ბ-ნს ჯორჯაძეს დაუსკვნია: განკარგება ღვინის კეთების საქმისა და გავრცელება ჩვენის ღვინის აღებ-მიცემობისა შეუძლიან მარტო ცოდნას და თავსაო (Культура) და ამიტომაც დაფუძნება ჩვენში აქციონერებისა-ზოგადობისა, რომელსაც დიდი ფული ექნება, მეტად სასარგებლოდ უნდა იყოს აღიარებული ჩვენი ქვეყნისათვისაო.

ბ-ნ გამბაროვის აზრით, ჩვენს ადებ-მიტეობას ღვინისას ამ ბოლოს ხანებში თუხი წინ წაუდგამს. რამდენიმე ფირმა დაარსდა, რომელსაც ღვინის ადებ-მიტეობა წესიერს საფუძველზედ დაუყენებია. მართალია, მაგ ფირმებს, შუშა-ფლებლობის გამო, ჯერ დიდი ადებ-მიტეობა ვერ მოუხერხებიათ, მაგრამ უცხად მოკლენილი ზორბა ფირმა აქტიონერების საზოგადოებისა ორ მილიონ ნახევრით ესლანდელ ფირმებს ჩაშლისა, რადგანაც კონკურენტისა, ესე იგი, ცილებას, ადგილი აღარ ექნება. ამ სახით ეგ ზორბა ფირმა აქტიონერების საზოგადოებისა გზას გადაუღობავს ჩვენს ახლად ფუხადგმულს ღვინის ადებ-მიტეობასა და მის ბუნებრივს და თანდა-თანად ზრდას შეაუყენებს. ამ მხრით აქტიონერების საზოგადოება იმ სიდიდე ფუფით რადენსამე ვნებას მოგვიტანსო. რომ ეს ასე არ მოხდესო, მე მგონია; ვარკვი იქნება, მაგ საზოგადოებამ თავისი საქმე დაიწყოს ნაკლებ ფუფითა.

ბ-ნს მონასტირცევს უთქვამს, რომ დაარსება მაგისტრანს აქტიონერების საზოგადოებისა სრულებითაც საშიში არ არის ღვინის წარმოებისათვის ამიერ-კავკასიაში, პირიქით, ძალიან სასარგებლოა. ჯერ იმითი, რომ ორ მილიონ ნახევარ ფულს მოგვიტანს და ფული ძალიან გვიჭირს, მეტე იმით, რომ იმისთანა რთულ და აზიზს საქმეში, როგორც ღვინის კეთების საქმეა, გაავრცელებს ცოდნასა და სწავლასა. აქაურს ვაჭრებს ღვინისას ფიქრი ნურასი აქვსო, აქტიონერების საზოგადოება იმოდენა ბაზარს შექმნისო, რომ საქმე ყველასათვის საგამო იქნებაო.

ბ-ნ ხატისოვს უთქვამს, რომ თე რ. ერისთავის შიში ვითომც მარტო ერთი ეგ საზოგადოება ხელთ იგდებს მთელს ჩვენს ადებ-მიტეობას ღვინისას და ამ რიგად ავნებს აქაურს

ვაჭრობას და თვითონ ღვინის პატრონებსაცაღმოსაფუძვლავს. ამათის წლის წინად ამიერ-კავკასიის ღვინოები მარტო აქავე სადღებოდან, იუდეობდა უფრო იუფად ვიდრე ესლან და მთელი აღებ-მიტყობა წვრილმან სირაჯების ხელში იყო. ქალაქში მარტო კახური ღვინო აღსძვდა, სხვა მხრის ღვინო თბვის ადგილასვე ისარჯებოდა. ესლა ყოველივე ეს შეიცვალა. არამც თუ მარტო ჩვენს ქალაქში, სხვა დიდ ქალაქებშიაც რუსეთის იმპერიისაში იუდეობა ყოველი გვარი ჩვეის ღვინოსა. იუფის ფასის ღვინოსთან, შვირ-ფასი ღვინოებიც გამოჩნდა, ბოთლი მანეთიან, მანეთ-ნახევრიანი და რ. მანეთიანიცა, მასინ რადესაც უწინ რი აბაზი და ჰთი შაური, ბოთლზედ დიდ ფასად ითვლებოდა. გამოჩნდენ სხვილ-სხვილი ვაჭრებიცა, რომელნიც ადგილზედვე ჭვიდულობენ ღვინოებსა. თუმიცა ეს ასეა. მაგრამ ამით წვრილი ვაჭრები სირაჯები არ შემცირობულან, პირიქით გამრავლდენ კიდევ, რეგორც თვითონ თ. რ. ერისთავის სატყვიდამ ჭხანხანო და თვითონ ღვინის პატრონებიც ადგილობრივე ჭვიდიან თავანთ ღვინოებსა ესლა უფრო ძვირად, ვიდრე უწინათ. ამიტომაც არავინაზრი საბოთი არა გვაქსო, საშიში რამ ვიგულისხმოთ ან სირაჯების, ან თვითონ ღვინის პატრონების შესახებო სამეომისოდ. ეტვი არ არის, ამ უკანასკნელ ათს წელიწადში გაძლიერდა ღვინის მუშტარი, რადგანაც სხვა ახალი ბაზრები გაიხსნა, და ამ გაძლიერებამ უნასები გაძმრავლა ჩვენშიც, თუ კახეთში არა, სხვა მხარეებში მანც ამიერ-კავკასიისშიც. სხვილის ვაჭრების გამოჩენამ ჩვენში მარტო ისა ჭქმნა, რომ სირაჯებმა, თავის ჯიბის მისუდვით, დაუწყეს უიღვა იუფ ფასიან ღვინოებსა, რომელიც უწინ თავის ადგილიდამ არ გამოდიოდა. თუ აქციონერების სწრაფადება შექსძლებს იუდეობას, რადგანაც კახურს ჩვენ

ღვინოებს, რომ რუსის საზოგადოებას სული დაღვინობის კონცეპციის ღვინოებს და ჩვენსა შეახვიოს, სიქმა არ უნდა, ჩვენს ღვინოებს დიდი მუშტარი გაუზნდება. ეს ამბავი პირველ ხანებში ღვინის ფასს ასწევს, მაგრამ იმდენად ვი იქმნა, რომ გუნახებს გამძაველებს. მინამ ეს ასე მოხდება, უეჭველია, აქ ჩვენში ღვინის სმა შეეცდობა, ნამეტრავად მუშა დაღვინობა ამ შეეცდობისაგან დიდი ზიანი მცხოვრებლებს, რასაკვირველია, არ მიეცემათ.

თუცა უკველივე ეს ითქვა, მაგრამ მთელი გამძისა ერთხმად იმ აზრზედ დამდგარა, რომ უცხად მოკლენა ცხოვრებათიან საზოგადოებისა, როგორც აქციონერების საზოგადოება, არამც თუ ხელს შეუშლის ვაჭრობის მიმოსვლას ეს დანდელის ფირმებისა, არამედ სამეომისოდაც გზას. გადურჩის ასადის ფირმების დაწესებასა.

ამიტომაც გამძისას დაუდგენია! მთერ-კავკასიის ღვინის შეუებისა და აღებ-მიცემობისათვის დაწესება აქციონერების საზოგადოებისა ცნობილ იქმნას. სასარგებლოდ იმ პირობით ვა, რომ მაგ საზოგადოებამ დაიწყო თანვისი საქმე უფრო ნაკლების თანხითა და მეტე თან-და-თან უმატოს.

ამ გადაწყვეტილებასზედ ყველანი ერთხმად თანახმანი გამხდარან გამძისაში.

ჩვენ ეს ვრცლად და დაწვრილებით მოვიხსენიებთ. შეისწავლის პრაქტის ვითარება ღვინის შესახებ და სრულად უყურადღებოდ ვტოვებთ მის მეორე პრაქტის შესახებ ბაღეულობის და ბოსტნეულობისა. ჯერ იმიტომ რომ საზოგადოების უყურადღებო მიზიდულია პირველს პრაქტისზედ და თუ ეს და ჩვენში დიდი და გაცნარებულა გამათრება, მარტო ამ პირველის პრაქტის გამძა და შეკრები იმიტომ-რომ მარხდა ამ

პროექტსა აქვს დიდი მნიშვნელობა ჩვენთვის, რადგანაც იმისთანა წარმოებას ესება და იმისთანა წყაროს ჩვენის სამდიდრისას, რომელიც დღეს ჩვენ ხელთ გვიბურხა და რომელსაც დღემდე მოცილე არ გამოსჩენია.

თ. გ. ზ. ანდრონიკაშვილს წარუდგენია კამმისიაში ცალკე აზრი წერილითა. ამ წერილში თ. ანდრონიკაშვილი ამბობს, მეც დიდი მსურველი ვარა, რომ ამიერ კავკასიაში კარგად გაეწყოს საქმე ღვინის კეთებისა და ალებ-მიცემობისა, ამასაც ვიტყვი, რომ ჯერ კიდევ 1862 წ. მე თვითონ ზრდილობადი მაგ საქმისათვის და მთავრობასაც წარუდგინე ჩემი წინადადება მაგ საგანზედაც. საქმე იმაშია, როგორ და რა გზით შესაძლოა განკარგება ღვინის კეთებისა *) ჩვენში? ამ მხრით, რომ შეგუდგეთ განხილვას ბ-ნ მეისნერის პროექტისას, ვნახავთ რომ თუმცა პროექტს ძალიან ვრცლად მოუსაზრეს მოყდანი მოქმედებისა ასე რომ სახეში აქვს ღვინის კეთებაც, ღვინის ალებ-მიცემობაც და არაყის ხდაცა, მაგრამ განსაკუთრებითი სურვილი გი მართლ ღვინის ალებ-მიცემობას. ეს იმით მტკიცდება, რომ პროექტთან ერთად წარმოდგენილი ნუსხა სულ იმაზეა მიმართული, რომ მთელმა თავნმა საზოგადოებისამ ალებ-მიცემობაში იტრიალოს ყოველ-წლივ. მაშასადამე, ღვინის განკარგებაზე ტყუილი დაპირებაა. რასაკვირველია, მართლ ერთი გაფართოება ღვინის ალებ-მიცემობის მოყდნისა მემამულეთათვის სანატრელია და სასარგებლოც, რადგანაც, შუათანა მოსკალშიაც რომ ავიდეთ, ჩვენი ღვინოები ვერა სადდება და უქმად იხარჯება, მაგრამ აქაც მემამულეთა დიდი საფრთხილე

*) ჩვენ ვტოვებთ ყოველს იმ აზრს, რაც შეეხება ბაღეულობის და ბოსტნეულობის საქმესა წინად ღქმულ მიწეზებისა გამო.

ჭმართუბთ. ამ მხრით საფრთხილოა აი რა არის ბ-ნ მეისნე-რის პროექტში. აქტიონერებს რომ დიდი მოგება დაანახვოს, ბ-ნი მეისნერს შეძოსავალში მოჭყუავს უჯერო ციფრები. მაგალითობრ: 626,000 კედრას უიღულობს უოკელ-წლივ და ჭუი-დის არ ვიცი კი რა სასწაულით 646,000 კედრას. მეორეს მხრით, რომ მთავრობას მონობოლიდის შიში მოუკლას, ბ-ნის მეისნერის პროექტი გვზირდება, ეგ რჩ მილიონ ნახეკარი მთელს ამიერ-კავკასიაში განაწილდება ასე, რომ თვითოეულს ადგილს იმოღენა ფული შესვდება, რომ სხვა ვაჭარსაც გზა ჭქონდესო. არა მკონია აქტიონერების საზოგადოება აგრე მოიქცეს, ამობს თ. გ. ანდრონიკაშვილი: იმიტომ რომ ეგრეთი განაწილება ფულისა და მოჭმელებისა ძალიან ძვირად დაუჯდებათო. უფრო დასაჯერია, რომ საზოგადოება ეცდება ეგ მეტი ხარჯი აიცილიოს და თავისი ალებ-მიცემობა ერთს რომელსავე ადგილს მიჭმართოს განსაკუთრებითათო. მაშინ კამპანია რჩ მილიონ ნახეკარიანი ხელთ იგდებს მთელს იქაურს ვაჭრობას ღვინისას და შეჭქმნის მონობოლიას, მაჯნებულს რაგორც ღვინის ვაჭართათვის, ისეც სოფლის მეურნეთათვის, რომელნიც მაგ კამპანიის სრულს ნებაჩედ უნდა დარჩნენო. ნუსხაში მოხსენებულას კედრას (სამს თენგს. ანუ უკეთ ვსთქვათ თქქსმეტის ბოთლს) სუთ მანათად გავეიდიოთ. რომ მაგ ფასად ღვინო ჭუიდოს კამპანია იმ უზარმაზარ ხარჯთან, რომელიც ნუსხაშია ნახეკნები, აშკარა ღვინო ძალიან იფად უნდა იუიდოს და იქამდის დააფოლოს, რომ ღვინის პატრონს არავითარი მოგება აღარა ჭქონდეს, რაგი კამპანია ხელთ იგდებს მთელს ალებ-მიცემობას ღვინისას, მეტი რა გზა ექნება ღვინის პატრონს, თუ იმ კამპანიას არ მიჭყიდაო. ამ მიზე-

ზებობს, უნდა უნარ იქმნას ბიზნესისთვის, პრაქტიკულად უნდა
 კონკრეტულად და გუნდობრივად და თუ გვინდა ღირს
 ნიერ წარმოების საქმე ამიერ-კავკასიაში იქნებოდეს და ვინაობა
 ვიშუაშდგომდეთ რამ თქვითონ ღვინის (წარმოებულთაგან
 შესდგეს საზოგადოებაში) თითქმის არაა და იგი რა
 მათ სამეურნოს საზოგადოებაში კავკასიაში საზოგადოება კრებაში
 განიხილა უოველი ეს და გადაწყვიტა: აქციონერების საზოგადოება
 ღვინის კუთხისა, ღვინის ვაჭრობისა და არაყის ხდი-
 სა ამიერ-კავკასიაში ცნობილ იქმნას სასარგებლოდ ამიერ-კავ-
 კასიისა და ნებად მიეცეს დაიწყოს საქმე მთელის ორ მილიონ
 ნახევრითა.

ამ გადაწყვეტილებიდან შემდეგ სამმა პირმა თ. იოს. ივ.
 შალიკოვმა, ბენთა იოსელიანმა და ელიზბოვმა ცალკე ახრი
 შეიტანეს საზოგადოებაში წერილითა. კრებაში საზოგადოებისამ
 საჭიროდ დანახა ახალი კრება შეიყაროს ამ ცალკე ახრების
 განსახილველად და იგი კრება შეიყარა წარსულს სამშობლოს,
 ში) ნოემბერს.

ამ სამთაგან ორნი სრულებით უნრ-ჭეოვენ და ქვეყნის
 საზიაროდ ხედვენ ბ-ნ მეისნერისაგან განზრახულს კამპანიას და
 ერთი კი სახელდობრ ბ-ნი შალიკოვილი მარტო იმას ცდი-
 ლობს, რომ პრაქტიკა ბ-ნ მეისნერისა სელახად განხილულ
 იქმნას ან სახლ ვაშმისიისაგან, ან თვითონ საზოგადოება კრები-
 სგან, და თითქმის თანახმად ხდება ბ-ნ მეისნერისა, თუ მო-
 გიერთი მუხლი წესდებისა შეიცვლება შემომულთა სასარგებლო-
 ბის მიხედვით. რადგანაც ბ-ნ მეისნერის პრაქტიკა წარმოად-
 გენილია არა შესასწორებლად არამედ იმისთვის, რომ მის
 ავ-ვარგანობაზედ გადასწრილად ან ქო ითქვას, ან ძარა და
 რადგანაც თ. შალიკოვილის წერილში არც ერთისა და არც მე-

ორსაბუთის არა რაიმე საბუთთა წარმოდგენილი, ამიტომაც მისე
 წესილს თავს განებებთ და გადავდივართ ბნო ილხელანის და
 ელიოზის წესილებზედ. ესეცა უნდა ვითქვათ, რომ თ
 შალიკა შვილი ჭაწუნებს კომპისის მოქმედებს ამ საქმის მიხედ
 ხუბ და აუკედნის, კომისიამ აღაუბედად წარმოსთქვა თავის
 აზრით, არ უახსილა არცაუბ მეთხერის წესების პრექტიონ
 არც მასზედ დროულად ნუსხათ. რომ ვახსილნა, სულ სხვა
 აზრზედ დადებოდათ. მაგრამ კომისიას ეს განსილვაც არ უნე
 ბებია, ჩვენგანავე არ არის.

ახრბ ბანის ილხელანისა ხუთის უძთავრესას საბუთით
 წარმოდგენილ ბნ მეთხერის პრექტიონის წინააღმდეგ. 1) ილხელ
 მს თქვლის დატრიალება ლენის კუთხვებისათვის ჩვენითი სრ
 კქთეს ვერ მოიტანს, რასაც ვამბისა იქვეტრებს, დიდი უძწვი
 ლობა იქნება ჩვენზენ ვიდვიქროთ, რომ თუღა თავის თავს სად
 მე დაიფიქრებს და მოკებას არ აწყობს თუღის ნატურულ გამოჩ
 ჩიმა და მოკებას, თუამისოდ თუღი ცადგილიდამტყდრ ღვიძვის
 რა უბო თუღი თვის ანდვამს რომელნივე ნაწარმოებთა ვნახტკ
 ბნსათვის არ უნდა დაუვიწყოთ გვამს, რომ თუღი აქვლამ ვ
 მოჩინოს ამოკლადინ ბაშაქვთა ვაჭრებთა დასაგთხდას, ახსენ
 მოუტრიალს ახრბ ხარბ მარბოვლს, დიდი მოკება დაინახუნოს
 — იი რამეა მუდამი წუერკ ლბ და სურვილი თუღის მიტრ
 ნისა და მოხელა წარმოებისა, რომ ეს სხე მოახდინოს თუღმ
 ეკელაქვდ თუწინაქვასს არცა საჭირო, რომ მოცლილნ ხელი
 მოკლავს სემუშაოდ, ესე იუა, დისთანა მუშა სჯლს, რომ
 მელსაც თავისი ზნა აქვს რა და ცნაქრობს მარტო თავის ც
 რიელის მწკრუქნიდა და რომელსაც ამის გამო ხმულებულია თავ
 ვისბ მქლმა ჭყიდოს ხლამე, თუ ამდთანა სჯლს არ იმოკვის
 თუღი, და ყურ მოკლელს უძთავრ გრისდის, არც ურთი ეკრედ

წოდებული წარმოება კაპიტალისა თავს ვერ დაიჭერს. ამიერ-
 კავკასიაში ვერ არ არის ამისთანა უბინაო მუშა-საღსი, მაშა-
 სადამე წარმოებამ კაპიტალისამ თვითონ უნდა შექქმნას მაგის-
 თანანი. ნუ თუ სწავრებულ იქნება ეს ქვეყნისათვის? 2) რომ
 ღვინო რიგთანად კეთდებოდეს, ანუ ღვინის აღებ-მიცემობა
 რიგთანს ვზაზუდ დადგეს თავნის მეოხებითა, ამისათვის მარ-
 ტო ფული კი არა, ბოჯანო, უბინაო კაციც არის საჭირო და
 კენახების ქონაცა. უამისოდ შეუძლებელია კონკურენცია. გარ-
 და ამის საჭირონი არიან ღვინის საქმის ზედ-მიწევნით მცოდ-
 ნენიცა. ამ სახით მაგ კამპანიას უნდა დაეთმოს კენახები, მე-
 შა-საღსი და ღვინის მცოდნენიცა, რომ საიმედო კონკურენცია
 გაუმართოს უცხო ქვეყნების ღვინოებსა. კარგი იქნება ეს
 მკვდრთა მცხოვრებთათვის თუ არა, აი საგანი, რომელსაც ღირს
 კაცი ღრმად დაუკვირდეს. უოკელის განვითარების საფუძვლად,
 სათაკედ უოკელის რიგთანის წარმატებისა უნდა აღიარებულ იქ-
 მნას წერილ შემამუღებების გათანხმება კი არა, ბოჯანო მუ-
 შის გამრავლება კი არა, არამედ ისა, რომ სოფლის მცხოვ-
 რებთან მიწა და მიწად-მოქმედება მტკიცედ ხელთ ეხურას. 3)
 სხვათა საბოთთა შორის სასარგებლოდ ბ-ნ მუისნერის შრომე-
 ტისა ისიც იყო, რომ აუცილებელი შედეგი იმ კამპანიისა ღვი-
 ნის წარმოების გამდიერება იქნებაო. ეს ტყუილი იმედია. მა-
 გას კამპანია ვერ იზამს. ამას კი იზამს, რომ ღვინოებს იყრ-
 დის რუსეთში გასატანად და პირველ ხანებშივე კაი ღვინოს
 მოაგლებს აჭარის ბაზარსა და მეორეს მხრით ისე გაამკირებს,
 რომ ღარიბი ხალხი, რომელიც ღვინის სმას აქ ჩვეულია, ხელს
 ვერ მიაწვდენს და უღვინოდ დარჩება. 4) აქტიონერების გამ-
 პანია, რომელსაც უმთავრეს საგნად დიდი გამოარჩობა აქვს სა-
 ხეში, რად მოინდომებს გააგრძელოს აჭარებში ღვინის კეთე-

ბის ცოდნა და ხეჩხი. ჯერ ეს რომ უკვლამ ვიციოთ რა თხლად აჩიან ცოდნაზედ ხალხე ფუელიანი—აქციონერები და თუ ჭკი-
 დებენ ჩასმე ხელს ღვთის ანახანაზედ ჭკიდებენ. ამის გამო-
 ხშირად ერთი მოხერხებული კაცი ჩაიგდებს ხალხე საქმეს
 ხელში და საითაც უნდა თავს იქით უზამს თვითონ აქცი-
 იონერებს. თუნდ ეგეტ არ იუოს, კამპანია რად მოინდომებს
 მაგ ცოდნისა და ხეჩხის გაკრტელებას ხალხში. თავის-თავს
 თვითონვე ხომ არ გაუთხრის ღრმისა, თავის-თავს თვითონვე
 მოპირდაპირეს ხომ არ გაუჩენს. 5) ტრუილად აუცილებიათ
 შიში, ვითომ ეკამპანია მონაპოლისა არ შექმნისო, ბურთსა
 და მოედანს ღვინის ადებ-მიტეობისას თვითონ არ განსკუთ-
 რებსო. ვისაც თვალ-უური უდევნებია ჩვენებურ ადებ-მიტე-
 მობისათვის, ის დღესაც ხედავს, რომ მაგ მუნებელს მოკლე-
 ნას ხეენში ფეხი აუღვამს კადეც. კონკურენცია ადებ-მიტეო-
 ბაში მართლად და საკეთილთა წარმოებისათვის, მაგრამ მაგას
 სამხდვარნი აქვს. სამხდვარნი კიდევ ის არის, რომ ერთის მხრით,
 სიკეთე ნაწარმოებისა სხხრულემდე უნდა იუოს მიუყანილი და
 ფასი კიდევ რაც შეიძლება დაბლა დაწუყდ იქმნას. რაც კონ-
 კურენცია მანდამდე მივა, მაშინ ამის წინააღმდეგ მოქმედობს
 ხალხე. დაუბოლოებელი განკარგება ნაწარმოებისა და დაუბო-
 ლოებელივე ფასების ძირ-დაწვეა უოვლად შეუძლებელია და
 კონკურენცია კი ცდილობს ეგ არ საქმნელი ჭქმნას. ამიტომაც
 მოტყუება, უაღბობა, შერეე-არეეა ნაწარმოებში მოხდევს
 ხალხე კონკურენციას. ხშირად გვსმენია საჩივარი კეთილსინი-
 დისიან ვაჭარკაცებს, რომ კონკურენციის გამო იმულებული ვართ
 იმისთანა ღონე ვისმართოთ, რომელიც ძალიან საფთხი-
 ღონაა დიდის შემდეგის სოკდაგარნი. ხშირად იმულებულნი
 აჩიან დროებითი მუასები იმადენად დასწიან, რომ უფრო უღო-

ნა საზღვარებზე კვლავ შექმნილი გაჭრობა, მანონი დიდის
თავისა იის არჩევილი მატარებელი დასა დასაწინააღმდეგობა
მუხრის ისე რომ ბაქარში შედილობა, კონსტრუქციის უზრუნველყოფა
კვლავ გაუწიოს.

საზღვარების ელექტროფიკაციის იმავე შემთხვევაში მორთაუფლებელი
რომ მუხრისთვის ზომიერად გამოვიყენებთ მამულების და
კუჩხების მატარებლებს. სიმდიდრე სახელმწიფოსი შესაძლებელი
კუჩხების სიმდიდრისაგან კი არა, არამედ მომქმედთა და ნა-
მოქმედარის მხარებელთა სიმდიდრისაგან. ინგლისი იმითი კი
არ არის მდიდარი, რომ მდიდარი საზღვარები ჰქონას, არამედ
იმითი, რომ მდიდარი წარმოება აქვს და გრძელ გაწეობილი
სოფლის მეურნეობაზე ზომიერად ბ-ნ შეესწავლოს მორეკტივი უნი-
და, გაისინჯოს იმ მტრით, რა მხრითაც ხეივან სასარგებლო იქ-
ნება მოქმედებს. მკეთებელთათვის და ნაამაგარის მხარებელთა
თავის სხვადასხვა თუნდა სამკურნალო შესაძლებელი, ბევრს არა დაკარგა
გავთი მდიდრის შესაძლებელი, გაიფიქრებენ და იტყვიან, რა ზრ-
ხუნსა ქვეყნის ოფიცი უჭირს, კაცს ოფიცი შემოაქვს და ჩვენს
კი უმადურად, ვეკადებით და ვიძახით, არ უკბნდაო. რა კენათი
რამა მტრის თქმას ჩვენი აწინდელი მდგომარეობა გვაძიულებს,
სწორად, როცა მორჩენაზე დიდებულ, პირს მოაწადებს სოფლის
მუხრის მხარეს სადილს და მსუქანს, თვალსა და უოკელს ამაზედ
უფრო მუცლის სიმძიმეებით რჩეობს რჩილად კოვსს, კარგს
შორებას, სხვა გარემოებაში, სხვა გარემოებაში უფრო
ცხოვრებაში უხეობითს ადამიანებელთაში. ჩვენ ვიფიქრებთ
გაუფიქრებელით ხელს ჩვენს კეთილმეურნეობა და სისარულით მი-
ვუკებებელით, მარცხი არ უნდა დავივიწყოთ, რომ უმების გან-
თავისუფლებას თავისი კეთილი დასასრული, ჩვენს ვერ არ
მიუღია, მიწათმფლობელობის საქმე არ უფადარეულია, მომუ-

ტუბულმა ნაწილმა—მებატონეს, თუ გლეხი—ან იცის რის ჰატ-
 რონია; სოფელი გადარბდა, მემამულეებს 27 წლით აღებუ-
 ლის კალის გადასდაც გაუჭირდათ, გლეხობას თავი ვერ და-
 უხსნია წურბულ-მედუქნეების კალისა და ვასშისაგან. ამ ყო-
 ფაში დიდი თავნი აქციონერების კამპანიის ხელში სიკეთეს არ
 მოასწავებს. ჯერ ესლაც თუელი აქურდ ვაჭრების ხელში გვმუს-
 რავს და გვხატავს, ჯერ ესლაცა ჭხანს შემმუსკრელი
 ძლიერება თუელისა ჩვენსად. ჯერ ესლაც ერი იმ ყოფაშია,
 რომ ვერცა ჰებდავს, ვერც მოუხერხებია და ვერც დონე რამ
 მოუგონია წინაღუდგეს თავის მწოქელს მედუქნეს. ჯერ ეს-
 ლაცა ვსედავთ, რომ მეტა ნაწილი სოფლის მამულებისა მე-
 დუქნეების ხელში გადადის, ან როგორც ნასიძობა, ან რო-
 გორც გირავნობა სარგებელში. მამულებს თვათონ მედუქნეები
 არ ამოქმედებენ, არ აკეთებენ, რადგანაც ამისათვის მოცდა არა
 აქვთ. იმ მამულებში შემათ ან უწინდელი ჰატრონივე ჭეკოთ,
 ან ამევე გზით მისი გადატარებული, კაცარცული მესობელი.
 ესლაც რომ ესეა, რა იქნება მაშინ, როცა ასი და ათასი თუმი-
 ნი გი არა, მილიონები ფრთას გაიშლიან? იგივე, რაც ესლაცა.
 ხალხი განსხვავება იმაში იქნება, რომ ბრევე და გაუთლელ
 მედუქნის მაგიერ, ჩვენ მოგვესკვიან განათლებულნი. ესე იგი
 აღჭურვილნი ცოდნითა და სერსითა და თავის დახელოვნებულ
 მოქმედებით. აქარბებულის ნაბიჯით მიგვიყვანენ იქამდის, სა-
 დამდინაც ესლაც ტატიოთ მიყუევართ. განსხვავება ის იქნება, რომ
 ხალხი უფრო ჩქარა მოგველება და უფრო მარჯვე მეტოქენი
 გვეყოლება. შესაძლოა, ჩვენ წინანდელი ლეინო დაგალევი-
 ნონ ან la Rophail, ანუ ან la რომელიმე ბორდოს château,
 შესაძლოა, ჩვენი საკუთარი შამპანსკი ვასსეან, საკუთარი კო-
 ნიაკი ჩაიში გვასმარავს, მაგრამ მთელი დასა მწარმოებელთა

ა კალატაგებელი იქნება. მაშინ ველარც მთავრობა გვიშველის...
 და თვითონ საზოგადოებაც უღონო იქნება გაქმლავოს ერთ-
 სულ მკვიდრად ფეხ-მოკიდებულს წესსა. ტუუილი ამედი: ფუ-
 ლის მიწყალებს და გულ-კეთილობას მოელოდეს: ანცა. ფუ-
 ლა, თავნი მამულს ხელში დაიჭრეს, მამულის პატრონს ცა-
 რიელსედ დასჯის და რომ მშაერი არ მოკვდეს, ასეც ფულთან
 უნდა მივიდეს დღიურ მუშათ. თუ ესე ვოველივე მართლდა,
 აქციონერების გამზნისას ბუერი სხვა სიკეთეც რომ ჭსჭირდეს,
 ამ უბედურობასთან ას სიკეთე ანრა იქნება. ამბობენ, რომ
 ამ გამზნისას გამო სახელმწიფო ფინანსება მოიგებენო. ტუუ-
 ილია. ჟერ სახელმწიფოს დააკვდება ას მილიონები, რომელ-
 საც ესლა ბაყის მკზავსად ახდეეინებ? უცხო ქვეყნიბიდან ღვი-
 ნის შემოდტანსა, მერმე ამით იქნება სახელმწიფო ზარალში,
 რომ მწარმოებელ მიწათ-მომქმედთა მაგიერ, რომელნიც ბევ-
 რად თუ ცოტად უფრო რიგიანად იხდინ სახელმწიფო სარჯს,
 წარმოსდეგების ღატაენი, აქეთ-იქით წანწალს და წუობენ და
 ძლივ-ძლივ იშოვიან ღუკმა-შურს თვისის უბინა: თავის სარ-
 ხენათა. მერაჟ ამას ამბობენ, რომ კენასიანობა განვითარდე-
 ბაო, ღვინის კეთება ვეეთესი იქნება და ალუბ-მიცემობა გამ-
 ლიერდება. მითამ? ანა გვეონაა. ნუ დაივიწყებთ, — ეგ გამზა-
 ნია აქ შემოდის და მოაქვს ფული, რომ რაც შეიძლება ბევრ-
 ჟელ გადაატრიალეს თავნი და მით ბუერი მოიგოს. განა მო-
 იცლანლა ამისთანა საქმისათვის, რომელიც ღვინის კეთება და
 რომელიც ითსოვს ხის-გრძლივად ფულის დაზანდვასა და დე-
 ბასა უძრავად? მე-ჟ მუხლი წსდებისა ანიშნებს, რასაც უნდა
 მოჭვიდონ ხელი: «ღვინისა და ანაყის სახელმწიფო ფოდრია-
 დები აიღონ.»

რა მხრითაც უნდა გაისინჯოს პროექტი ბნის შეისნე-

რისა, არაგიჟარის მხრით მის სასარგებლოდ არც ერთს საბუთს ვერა ეხედავთო, ამბობს ბოლოს ბ-ნი ელიოზოვი.

30-ს ნოემბერს ამ წერილების თაობაზედ დიდი ბასია იყო საძეუქნო საზოგადოების საზოგადო კრებაში. ახალი წარყვრი იყო თქმული. ყოველი მოლაპარაკე მარტო ამას ცდილობდა თავისი წინა-გამოთქმული აზრი უყვეს ვრცლად აესნა მსმენელთათვის. ახლად მოლაპარაკე მარტო ბ-ნი ხუდადოვი აღმოჩნდა.

ჩვენ ბოდიშს ვინდით ამ წერილების ავტორებთან, აგრეთვე მათთან, ვისიც სიტყვები აქ სსგნებულა, რომ მათ წერილებიდან და ნათქვამებიდან მარტო ის ადგილები მოვიყვანეთ, რაც დედა-აზრს ბ-ნ შეისნერის პრაქტიკასს ასე თუ ისე შეესებოდა და სსგა ვი ვამოვტოვეთ. ჩვენთვის საჭიროა მარტო ეს და არა ამ დედა-აზრის შესახებ თქმული, იმიტომ-რამ თუ ჩვენგან მოწონებული, ან დაწუნებული იქმნა თვითონ დედა-აზრი შეისნერის პრაქტიკას, პირველ შემთხვევაში წერილმანი ნაკლებლოვანება ადვილად გასწორდება და მეორე შემთხვევაში სრულებით საჭირო აღარ იქმნება მაგ წერილმანებზედ ლაპარაკი.

ამ უმაღლესად გაგებულა ჩვენი «შინაური მიმოხილვა» ამიტომაც აქ მოუვანილ აზრების კრიტიკას შემდეგის ნომრისათვის გადავდებთ.

ზანსხადება

ქუროს ალის

«**ი მ მ რ ი ი ს**»

გამოცემაზედ 1883 წელსა (წელიწადი მეშვიდე).

მომავალს 1883 წელს სალიტერატურო და საპოლიტიკო უკრნალი «იმერიი» გამოვა იმავე სივრცით და ჰრგრამით, როგორც აქამოდე გამოდიოდა. მსოლოდ რედაქციამ მიიღო ყოველივე ღონისძიება, რომ უკრნალი შინაარსით უფრო სრული იყოს და ყოველივე ღიარს-შესანიშნავი მოვლენა, რომელიც კი მოსდება ან ჩვენს ცხოვრებაში, ან რუსეთისაში, ან უცხო ქვეყნებისაში, უკრნალმა უფურადღებოდ არ დასტოვოს.

უკრნალს აღუთქვეს თავის თანამშრომლობა ბევრმა ჩვენმა ძველმა და ახალმა მწერალმა. რედაქცია ეცდება, რომ რომანებსა და მოთხრობებს ჩვენის ცხოვრებიდამ უფრო მეტი ადგილი ეჭირთ უკრნალში, ვიდრე აქამოდე ეჭირათ. ესლა რედაქციის სელშია რამდენიმე მოთხრობა ჩვენის ცხოვრებიდამ, რომელნიც მომავალს წელს უკრნალში იქნებიან დაბეჭდილნი.

უმთავრესი უკრადლება უკრნალში მიტყეული კენება შინაურს მიმოხილვას. აგრეთვე თვისა-და-სივის თავს უკრნალში იქნებიან შემდგენი განყოფილებანი: რუსეთის მიმოხილვა, უცხო

ქვეყნები, კრიტიკული წერილები, ახალი წიგნები, სამეცნიერო წერილები, თეატრი და სხვ. გარემოებათა შესაფერად, რედაქცია ეტდება, რომ ყოველივე ამ განყოფილებათაგანი ვრცლად და წესიერად იყოს შემუშავებული. აგრეთვე, რადგან ჩვენსი განსაკუთრებული პედაგოგიური გამოცემა არ არსებობს, ამისათვის რედაქციამ მიუმატა ყურნაღს პედაგოგიური განყოფილება, რომ მშობლებსა და მასწავლებლებს მიეცეთ ღონისძიება თვალ-ყური ადევნონ პედაგოგიის განვითარებას. ზოგიერთს ჩვენმა გამოცდილმა პედაგოგებმა აღგვითქვეს ამ საგნისათვის სამუდამო თანამშრომლობა.

რედაქცია ბოდიშს ისდის თავის მკითხველებთან, რომ წარსულში ყურნაღი ხშირად თავ-თავის დროზედ ვერ გამოდიოდა და შემდეგში ეტდება იგი, რომ ამ დაგვიანების მიზეზები მოსპოს, რამოდენსდაც კი რედაქციაზედ არის დამოკიდებული, და ყოველი წიგნი თავისა-და-თავის თავს გამოასტეს.

«ივერიაში» მიიღებენ მონაწილეობას შემდეგნი პირნი: დ. ზ. ბაქრაძე, ი. ბაქრაძე, მკ. ბაბაშვილისა, ზ. ბაბაშვილი, ი. ბოგებაშვილი, თ. რაფ. შრისთავი, ზ. ოუმანიშვილი, მკ. იოსელიანი, ნ. ლომაური, ი. მეუნარგია, ა. მოხუბარაძე (ქაზბეგი), ა. ნაწიშვილი, მ. შორდანი, ნ. მანანოვი, მ. შიუიანი, ზ. შიუშიძე, სტ. ჭრელიაშვილი, ნ. ხუდადოვი, მღ. ჯანაშვილი და სხვ.

ხელის-მოწერა ყურნაღს «ივერიაში» მიიღება მხოლოდ მთელის წლის კადით.

უასი მთელის წლისა (თორმეტი წიგნი) შვიდი მანათი.

ვისაც ერთად შემოტანს გაუძნელებს, შეუძლიან ოთხი მანათი პირველს იანვრამდე 1883 წ. შემოიტანოს და დანარჩენი სამი მანათი პირველს მაისამდე.

სოფლის მასწავლებელთა „ივერია“ დაქობილთა წელიწადში ხუთ მანათად, ან სამი მანათი პირველს იანვრამდე და ორი მანათი პირველს მაისამდე 1883 წ.

ხელის-მოწერა მიიღება:

თ ბ ი ლ ი ს შ ი: შავერდოვის სააგენტოში, ბუღვარსკა, ალექსანდროვის ბაღთან და ნანუკოვის და ჯაბადრის სააგენტოში, ბუღვარსკადე, ბუღვარის სახლში; აგრეთვე რედაქციაში, ყოველ-დღე დილის რვა საათიდან ათ საათამდე. რედაქცია იმყოფება, გოდოვისის პრინციპალს (ბუღვარსკადე), ოსტოვის სახლებში, № 22, სადგურის (კარტირის) № 9. ქალაქს გარეშე მცხოვრებთ ფული და წერილები შემდეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тиф. мѣс

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІА.»

რედაქტორები ილია ჭავჭავაძე და
ი. მაჩაბელი;

მომავალს 1883 წელს ყოველ-დღიური გაზეთი

«დ რ მ ე ბ ა»

გამოვა იმავე პროგრამითა და წესით. როგორც აქამდის გამოდიოდა.

რედაქციას იმედი აქვს, რომ შოგიერთ ახალის თანამშრომლებისა და სხვა დონისძიების შემწეობით, მომავლის წლიდამ გააუმჯობესოს თავის გაზეთი და ისეთი ცვლილება შემოიღოს იმის გამოცემაში, რომლისთვისაც მკითხველნი კმაყოფილნი დარჩებიან.

ხელის-მოწერა მიიღება:

თბილისში: «*დროების*» რედაქციის კანტორაში, გლავინის შროსუბექტზე, თ. აგ. კ. მუსრახსეის სახლებში, კლუბის ქვემოთ.

ქუთაისში: — წილადეების წიგნის მაღაზიაში, ბუღვართან. ბათუმში: ლევ. მჭედლაძეილთან, საკუთარს სახლში.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთა ამ ადრესით უნდა მოითხოვონ გასეთი **Въ Тифлисъ. Въ редакцію газ. „ДРОЭБА“**
 ფასი ხელის-მოწერისა:

ერთის წლით	— — — — —	9 მან.
ნახევარის წლით	— — — — —	5 „
სამის თვით	— — — — —	3 „
ერთის თვით	— — — — —	1 „

სხვა ვადით ხელის-მოწერა არ შეიძლება. ხვეარი ფული ხელის-მომწერმა გასეთის დაბრებისათნაჲე უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში. ვთხოვთ აგრეთჲე, რომ თავის სახელად და გვარი და საცხოვრებელი ადგილი გარკვევით დასწერონ.

რედაქტორი სერ. მესხი.

გამომცემელი სტ მელიტიშვილი.

ОБЪ ИЗДАНИИ

ВЪ 1883 ГОДУ

ЕЖЕНЕДЪЛЬНАГО ЮРИДИЧЕСКАГО ЖУРНАЛА

„ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ“

(годъ третій).

Журналъ какъ и прежде, выходитъ по четвергамъ, въ размѣрѣ отъ 1 до 2 печатныхъ листовъ текста,

кромѣ приложений, по прежней программѣ, въ объемъ которой входятъ статьи по самымъ вопросамъ, вытекающимъ изъ теории и практики права и судопроизводства, перечень, изложеніе и обсужденіе важнѣйшихъ распоряженій и узаконеній правительства, краткіе отчеты (а въ случаяхъ важныхъ стенографическіе) о выдающихся судебныхъ дѣлахъ, особенно интересныя гражданскія рѣшенія, случаи изъ судебной жизни и практики (разныя извѣстія), корреспонденціи торіидическаго содержанія, городская хроника, перечень новыхъ книгъ юридическаго содержанія и обзоръ печати, тезисы кассационныхъ рѣшеній: правительствующаго сената и Тифлисской судебной палаты, судебный указатель и пр.

Редакція журнала—Тифлисъ, Давидовская ул., д. Канниова.

Администрація (для приема подписки, объявленій и розничной продажи)—Тифлисъ, Соломакская ул., д. Меликова.

Подписная цѣна на журналъ съ доставкою и пересилкою: на годъ — 10 р., на 9 мѣс. — 8 р. 20., на 6 мѣс. — 6 р., на 3 мѣс. — 3 р. 20 к. и на 1 мѣс. — 1 р. 20 к.

Подписаться можно съ 1-го числа каждаго мѣсяца и не далѣе конца года.—Отдѣльные номера по 25 к.—Объявленія, казенныя и частныя, по таксъ за занимаемое мѣсто.—Кромѣ администраціи журнала, подписка и объявленія принимаются въ Москвѣ, и С.-Петербургѣ въ книжныхъ магазинахъ П. П. Анисимова.

Издатель А. С. Френкель. Редакторъ А. В. Степановъ.
(Присяжный поверенный)

ნ 383
1882

განცხადება.

ამა 1882 წელს ჟურნალს «ივერიაზე» ხელის მო-
წერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ფასი მთელის წლისა შვიდი მანათი.

ხელის-მოწერა მიიღება «ივერიის» რედაქციაში, რომე-
ლიც იმყოფება გოლოვინის პროსპექტზედ (ბულვარზედ),
ონანოვის სახლებში № 9 ღ აგრეთვე შავერდოვის სააგენტოში.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერთ წერილი ღ ფული შემ-
დგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

ვისაც ჟურნალი თავის დროზედ არ მიუვიდეს, ვთხოვთ,
მალე აცნობოს რედაქციას.

რედაქტორები ილ. ჭავჭავაძე ღ ი. მაჩაბელი.